

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTU VE KAYIT DIŞI
İSTİHDAMI ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALARIN İRDELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine KALAN

MAYIS 2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTU VE KAYIT DIŞI
İSTİHDAMI ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALARIN İRDELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine KALAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cemalettin KALAYCI

MAYIS 2017

TRABZON

ONAY

Emine KALAN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu ve Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Politikaların İrdelenmesi” adlı bu çalışma 19/06/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Cemalettin KALAYCI (Başkan/Danışman)

Doç. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞEN (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Emine KALAN

29/05/2017

ÖNSÖZ

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam tüm dünyada üzerinde durulması gereken son derece ciddi, sosyo-ekonomik bir sorundur. Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan kısmını kayıt dışı istihdam oluşturmaktadır. Kayıt dışı istihdam ülke ekonomisinde birçok olumsuz sonuç doğurur. Kayıt dışılığın sebep olduğu olumsuzlukları gidermek, minimize etmek için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması gerekir.

Bu çalışmada Türkiye’de kayıt dışı istihdamın boyutu ve kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik politikalar irdelenmiştir.

Tez çalışmamda konunun seçiminde, araştırılmasında ve yürütülmesinde yardımını, bilgisini ve tecrübelerini esirgemeyen her konuda destek olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Cemalettin KALAYCI’ya sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim. Aynı zamanda hayatım boyunca bana her konuda güvenen ve yardımcı olan değerli aileme ve sevgili eşim Osman KALAN’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2017

Emine KALAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN BOYUTU.....	3-39
1.1. İstihdam Kavramı ve İstihdam Politikaları	3
1.1.1. Tam istihdam	4
1.1.2. Eksik İstihdam	5
1.1.3. Aşırı İstihdam	6
1.1.4. Türkiye’de İstihdam Politikaları.....	6
1.1.4.1. Aktif İstihdam Politikaları	7
1.1.4.1.1. İŞKUR Politikaları	9
1.1.4.1.2. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları	13
1.1.4.1.3. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları	14
1.1.4.1.4. Kamunun Yeni İstihdam Alanları Meydana Getirmesi	14
1.1.4.1.5. Mesleki Eğitim Kursları.....	15
1.1.4.1.6. Dez Avantajlı Gruplara Yönelik Özel Politika ve Uygulamalar	15
1.1.4.1.7. Toplum Yararına Programlar	15
1.1.4.2. Pasif İstihdam Politikaları.....	16
1.1.4.2.1. İşsizlik Sigortası	16

1.1.4.2.2. Kısa Çalışma Ödeneği.....	17
1.1.4.2.3. Kıdem Tazminatı.....	18
1.1.4.2.4. Sosyal Yardımlar.....	18
1.2. İşsizlik Türleri.....	19
1.2.1. Açık İşsizlik.....	20
1.2.2. Arızı (Frikسیونel) İşsizlik.....	20
1.2.3. Mevsimsel İşsizlik.....	21
1.2.4. Konjonktürel İşsizlik.....	21
1.2.5. Teknolojik İşsizlik.....	22
1.2.6. Yapısal (Bünyevi) İşsizlik.....	23
1.2.7. Gizli İşsizlik.....	25
1.2.8. Sürekli Durgunluk İşsizliği.....	25
1.3. Türkiye’de İşsizliğin Boyutları.....	26
1.4. Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri.....	30
1.5. Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri.....	33
1.5.1. Faaliyet Koluna Göre.....	33
1.5.2. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre.....	34
1.5.3. Eğitime Göre.....	36
1.5.4. Coğrafi Bölgelere Göre.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	40-81
2.1. Kayıt Dışı Ekonomi.....	40
2.2. Kayıt Dışı İstihdam.....	44
2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Özellikleri.....	46
2.4. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	47
2.4.1. Ekonomik ve Mali Nedenler.....	48
2.4.2. Siyasi Nedenler.....	56
2.4.3. Sosyal Nedenler.....	57
2.5. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri.....	62
2.5.1. Anket Yöntemi.....	64
2.5.2. Vergi İncelemesi Yöntemi.....	66
2.5.3. GSMH Yaklaşımı.....	67

2.5.4. İstihdam Yaklaşımı	67
2.5.5. Parasalcı Yaklaşım.....	68
2.5.6. Fiziksel Girdi Yöntemi (Elektrik Tüketimi)	69
2.5.7. MIMIC Model Yaklaşımı	70
2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri	74
2.6.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri.....	74
2.6.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTLARI VE KAYIT DIŞI İSTİHDAMI ÖNLEMENE YÖNELİK POLİTİKALAR	82-123
3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam	82
3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Türleri	88
3.2.1. Sigortalıların Hiç Bildirilmemesi	88
3.2.1.1. Kendi İradeleri ile Kayıt Dışı Çalışanlar	89
3.2.1.2. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Hiç Bildirilmeyenler	89
3.2.2. Sigortalıların Çalışma Günlerinin Eksik Bildirilmesi.....	90
3.2.3. Sigortalıların Ücretlerinin Eksik Bildirilmesi.....	91
3.3. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Özneleri	92
3.3.1. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı.....	92
3.3.2. Yabancı İşçilerin Kayıt Dışı İstihdamı	94
3.3.3. Çocukların Kayıt Dışı İstihdamı	99
3.3.4. Dul, Yetim, Emekli ve Malûllerin Kayıt Dışı İstihdamı	103
3.4. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Karşı Alınan Tedbirler	104
3.5. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama Karşı Alınması Gereken Tedbirler.....	109
3.5.1. Vergi Oranlarının Düşürülmesi	109
3.5.2. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Azaltılması.....	112
3.5.3. Denetim Mekanizmasının Etkinleşmesi	114
3.5.4. İşsizlik ve Yoksullukla Mücadele Edilmesi	116
3.5.5. Vergi Mevzuatının Sık Değiştirilmemesi	117
3.5.6. Tarım Sektörü Oranının Azaltılması	117
3.5.7. Eğitim Seviyesinin Yükselmesi	118
3.5.8. Bürokratik İşlemler Azaltılmalı	119

3.5.9. Af Beklentisinin Ortadan Kaldırılması	119
3.5.10. Sosyal Diyalogun Etkinleştirilmesi	120
3.5.11. Vergi Mevzuatının Basitleştirilmesi	121
3.5.12. Sendikalaşma Oranı Arttırılmalıdır	121
3.5.13. Kurumsallaşmanın Arttırılması	122
SONUÇ ve ÖNERİLER	124
YARARLANILAN KAYNAKLAR	128
ÖZGEÇMİŞ	140

ÖZET

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımalarıyla ortaya çıkan önemli bir sorun olup, çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın kayıt ve beyan dışı işçi çalıştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır

Kayıt dışı istihdam sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de temel ekonomik sorunlarından birisidir. Kısa dönemde işsizliği ve yoksulluğu azaltması, belirli kesimlere gelir imkanı sağlaması gibi olumlu sonuçları olmakla birlikte, kayıt dışı istihdam uzun dönemde kamu gelirlerini azaltması, haksız rekabete yol açması, kaynak dağılımı bozması gibi nedenlerle ülkelerin sosyo-ekonomik istikrarını tehdit edici olumsuz etkileri de bulunmaktadır.

Kayıt dışı ekonomideki faaliyetlerden kaynaklanan mali kayıplar ve kayıt dışılığın olumsuz ekonomik ve sosyal etkileri nedeniyle birçok ülke kayıt dışı istihdamı azaltmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda sadece denetime dayalı mücadele yerine kayıt dışı çalışmaya neden olan sorunları ortadan kaldırmaya yönelik politikalarda uygulanmalıdır. Böylece sadece bir politikaya ağırlık vermek yerine karma politika yaklaşımı ile birçok politika eş zamanlı olarak planlı, sistematik ve kararlı şekilde uygulanarak, bir yandan sosyal güvenlik primleri, vergiler, istihdamla ilgili bürokratik süreçler azaltılırken, bir yandan da kayıt dışı istihdama yönelik denetim ve yaptırımlar artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı İstihdam.

ABSTRACT

Informal employment is an important problem arising from the informal economic sector. This arises when employees are undeclared and are not regulated under the rules which governs the working life.

Informal employment is not only the developing countries main economic problem. It is also one of the main economic problems of developed countries. Although it reduces the unemployment, poverty and provides income for certain segments of the society for a short period of time, it creates a reduction in public revenue, unfair competition and disruption of recourse distribution which may be a threat to a country's socioeconomic stability.

Due to the financial losses it causes and its negative economic and social effects, most contries try to reduce the rate of informal employment in the economy. In this context it is advised to remove politics that cause people to turn to informal employment rather than the informal employment itself. Therefore, instead of giving importance to one policy, a mixed policy approach should be implemented in a planned, systematic and decisive manner. While taxes and social security premiums are reduced and the bureaucratic process related to employment is shortened, on the other hand, the rules governing the informal employment should be increased by the governing bodies.

Keywords: Employment, Informal Economy, Informal Employment.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	İŞKUR'un Yıllar İtibariyle Uyguladığı Mesleki Eğitim Kursları	11
2	Aylık İşsizlik Ödeneği (2016, TL).....	17
3	Ülkelere Göre İşsizlik Oranları (2004-2015, %)	29
4	Türkiye'de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları, (%)	35
5	Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre İstihdam Oranları, (%)	38
6	Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması	42
7	Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmek İçin Kullanılan Doğrudan Yöntemler	63
8	Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmek İçin Kullanılan Dolaylı Yöntemler	63
9	Çalışanlara Göre Türkiye'de Kayıt dışılığın Nedenlerine İlişkin Anket Örneği	66
10	Türkiye'deki Kayıt dışı Ekonomi Tahminleri	73
11	Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Üzerine Farklı Yaklaşımlar	80
12	Yabancı Kaçak İşçilerin Çalıştırılmasına İlişkin İdari Para Cezaları	99
13	Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı, (2012)	101
14	Yaş Grubu, Cinsiyet ve Sektörlere Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (2006-2012, Bin Kişi)	102
15	Türkiye'de Çocukların Eğitime Katılımı ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı (2012)	103
16	Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı.....	110
17	Net Asgari Ücretin Hesaplanması ve Asgari Ücretin İşverene Maliyeti (01/01/2017-31/12/2017).....	112
18	Bazı Ülkelerde Asgari Ücret Uygulamaları.....	113
19	Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Kadro Durumu.....	115
20	Donanım Envanteri ve Bilgi İşlem Merkezi Kaynakları	116

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Paranın Ulusal Ekonomideki Yeri	43
2	Kayıt Dışı İstihdamın Fazla Olmasının Nedenleri	48
3	Vergi Geliri-Vergi Oranı-Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki	52
4	Sosyal Diyalog.....	61
5	Kayıt Dışılık-Verimlilik İlişkisi.....	78
6	Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun Amaç ve Hedefleri.....	108

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Türkiye'deki İşsizlik Oranları (2005-2016, %)	28
2	Türkiye'de İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranları, (%)	34
3	Türkiye'de Cinsiyete Göre İstihdam Oranları, (%)	36
4	Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları, (%)	37
5	Ülkelerin Tek Kişilik Ortalama Vergi Takozu (2016, %)	54
6	Türkiye'nin Nüfus Piramidi (2016)	59
7	Yıllar İtibari ile Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%).....	83
8	Sektörlere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)	84
9	Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)	86
10	Eğitim Durumuna Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)	87
11	Yaş Dağılımına Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)	88
12	Yıllara Göre Göçmen Kaçakçılığı İstatistikleri	98
13	Vergilerin GSYİH'ya Oranındaki Değişimi, (1995-2014).....	111

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
AİPP	: Aktif İşgücü Piyasası Politikaları
A.B.D	: Amerika Birleşik Devletleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
KADİM	: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi
MIMIC	: Çoklu Gösterge Çoklu Neden
LISREL	: Lineer Bağımsız Yapısal İlişki
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TİSK	: Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
KOM	: Kaçakçılık ve Organize İşlerle Mücadele
ÇSGB	: Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
LPG	: Likit Petrol Gaz
VDK	: Vergi Denetim Kurulu
PTT	: Posta Telefon Telgraf
KDV	: Katma Değer Vergisi
v.b.	: Ve Benzeri

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi kavramı literatürde yasadışı ekonomi, yeraltı ekonomisi, görünmeyen ekonomi, gölge ekonomi gibi farklı isimlerle kullanılmaktadır. Çeşitli adlarla anılmasına rağmen en genel şekliyle literatürde “kayıt dışı ekonomi” olarak kullanılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi hiçbir belgeye dayanmayan ve bu nedenle denetlenmesi mümkün olmayan, devletin bilgisi dışında gerçekleşen yasadışı faaliyetlerin tümüdür. Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımış boyutunu da kayıt dışı istihdam oluşturmaktadır.

Kayıt dışı istihdam, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun günümüz ekonomilerinde var olan ciddi bir sorundur. Kayıt dışı istihdam kavramı Türkiye açısından çok yeni bir durum olmamasına rağmen 1980’li yıllardan sonra daha çok gündeme gelmiştir. Nedenleri, sonuçları ve yapısı bakımından karmaşık bir kavram olan kayıt dışı istihdam, işverenlerin ve çalışanların maddi sorumluluklardan kaçmak adına elde ettikleri gelirleri kayıt dışında tutmaları ile ortaya çıkar.

Kayıt dışı istihdama yol açan sebepler ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmektedir. Bu sebepler; işsizlik, istihdam üzerindeki mali yüklerin fazla olması, ekonomik krizler, vergi oranlarının yüksekliği, denetim yetersizliği, enflasyon gibi daha çok kamusal alandan kaynaklı nedenler olabileceği gibi eğitim yetersizliği, vergi bilinci ve vergi ahlakının oturmamış olması gibi daha çok kişisel sebeplerden de kaynaklı olabilir. Bu yüzden kayıt dışı istihdamı engellemek için, öncelikli olarak kayıt dışılığın hangi nedenlerden kaynaklandığını iyi belirlemek gerekir.

Bazı olumlu etkileri olmakla birlikte, kayıt dışı istihdam çalışanlar, devlet ve işverenler açısından birçok olumsuz sonuç doğurmaktadır. Bunlardan bazıları; gelir dağılımının bozulması, haksız rekabetin artması, kamuya olan güvenin azalması,

çocukların çalışma hayatına girmesi, vergi kaybı ve refah kaybı gibi sonuçlardır. Bütün bu olumsuz etkiler dikkate alındığında, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın boyutunun azaltılabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam konularını genel olarak ele aldıktan sonra, kayıt dışılığın boyutunun azaltılabilmesi için politika önerileri sunmaktır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın neden olduğu olumsuzlukları minimize etmek için çözüm önerileri sunan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, kayıt dışı istihdamın önemli nedenlerinden biri olan işsizlik üzerinde durulmuş ve Türkiye’deki işsizliğin boyutları, türleri ve en genel anlamda istihdam kavramı, istihdam politikaları ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri, kayıt dışı istihdamın özellikleri, nedenleri ve sonuçlarına değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’de ki kayıt dışı istihdamın boyutu geniş bir perspektiften ele alınmış, kayıt dışı istihdamın olumsuz sonuçlarını gidermek için alınan tedbirlere yer verilmiş ve bu tedbirlere ilave olarak sorunun çözümüne yönelik politika önerileri sunulmuştur.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN BOYUTU

1.1. İstihdam Kavramı ve İstihdam Politikaları

İstihdam üretim sürecinin bir sonucudur. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek üzere üretim faktörlerini yani emek, sermaye ve doğal kaynakları bir araya getirerek mal ve hizmet üretmeye çabalayan girişimci, emeği de bir faktör olarak değerlendirmekte, onun emeğinden yararlanmakta ve buna karşılık emeğe yaratılan değerden bir pay vermektedir (Murat, 2007: 194).

İstihdam, ekonominin belli döneminde üretim faktörlerinin nasıl ve ne ölçüde kullandığıyla alakalı bir kavram olup, literatürde çeşitli tanımları mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

İstihdam deyim olarak “hizmete almak” ve “çalıştırmak” anlamına gelmektedir. Ekonomik kavram olarak istihdam ise üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılmamasıdır. İstihdam sadece işgücünün, diğer bir ifadeyle emek faktörünün çalışıp çalışmaması konusu değil, aynı zamanda diğer tüm üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretiminde kullanılıp kullanılmadığının incelenmesidir (Konya, 2009: 2).

İstihdam üretim faktörleri olan emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynakların optimal kullanılarak üretim sürecine katılmasını ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi istihdam kavramının kapsama alanı çok geniştir. Bu tanıma istihdamın geniş anlamda tanımı denilebilir. Dar anlamda bir tanım yapmak gerekirse, her bir üretim faktörünün, ayrı ayrı optimal olarak üretim sürecine katılmasından bahsedilebilir. Bu, istihdam kavramını hangi amaçla kullanıldığı ile ilgili bir durumdur. Örneğin çalışmanın amacı bakımından üretim faktörlerinden emeğin optimal kullanılarak üretim sürecine katılmasını istihdam

olarak algılamamız yanlış olmayacaktır. Öyleyse istihdam dar anlamı ile emeğin optimal kullanılarak üretim sürecine katılmasıdır (Bekiroğlu, 2010: 5).

Çalışma ekonomisi açısından bakıldığında ise istihdam tanımlaması bireye özgü nitelik kazanmaktadır. İstihdam belirli bir dönemde işi olanlar yani işe sahip olanlar şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre istihdam iki gruptan oluşmaktadır. ”Maaş ve ücret ile çalışanlar” ve “bağımsız çalışanlar” şeklindedir. Görüldüğü gibi burada da kullanım amacına göre dar anlamda istihdam tanımlaması yapılmıştır (Bekiroğlu, 2010: 6).

İstihdam kavramının çok çeşitli tanımları olsa da genel olarak yukarıdaki değişik tanımlardan hareketle istihdam; “ üretim faktörlerinin gelir elde etmek amacıyla üretim sürecine dâhil olması” şeklinde tanımlanabilir.

Tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam olmak üzere üç farklı istihdam türü bulunmaktadır.

1.1.1. Tam istihdam

Ekonominin sahip olduğu üretim faktörlerinin tamamının kullanılmasıdır. Eğer bir ekonomide üretim öğelerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa, söz konusu ekonominin tam istihdama ulaştığı söylenebilir. Ancak hiçbir üretim faktörünün boşta olmadığı bir durum, tam istihdamın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu nedenle tam istihdama ulaşmış bir ekonomide %2 ya da %3 gibi doğal işsizlik oranı görülmesi mümkündür. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık işyerlerinin talep ettiği işçi sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır (Boztepe, 2007: 7-8).

Genel olarak, işgücünün tamamının iş bulabilmesi durumuna tam istihdam denir. Tam istihdam durumunda, istihdam hacmi işgücüne eşit olmakta ve işsizlik ortadan kalkmaktadır. İşte; istihdam hacminin işgücüne eşit olduğu bu duruma tam istihdam denir. Ekonomide tam istihdamın sağlanması, iktisat politikasının temel hedeflerinden biridir (Bocutoğlu, 2013: 75).

1.1.2. Eksik İstihdam

Üretim faktörlerinin tamamının üretimde bulunmaması durumuna eksik istihdam denir. Eksik istihdamın var olduğu ekonomilerde işsizlik söz konusudur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından düzenlenen 16. Çalışma İstatistikçileri Konferansında, mevcut eksik istihdam tanımı, yaşanan ölçüm zorlukları nedeniyle yeniden ele alınarak, eksik istihdam sorununu daha net ortaya koyabilecek “zamana bağlı eksik istihdam” ve “yetersiz istihdam” kavramlarına geçilmesine karar verilmiştir. Zamana bağlı eksik istihdam, referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde/işlerinde toplam olarak 40 saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir. Yetersiz istihdam ise zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işni değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulduğu takdirde 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html).

Türkiye’de eksik istihdam oranlarının yakın zamanlara kadar yüksek olmasının temel sebebi işsiz kalmanın kişilere oldukça ağır bir maliyet yüklemesidir. İşsizlik sigortasının uygulamaya başlandığı 2000 yılına kadar ülkemizde işsizliğin yegâne tazminatı kıdem tazminatı olmuştur. Eksik istihdam oranlarının yüksek oluşunun bir başka sebebi de ülkemizde eğitim planlamasında hataların yapılmasıdır. Kaynak dağılımında etkinliği sağlamak için optimum eğitim yatırımı düzeyini belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada “Ne için eğitim?”, “Hangi mesleklerde eğitim?” ve “Hangi noktaya kadar eğitim?” gibi soruların cevaplanması önem kazanmaktadır. Eğitim planlanmasının yapılmadığı veya yanlış yapıldığı durumlarda ortaya eğitilmiş işgücünün işsizliği (diplomalı işsizlik) ve eksik istihdam sonuçları çıkmaktadır. Bir başka deyişle eğitim düzeylerine ve mesleklerine uygun iş bulamayan kişiler eğitimleriyle alakasız işlerde çalışmayı kabul edebilmektedirler. Örneğin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunu bir kişinin normalde Ticaret Lisesi mezununun yapabileceği bir işte çalışması (bankada gişe memurluğu gibi) veya bir ziraat mühendisinin ilkokul öğretmenliği yapması bireylerin eksik istihdam edilmeleri demektir. Ülkemizde geren siyasi nedenlerle gerekse yanlış

öngörüler veya ülkede var olan potansiyelin harekete geçirilmemesi nedenleriyle bazı branşlar da gereğinden fazla sayıda okulların açıldığı bilinmektedir. Bu durum yukarıda örnek verilen türden istihdam biçimlerinin ortaya çıkmasına ve ülke kaynaklarının israfına/eksik kullanıma sebep olmaktadır (Biçerli, 2014: 162).

1.1.3. Aşırı İstihdam

Üretim faktörlerinin tam istihdamda olmasına rağmen hala talep edilmesi durumuna aşırı istihdam denir. Diğer bir deyişle, emek talebinin emek arzını aşması durumuna denir.

Aşırı istihdamın var olduğu ekonomilerde enflasyon da var olmaktadır. Bunun nedeni ise, talebin arzdan fazla olması durumunda fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi ile beraber ortaya çıkan enflasyonist baskılardır.

1.1.4. Türkiye’de İstihdam Politikaları

Türkiye’de istihdam politikalarının gelişimi incelendiğinde, işsizlikle mücadele yönelik önlemlerin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı 1934’ten itibaren tüm kalkınma planlarında yer aldığı görülmektedir. Genel olarak, kalkınma planları değerlendirildiğinde, planlarda işsizliğin temelde ekonomik büyümeye bağlı olarak azaltılabilecek bir problem olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, planlarda izlenmesi öngörülen birçok politika muğlak ifadelerle yer almakta, bir planda ısrarla üzerinde durulan önlem ve önerilere bir sonraki planda rastlanmamaktadır. Asıl önemlisi hükümet değişiklikleri nedeniyle hazırlanan plan ve projelere genelde süreklilik kazandırılmamıştır. Türkiye’de ulusal istihdam politikası belirlenmemiş ve izlenmemiş olmakla birlikte, özellikle son yıllarda Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik sürecinin de etkisiyle ülkemizin aktif istihdam politikalarına daha yoğun biçimde yöneldiği görülmektedir (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 242).

ILO’ya göre istihdam politikasının tanımı şu şekilde yapılmaktadır; “ İktisadi gelişme ve kalkınmayı teşvik etmek, hayat seviyesini yükseltmek, işgücü ihtiyaçlarını karşılamak, işsizlik ve eksik istihdam sorununu çözümlenmek amacıyla, tam ve verimli istihdam ve işin serbestçe seçilmesine matuf aktif bir politikayı esas gaye olarak ele alıp, uygulamaktır (Germir, 2013: 6).

İstihdam politikaları çeşitli amaçlarla uygulanmaktadır. Genel olarak istihdam politikasının amaçları; işsizliği azaltmak, toplumun refah seviyesini arttırmak, ekonomik büyüme ve istikrarı sağlamak, üretim faktörlerini özellikle de emek faktörünü en etkin bir şekilde kullanmak, fırsat eşitliği, gelir dağılımı adaletini sağlamak, fakirliği önlemek şeklinde sıralanabilir.

Ülkeler toplumun, bireylerin yaşam standartlarını diğer bir deyişle refah seviyelerini yükseltmek için işgücü piyasalarına müdahalede bulunmaktadır. Bu müdahale araçları çeşitlilik gösterse de genelde “Aktif İstihdam Politikaları” ve “Pasif İstihdam Politikaları” olarak ikiye ayrılabilir.

1.1.4.1. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikalarının temel amacı, işsizlere yalnızca gelir desteği sağlamak yerine onların çalışma hayatına dönüşlerini kolaylaştırmaktır. Aktif istihdam politikaları genellikle işsizlikten en fazla etkilenen gruplara ve bölgelere yöneliktir. Öncelikle hedef kitlesi ise; uzun dönemli, genç, kadın, göçmen ve özürlü işsizler gibi emek piyasasında iş bulma şansları oldukça zayıf olan gruplardır. Bu politikalar arasında kısmi süreli çalışma, ödünç iş ilişkisi, evde çalışma, proje bazlı çalışma, iş rotasyonu veya iş paylaşımı gibi esnek çalışma biçimlerinin yasallaştırılması ve yaygınlaştırılması, emeğin vasıf seviyesini yükseltici biçimlerin yasallaştırılması ve yaygınlaştırılması, emeğin vasıf seviyesini yükseltici eğitim programları, bilgilendirme, işe aracılık ve işe yerleştirme hizmetleri, özellikle okuldan çalışma hayatına geçiş sürecinde büyük zorluklarla karşılaşan genç işsizlere iş deneyimi kazandıracak programlar, istihdam/iş yaratma programları, işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde iş yerlerinin mali bakımından ücret ve istihdam sübvansiyonları ile desteklenmesi ve girişimciliğin özendirilmesi gibi önlemler yer almaktadır (Uşen, 2007: 66-67).

Aktif istihdam politikaları özellikle dezavantajlı grupların (kadın, genç, özürlü, hükümlü gibi) iş bulmalarını kolaylaştırmak amacı ile uygulanan politikalarlardır.

Aktif istihdam politikalarının iş arayan kişilerle işverenler arasındaki eşleştirme sürecinde, işçilerin vasıflarını arttırarak işe girme sürecinde yaşanan rekabet üzerinde,

verimlilikte, işgücünün sektörler arası dağılımında, düzenli işgücü talebinde, ücret ayarlamaları üzerinde etkileri vardır. (Günaydın ve Yıldız, 2016: 267)

Aktif işgücü piyasası politikalarının en büyük payını gerek işsiz gerekse çalışan işçilere yönelik eğitim programları oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) kayıtlı işsizlerin katıldığı “istihdam garantili eğitim kursları” ve çalışanların katıldığı “işçi geliştirme seminerleri” düzenlenmektedir. Farklı bir eğitim programı da, insanların kendi hesabına iş yapabilme becerilerini geliştirmeye yönelik kurslar şeklinde olmaktadır. Bunların yanında aktif işgücü politikası içerisinde “ toplum yararına çalışma programları” adı altında yaşayan bir takım sarsıcı durumların (doğal felaketler, ekonomik krizler, özelleştirme nedeniyle işten olma vb.) istihdam üzerinde yol açtığı olumsuz sonuçların, belirli bir hedef grubu oluşturulan insanlara geçici istihdam (en az 6 ay süre ile) sağlanarak hafifletilmesi sağlanmaktadır. Program tarafından sağlanan işler, söz konusu sarsıcı durumdan etkilenenlere yardımcı olacak işlerdir. Ayrıca, küçük işlere ve kendi hesabına çalışanlara yönelik eğitim ve danışmanlık, iş geliştirme merkezleri ve genç girişimci yetiştirme programları da yürütülmektedir. İstihdam teşvik için yürütülen bir diğer politika da olağanüstü hal ilan edilen bölgelerle (Doğu ve Güneydoğu) Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen kalkınmada öncelikli illerde işverenlerin payına düşen sosyal sigorta primlerinin devlet tarafından ödenmesi şeklindeki sübvansiyonlu istihdam politikalarıdır. (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 245).

Aktif istihdam politikası araçlarının standart bir sınıflandırması yoktur. Ülkelerin politik ve kurumsal yapıları, kullanılan araçların özellikleri çok çeşitli sınıflandırılmalarının yapılmasına neden olmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği tarafından bu politikalar; işsizlere ve diğer risk gruplarına yönelik önlemler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) göre ise politikalar, kamu istihdam hizmetlerinden, meslek eğitim politikalarından, gençlere yönelik önlem politikalarından, istihdam teşvik politikalarından ve engellilere yönelik politikalardan oluşmaktadır (Günaydın ve Yıldız, 2016: 268).

OECD, Aktif İşgücü Piyasası Politikalarını (AİPP) emek piyasasını ve çalışanların işle ilgili niteliklerini geliştirmeye ve daha etkin bir emek piyasasını teşvik etmeye yönelik

önlemler olarak tanımlamakta; işsizlikle mücadelede izlenen politikaları 7 grup altında toplamaktadır. (Işığık ve Emirgil, 2009: 217-218). Bunlar;

- Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri
- Mesleki eğitim
- Sübvansiyon edilmiş istihdam (özel sektöre yönelik ücret ve istihdam sübvansiyonu, kendi işini kurarlara yardım ve doğrudan kamu sektöründe istihdam)
- Gençlere yönelik politikalar
- Özürlülere yönelik politikalar
- İşsizlik sigortası
- Erken emekliliktir.

OECD'ye göre bu politikalardan 1-5 arasında kalanlar aktif politikalar, 6. ve 7. politikalar ise pasif politikalar.

Türkiye'de aktif işgücü politikaları uygulamaları genellikle İŞKUR tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda yetiştirme kursları, iş ve çalışma danışmanlığı, eğitim programlığı yapılarak istihdam yaratılmaya çalışılmaktadır. Bir diğer uygulama alanı da özelleştirme kapsamında gerçekleştirilmektedir. 1993 yılında oluşturulan "İstihdam ve Eğitim Projeleriyle" istihdam hizmetlerinin çeşitlenmesine yönelik adımlar atılmıştır (Özpınar ve diğerleri, 2011: 136).

1.1.4.1.1. İŞKUR Politikaları

İŞKUR tarafından istihdamın korunmasına ve artırılmasına, işsizlerin mesleki niteliklerinin geliştirilmesine, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak üzere aktif işgücü hizmetleri kapsamında mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları, girişimcilik eğitim programları, toplum yararına programlar ve diğer kurs, program, proje ve özel uygulamalar düzenlenmektedir. Türkiye çapında 81 Çalışma ve İş Kurumu İş İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen İş Gücü Piyasası ihtiyaç analizleri sonucunda o ilde en çok ihtiyaç duyulan meslekler tespit edilmekte ve bu mesleklerde kurs/program düzenlemek amacıyla Çalışma

ve İş Kurumu İl Müdürlükleri tarafından Yıllık İş Gücü Eğitim Planları hazırlanmaktadır (İŞKUR, http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/aktifisgucu_programlari.aspx).

İŞKUR istihdam alanı yaratmak ve işsizliği azaltmak için meslek edindirme kursları/eğitim programları oluşturmuştur. Bu kurslar meslek sahibi olmayan kişilere/işsizlere bir miktar ücret ödeyerek onlara meslek edinmeleri için belirli nitelikler kazandırmayı amaçlamaktadır.

İŞKUR, 2002 yılı mali programlanması kapsamında “Avrupa İstihdam Stratejisi” çerçevesinde etkin istihdam tedbirlerini ve hizmetlerini hazırlamada, geliştirmede ve uygulamada yardımcı olmak amacıyla Aktif İşgücü Programları Projesini uygulamaya başlamıştır. Bu projenin amacı Avrupa İstihdam Stratejisi’ne uygun etkin istihdam tedbirleri ile hizmetlerin planlanması, geliştirilmesi ve uygulanması konusunda teknik yardım sağlayarak Kurumun kapasitesini güçlendirmektir. Avrupa Eğitim Vakfı işbirliği ile 2003-2006 yılları arasında uygulanmış olan projenin toplam bütçesi 50 milyon Euro’dur (40 milyon Euro’su AB hibesi, 10 milyon Euro’su hükümetin katkısı). Proje ile sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili tüm sosyal tarafların, ülkedeki istihdam-işsizlik sorununun çözümüne destek olmaları bu amaçla proje yürütme kapasitelerinin güçlendirilmesi, ekonomik büyümeyi teşvik amacıyla bireylerin özellikle iş yönetimi yeteneklerini ve girişimciliği geliştirmesi, işsizlerin ve işsiz kalma riski altında çalışan kişilerin istihdam edilebilirliklerinin ve işte kalma şanslarının yükseltilmesi hedeflenmektedir. Proje’nin hedef kitlesi; İŞKUR’a kayıtlı gençler, kadınlar, engelliler, eski hükümlüler, uzun süreli işsizler, kırdan kente göç edenler gibi risk grubunda yer alanlar ve diğer tüm işsizler, istihdamda olmakla birlikte işini kaybetme tehlikesinde olanlar ile verimlilikleri arttırılmak istenen her pozisyondaki çalışanlar, sosyal taraflar ve kurum çalışanlarıdır (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 243).

Tablo 1’de İŞKUR’un 2005’den 2014’e kadar uyguladığı Mesleki Eğitim Kursları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi açılan kurs sayısında dalgalanma görülmekle birlikte yıllar itibariyle genel anlamda sayısal olarak artış yaşanmıştır. Dikkat çeken diğer bir nokta ise, 2009 yılında kurs sayısında 6.059 adetlik bir artış olmuştur. Bunun en önemli nedeninin 2008 yılında tüm dünya’yı etkisi altına alan ekonomik kriz olduğu söylenebilir. 2008 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle işsiz kalan insanlar, tekrar bir iş fırsatı

yakalayabilmek için İŞKUR'un mesleki eğitim kurslarına talep etmişlerdir. İŞKUR açmış olduğu kurslarda stajyerlere/kursiyerlere belli bir miktar ücret ödemektedir. Krizin etkisiyle birlikte işsiz kalmış insanlarda bu ücret aracılığıyla içine düşmüş oldukları bu yokluk halinin biraz hafiflemesi için İŞKUR'un Mesleki Eğitim kurslarına başvurmuşlardır.

Tablo 1: İŞKUR'un Yıllar İtibariyle Uyguladığı Mesleki Eğitim Kursları

Mesleki Eğitim	Açılan Kurs Sayısı	Erkek Kursiyer	Kadın Kursiyer	Toplam Kursiyer
2005	500	--	--	11.473
2006	854	--	--	17.106
2007	1.067	13.323	6.088	19.411
2008	1.837	20.377	11.691	32.068
2009	7.896	85.756	80.938	166.694
2010	7.508	72.140	81.894	154.034
2011	6.985	68.678	71.737	140.415
2012	9.631	93.451	113.495	206.946
2013	5.930	57.287	69.982	127.269
2014	4.050	35.718	48.459	84.177

Kaynak: Yıldız, 2016: 255

Diğer yandan, 2009 yılına kadar erkek kursiyer sayısı, kadın kursiyer sayısından fazla olmakla birlikte bu yıldan sonra dengeler değişmiş, kadın kursiyer sayısı erkek kursiyer sayısına nazaran daha hızlı artış göstermiştir. Bu durum kadınların gitgide çalışma hayatında daha fazla katılım göstermesiyle açıklanabilir.

Yapılan araştırmalarda Türkiye genelinde işgücü yetiştirme kurslarında meslek eğitimi alan kursiyerlerin büyük bir kısmı kursları bitirdikleri halde eğitim aldıkları meslekle ilgili bir işe yerleşemiyorlar. Burada iş garantili kursları istisna edildiğinde, geriye kalan kurslardan mezun olan kursiyerlerden istihdam edilebilenlerin kesin sayısı bilinmemektedir. Ancak yapılan tahminler göre işgücü eğitim kursları sonucunda işe yerleşenlerin oranı %30'un altında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan istihdam garantili kurslara gidenlerin istihdam oranının Türkiye genelinde %60 civarında olduğu belirtilmiştir (Taş, 2011: 174).

Aktif politikaların işsizliğin sonuçlarını gidermedeki başarısı net ve kesin değildir. Aktif politikaların sonuçlarını etkileyen çok sayıda değişken vardır. Özellikle, sonuçların başarılı olarak kabul edilen programların çoğunun, ekonomilerin büyüme dönemlerinde uygulandığı belirtilmektedir. Sonuçları açık başarısızlıklar taşıyan aktif programların varlığı da göz ardı edilmemelidir (Kapar, 2005: 368).

Dünya Bankası tarafından Ağustos 2013'te yayımlanan İŞKUR mesleki eğitim programlarının etki değerlendirmesi raporuna göre kurumun mesleki eğitimlerinin istihdam üzerindeki toplam etkisi göz ardı edilebilecek kadar düşüktür. Bu durum dünyadaki diğer benzerlerine paralellik göstermektedir. İstihdamların bu denli düşük olmasının yanı sıra işe yerleştirilen kişilerin meslekleri ile kursta edinilen meslekler arasındaki uyum da tam değildir. ILO'nun 2013 yılında Antalya'da yaptığı bir araştırması ile mesleki eğitim kursları sonrasında yapılan işe yerleşenlerin sadece %57'sinin kursta edindikleri meslek ile işyerinde yaptığı mesleğin aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma sebep olan etkenlerin biriside yeni ekonominin beraberinde getirdiği sertifika fetişizmi olabilir. Çünkü yeni ekonomiler işgücünü sertifikalı olmaya yönlendirmekte, bir sertifika sahibi olma isteği ile kursa başlayan kişiler istihdam aşamasında aynı istekliliği göstermeyebilmektedir. İŞKUR'a mesleki eğitim hizmeti veren yüklenici firmalar ve kuruluşların çeşitli suiistimallere karşı önlem almak, bu faaliyetlerin olumlu sonuç doğurması için tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda insan onuruna yaraşır uygun işlerin yaratılması da zorunludur. Açık bulunacak pozisyonda yapılacak iş karşılığında verilecek ücretin yetersiz olması ve çalışma koşullarının olumsuz olması durumunda ne kadar nitelikli eleman yetiştirilirse yetiştirilsin istihdama gerekli katkı sağlanamayacaktır. Burada çalışanların mesleki yeterliliğiyle birlikte işverenlerin çalışanlarına kabul edilebilir şartlar sağlayıp sağlamadığı da önem kazanmaktadır (Yıldız, 2016: 257).

Bilginin sürekli değiştiği ve yenilenmesi gerektiği 21. yüzyılda bireyin doğumdan yaşamının son anlarına kadar eğitimi esas alan yaşam boyu eğitim kavramı oldukça önem kazanmaktadır. Bu kavram bireyin sürekli gelişimini esas almaktadır. Bu bağlamda İŞKUR tarafından Türkiye genelinde yürütülen kurslar değişen şartlara ve ihtiyaçlara göre bireylerin yaşamları boyunca eğitimi esas almakta ve bireylerin istihdamına olumlu anlamda katkı yapmaktadır. Yaşam boyu eğitim temelinde İŞKUR faaliyetlerinden

çıkarsama yapılarak çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Yüksel, 2014: 110-111);

- İŞKUR uygulamaları yaşam boyu eğitim kavramının somut çıktılarını oluşturmaktadır.
- Yaşam boyu eğitim çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler istihdama olumlu anlamda katkı sağlamaktadır. Özellikle değişen sosyal ve ekonomik şartlara göre bireyin kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu şekliyle istihdama olanak sağlaması noktasında yaşam boyu eğitim kavramı büyük bir öneme sahiptir.
- İŞKUR uygulamaları sadece işsiz kitlelerin istihdam edilmelerini kolaylaştırmakla kalmamakta aynı zamanda çalışanların mesleki yeterliliklerini arttırmaktadır.
- İŞKUR faaliyetleri sonucunda erkeklerin işe yerleştirilme oranları kadınlarınkinden daha fazladır. Bu durum ülkemizde kadın istihdamının yeterli düzeye ulaşmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.
- İşe yerleştirme oranları kamu sektörüne kıyasla özel sektörde daha fazladır.
- En fazla iş başvuru yapan ve işe yerleştirilen kitlenin 20-24 yaş aralığına sahip, eğitim düzeyi ilköğretim olan bireylerden meydana geldiği görülmektedir.
- İŞKUR'un işe yerleştirme konusundaki başarısı her geçen yıl artarak devam etmektedir.
- İşe yerleştirmelerin büyük bir çoğunluğu tarım dışı sektörlere yöneliktir. Bu durum ülkemizde tarımın oldukça geri planda kaldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.
- İŞKUR bünyesinde verilen kursların büyük bir çoğunluğunu işgücü yetiştirme kursları ve iş başı eğitim programları oluşturmaktadır.

1.1.4.1.2. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları

Ücret ve istihdam sübvansiyonu uygulamasında hükümetler işverenlere program kanalıyla desteklendiği duyurulan/belgelenen işçileri işe alma karşılığında ücretin belirli kısmını karşılayacağını veya bu işverenlerin ödeyecekleri vergilerde indirim yapacağını duyurur (Biçerli, 2005: 7).

Hükümet özellikle dez avantajlı gruplara yönelik istihdam artışı sağlamak için işverenin işgücü maliyetlerini azaltıcı teşvik ve indirimlerde bulunur.

1.1.4.1.3. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları

Kendi işini kuranlara yardım programı bir diğer adıyla girişimcilik eğitim programı, işsizlere parasal destek sağlanarak kendi işlerini kurmaları ve işlerinin geliştirilmesine yardımcı olmak için uygulanan programlardır.

Rekabetin giderek arttığı bir dünyada girişimciliğin ve yeni buluşların verimlilikteki gelişmeleri sürekli kılarak yeni istihdam imkânları yarattığı ve refahı arttırdığı bilinen bir gerçektir. Yaşanan tecrübeler bu manada küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemli bir istihdam kapasitesi yaratabileceğini göstermektedir. Bu nedenle OECD ülkelerinin çoğunda işletmelerin yeni teknolojilere adapte olmaları veya dış pazarlara açılmaları yolunda verilen hizmetler kamu tarafından sübvansiyeye edilmektedir. Bu perspektifte izlenebilecek diğer politikalar; küçük işletme yöneticilerini daha iyi yönetim konusunda eğitmek Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) üzerindeki vergi yükünü hafifletmek, kamu düzenlemelerini ve bürokratik işlemleri basitleştirmek şeklinde sıralanabilir. Bu politikalara ilaveten küçük işletmelerin ve kendi işini kuranların bölgesel esaslı kredilendirilmeleri işsizlikle mücadele başvuru yöntemleri arasındadır (Karabulut, 2007: 50).

1.1.4.1.4. Kamunun Yeni İstihdam Alanları Meydana Getirmesi

Doğrudan kamu istihdamı olarak da anılmaktadır. İstihdamın oluşturulması devletin asli görevleri arasındadır. İşsizlik sorununu devlet kimi zaman bizzat kamu istihdam alanları oluşturarak çözüme kavuşturur kimi zaman da özel işletmelerle karşılıklı düzenlemeler yaparak istihdam alanları oluşturma çabası içine girer. Doğrudan kamu istihdamı kar amacı gütmeyen, özel işletmelere engel olmayan, kamu tarafından istihdam alanlarının oluşturulması özelliği taşıyan bir aktif istihdam politikasıdır. Doğrudan kamu istihdamı programları daha çok dezavantajlı gruplara yönelik (uzun süreli işsizler, genç işsizler, kadınlar, özürllüler vs.) istihdam alanları oluşturmaya özen göstermektedir. Ayrıca bir başka amacı ise işsizlik sigortası biten işsizleri geçici olarak kamuda işe alıp tekrar işsiz

kaldıklarında yine işsizlik sigortasından faydalanmalarına fırsat tanımaktır (Tetik, 2012: 109).

1.1.4.1.5. Mesleki Eğitim Kursları

İşsizlikle mücadelede en önemli araçlardan biri de işsiz kitlelere yeni beceriler kazandırmayı amaçlayan eğitim faaliyetleridir. Meslek edindirme kursları ile birlikte işsizlilerin verimliliği, becerileri, nitelikleri arttırılarak istihdam edilebilirlikleri sağlanır.

Mesleki eğitim programlarının hedefi; işsiz kitlelere yönelik danışmanlık hizmeti sağlayarak iş sahibi olmaları kolaylaştırmaktır.

1.1.4.1.6. Dez Avantajlı Gruplara Yönelik Özel Politika ve Uygulamalar

İşgücü piyasalarına girişte bir takım engellerle karşılaşan dez avantajlı gruplara (kadınlar, gençler, özürlüler, eski hükümlüler, uzun süre işsiz kalanlar v.b.) yönelik olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacı ile uygulanan politikalarıdır.

Türkiye’de İŞKUR mesleki eğitim kursları düzenlenmekte olup, 2014 yılında 19.332 kişi yararlanmış, 2015 yılında ise yararlanan sayısı artarak 45.168 kişiye ulaşmıştır. Özel politika kapsamındaki kursların en önemli özelliği ise kursiyerlerin büyük çoğunluğunun kadınlardan ve gençlerden oluşmasıdır. 2015 yılındaki kursiyerlerin yaklaşık yüzde kırkı 15-29 yaş arası gençlerden oluşmakta yüzde altmış dokuzu ise kadınlardan oluşmaktadır. 2014’den 2015’e kadar bu kurslara 64.500 kursiyer katılmış olup kursiyerlerin 42.756’sı kadınlardır (İŞKUR, 2016: 57). Düzenlenen kurslar, dez avantajlı grupların işgücü piyasalarındaki istihdam olanaklarını arttırmaktadır.

1.1.4.1.7. Toplum Yararına Programlar

İşsizliğin yoğun olduğu dönemlerde veya yerlerde doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engelleyerek işgücü piyasalarına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak

amacıyla İŞKUR tarafından uygulanan programlardır (İŞKUR, <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/typ.aspx>).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) verilerine göre toplum yararına programlar kapsamında 2016 yılı Ocak-Ekim döneminde açılan programlara 152 bin 920 vatandaşımız katılmıştır (<https://www.csgeb.gov.tr> 04.07.2017).

Toplum yararına programlar istihdam alanı yaratmış ve böylece işsizliğin ve kayıt dışı ekonominin/istihdamın azaltılmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.1.4.2. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikaları aktif istihdam politikalarının aksine, istihdam alanı yaratmak için uygulanan politikalardan ziyade, işsizliğin yol açtığı olumsuzlukları gidermek veya en az seviyeye indirmek için uygulanan politikalardır. Bunlar; işsizlik sigortası, kısa çalışma ödeneği, kıdem tazminatı, sosyal yardımlar şeklinde sıralanabilir.

1.1.4.2.1. İşsizlik Sigortası

Pasif istihdam politikalarından olan işsizlik sigortasının amacı; ücret karşılığı, hizmet sözleşmesiyle çalışan kişinin çeşitli nedenlerle işine son verilmesi durumunda belirli bir süre ona sosyal güvence sağlayacak bir gelir diğer bir deyişle tazmin sağlamaktır.

İşsizlik sigortasından yararlanabilmek için bazı şartları sağlamak gerekmektedir. Yani işsizlik sigortasından yararlanmak isteyenlerin (İŞKUR, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx>);

- Kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalmak,
- Hizmet akdinin feshinden önceki son 120 gün içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olmak,
- Son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak,

- Hizmet akdinin feshinden sonraki 30 gün içinde en yakın İŞKUR birimine şahsen ya da elektronik ortamda başvurmak,

şartlarını sağlıyor olmaları gerekmektedir.

Tablo 2: Aylık İşsizlik Ödeneği (2016, TL)

	Son 4 Aylık Prime Esas Kazançların Aylık Ortalaması	Hesaplanan İşsizlik Ödeneği Miktarı	Damga Vergisi (%)	Ödenecek İşsizlik Ödeneği Miktarı
Son 12 Ay Asgari Ücretle Çalışan	1.647	658,80	5,00	653,80
Son 12 Ay 3.000 TL ile Çalışan	3.000	1.200	9,11	1.190,89
Son 12 Ay 5.000 TL ile Çalışan	5.000	1.317,60	10,00	1.307,60

Kaynak: İŞKUR, <http://www.iskur.gov.tr/trtr/isarayan/issizliksigortasi.aspx>

Tüm bu şartları sağlayan kişinin yararlanacağı işsizlik ödeneği miktarı da Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’de 2016 yılı ikinci dönemine ilişkin aylık işsizlik ödeneği tutarları verilmiş olup, asgari ücret brüt 1.647,00 TL olarak alınmıştır.

1.1.4.2.2. Kısa Çalışma Ödeneği

Türkiye’de var olan bir diğer uygulamada kısa çalışma ödeneğidir. Bu ödeme, işverenin işe devam ettirmesine destek sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır. Böylece işsizlik sonrası ödenecek işsizlik sigortası önlemekte ve işsizliğin yaratacağı sosyal sorunların önüne geçilmek istenmektedir (Özpinar ve diğerleri, 2011: 138).

Kısa Çalışma Ödeneği hakkındaki yönetmelikte amaç ve kapsam Madde 1’de belirtilmiştir: Madde 1- Bu yönetmeliğin amacı, 25/8/1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanuna göre sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenin, genel ekonomik kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerini geçici olarak durdurması hallerinde, talebin uygunluğunun Bakanlıkça tespiti ile işçilere kısa çalışma ödeneği ödenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir (Kısa

Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelik, 2009: madde 1). Şeklinde ifade edilerek amaç; hem işverene işinin devam ettirmek için fırsat verirken, bir yandan da çalışanlara çalışmadıkları sürelerinin tazminini sağlamaktır.

1.1.4.2.3. Kıdem Tazminatı

Pasif istihdam politikalarından bir diğeri de kıdem tazminatıdır. Kıdem tazminatı, “kanunda belirlenen asgari çalışma süresini dolduran işçinin iş sözleşmesinin yine kanunda belirten nedenlerden biriyle son bulmasına bağlı olarak, işverence işçiye ya da ölümü halinde mirasçılara ödenmesi gereken ve kendine özgü niteliği olan paradır” (Akbıyık ve Koç, 2011: 255).

Kıdem tazminatından yararlanmak için belli şartları sağlamak gerekir. (Sürücü, 2014: 97-98). Bunlar;

- İş kanuna tabi bir iş sözleşmesiyle çalışmak,
- İş akdinin kıdem tazminatına hak kazanmaya imkân veren şekillerde sona ermesi (işçinin ve işverenin sağlık, mobing, işverenin işçiye veya işçinin işverene karşı ahlak ve iyi niyet kurallarına uymaması, işyerinde bir haftadan fazla süre ile işin durması ya da işçinin çalışma niyetinde olmaması gibi sözleşmeyi haklı nedenlerle feshetmesi),
- Bir yıllık çalışma,

şartlarını sağlıyor olması gerekir.

1.1.4.2.4. Sosyal Yardımlar

Sosyal yardımlar, özellikle gelir seviyesi düşük yoksul ailelere yönelik uygulanan bir programdır. İşsiz kalan kişilerin uğradığı zararları azaltmak için ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi için uygulanmaktadır.

1982 Anayasamızın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” hükmü yer

almaktadır. Söz konusu hüküm Türk sosyal güvenlik sisteminin anlayışını ve kapsamını da ortaya koymaktadır. Buna göre, sosyal güvenlik kesinlikle belli mesleki oluşumlar veya ilişkiler ile sınırlandırılmaz niteliktedir. Dolayısıyla sosyal yardım anlayışının temeli Anayasamızın 60. maddesine dayanmaktadır (Bulut, 2011: 62).

1.2. İşsizlik Türleri

İşsizlik, iş arama niyetinde olup iş bulamayan kişilerle ilgili bir kavram olup, literatürde birçok farklı tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlamalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

İşsizliğin kavramı Türkçe’ de işi olmayan anlamına gelen ve “iş” kökünden türetilmiştir. İşsizlik iktisatçılar tarafından ise şöyle tanımlanır: Çalışma arzusu olan ve çalışmaya muktedir, cari ücret düzeyinde belirli sürelerde iş aramasına rağmen iş bulamayan kimseye işsiz, bu olguya da işsizlik denir. Dolayısıyla genel anlamda işsizi işsiz yapan unsurlar, iş arama eylemi ve bir işte çalışma arzusu olarak belirlenmiştir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007: 299).

İşsizlik, çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır (Yıldırım ve diğerleri,2008:352).

İşsizliği; çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamı olarak ve buradan hareketle işsizi; çalışma istek ve gücünde olup, piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimse olarak tanımlamamız mümkündür. Burada önemli konu, tanımdan da anlaşılacağı gibi, kişinin çalışma isteği ve gücüdür. Eğer kişi sakat, yaşlı veya çalışmasına engel herhangi bir hali varsa, bundan dolayı çalışmıyorsa veya çalışmaya engel bir durumu olmamasına rağmen, özgür iradesiyle çalışmak istemiyorsa işsiz olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca ILO’nun tanımına göre kişinin çalışmak isteği ve gücünün yanında fiilen iş arıyor olması da gerekir. Çalışma istek ve gücünde olduğu halde fiilen iş aramayan kimse de işsiz değildir (Güney, 2009: 137).

Literatürde birçok işsizlik türü tanımı yapılmakta olup bazıları aşağıda sıralanmıştır.

1.2.1. Açık İşsizlik

Çalışma isteği ve gücü olup, cari ücret seviyesinde ve kanun yahut örf ve adetle belirlenmiş çalışma saatlerinde iş aradığı halde iş bulamayanların oluşturduğu işsizliğe açık işsizlik denir. Herhangi bir işsizin açık işsiz sayılabilmesi için, çalışma isteğine ve gücüne sahip olması esastır. Bu durumda çalışmak istemediği için işsiz kalan kişilerle, çalışmak istediği halde aklen ve bedenen çalışacak güce sahip olmadığı için işsiz kalan kişileri açık işsiz kabul edilmez. Çalışma isteğine ve gücüne sahip olanların açık işsiz sayılabilmesi için, aynı zamanda cari (o gün için piyasada geçerli olan) ücret ile kanun veya o yöredeki örf ve adetlere göre belirlenen günlük çalışma saatlerinde çalışmayı kabul ettikleri halde iş bulamamış olmaları gerekir (Bocutoğlu ve diğerleri, 2003: 30).

Örneğin; günlük çalışma ücretinin 5 TL olduğu bir iş piyasası olduğunu varsayalım. İşçinin günlük ücreti beğenmeyip daha fazla ücret talep etmesi durumunda işsiz kalmasına açık işsizlik denemez. Açık işsizliğin söz konusu olabilmesi için, işçinin günlük 5 TL'ye çalışmaya rıza göstermesi ve şartları kabul etmesine rağmen reel ekonomide iş imkanı bulamaması gerekmektedir.

1.2.2. Arızı (Frikسیونel) İşsizlik

Arızı işsizlikte işgücü piyasası konusunda hiçbir maliyete katlanmaksızın bilgi sağlandığı varsayımı esas alınmaktadır. Bu durumda, boş işler ve o işlerle ilgili, ücretler konusunda iş arayanlar gene de tam bilgi sahibi olmayabilir. İşsizler büyük ölçüde zamanlarını iş aramaya yönelteceklerdir. Ayrıca iş ararken işin nitelikleri ve ücretler konusunda bilgi sahibi olmaya çalışacaklardır. İşgücü, iş arama süresi işsiz kalıyor ise arızı işsizlik durumu ortaya çıkmış olacaktır. Bu nedenle genel olarak kısa sürelidir. Arızı işsizlik, talebin kompozisyonundaki değişme ve işgücü piyasasında ilk kez iş arayanların yetersiz bilgiye sahip olmaları yüzünden doğmaktadır. Arızı işsizlik, hemen hemen her ekonomide, ancak istihdam koşulları yeterli olan ekonomilerde daha belirgin olarak rastlanmaktadır. Büyük ölçüde işgücü akışkanlığının varlığına dayanan “doğal” bir

sonuçtur. Bu yönüyle ortadan kalkması bir anlamda her çalışanın işinden memnun olup, iş aramayacağı bir durumu yansıtmaktadır. Aksi durumda ise, bilgi akışının tam ve doğru olduğu emek piyasalarında, her zaman belirli bir oranda işgücü devri olacaktır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007: 382).

Kısaca arızı işsizliğin her ekonomide mevcut olan, meslek veya yer değiştirme sırasında özellikle bilgi eksikliğinden ortaya çıkan geçici işsizlik türü olduğu söylenebilir.

1.2.3. Mevsimsel İşsizlik

Bazı sektörlerde üretim düzeyi mevsimlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Söz konusu sektörlerde üretim seviyesi bazı mevsimlerde artarken; bazı mevsimlerde ise, neredeyse durma noktasına gelmektedir. Dolayısıyla üretimin arttığı dönemlerde istihdam hacmi artarken; duraklama dönemlerinde işsiz sayısı artmaya başlar. Mevsimlere bağlı olarak ortaya çıkan durgunluk eğiliminden kaynaklanan işsizlik, mevsimsel işsizlik kavramıyla ifade edilir. İnşaat sektörüyle tarım sektöründe, mevsimsel işsizlik en çok gözlenen işsizlik türüdür (Orhan ve Erdoğan, 2005: 271-272).

Türkiye’de mevsimsel işsizlik aralık-şubat aylarında en üst seviyeye çıkarken, temmuz-ağustos aylarında en alt seviyeye inmektedir. Bu durum özellikle tarım ve inşaat sektörlerindeki çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır (Güney, 2009: 139).

Türkiye’de mevsimsel işsizliğe; Karadeniz Bölgesi’ndeki “fındık” ve “çay”, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki “pamuk” ve “antep fıstığı”, Akdeniz Bölgesi’ndeki “karpuz” üretiminde çalışanlar şeklinde örnekler verilebilir.

1.2.4. Konjonktürel İşsizlik

Ekonomik yaşamın sürekli aynı etkinlik düzeyini sürdüremeyip çeşitli dalgalanmalar göstermesi ve bu dalgalanmalar sonucundaki duraklama ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işsizliğe “konjonktürel” işsizlik denir. Bu dalgalanmaların çöküş dönemlerinde büyük kitleler işsiz kalabilmekte ve bu işsizlik dönemleri uzunca bir süre yaşanabilmektedir. Bu tür işsizlik, ekonomik hayatın ve faaliyetlerin hep aynı düzeyde

devam etmemesi ve dalgalanmalar göstermesinden kaynaklanır. Konjektürel işsizliğin en önemli nedeni efektif talep yetersizliği olarak gösterilmektedir. Talep yetersizliğinde (mal ve hizmet arzının talepten fazla olma durumu) ekonomi durgunlaşma dönemi içerisine girmektedir. Üretilen mallar tüketilemediğinden yeniden üretime ihtiyaç duyulmayacak ve emek atıl duruma düşecektir. Böylece işten çıkarmalar başlayacak, işçilerin gelirleri azalacağından, toplam talepteki düşüş hız kazanacaktır. Böylece işsizlik gitgide artacaktır. Ancak, yüksek konjektüre geçiş başladığında işsizlikte yavaş yavaş azalmaya başlayacaktır. Daha çok sanayileşmiş ülkelerde görülen konjektürel işsizlik yapısal ve teknolojik işsizlik kadar uzun bir süreye yayılmamaktadır(Sürücü, 2014:22-23).

Piyasa ekonomilerinde; üretimin üretici, tüketimin tüketici tarafından belirlenmesi sebebiyle ekonomik faaliyetlerde değişiklikler, dalgalanmalar yaşanabilir. Bu değişiklikler zaman zaman ekonominin daralmasına ve işçilerin işlerini kaybetmesine neden olur. Bu işsizlik, geçici bir işsizlik olup, ekonominin daralma zamanlarında ortaya çıktığı için dönemsel (konjonktürel) işsizlik de denilir.

Daha çok sanayileşmiş ülkelerde görülmektedir. Alçak konjonktör dönemi de denilen depresyon döneminde girişimcilerin yatırımlarını gereğinden fazla arttırmış olmaları nedeniyle mal ve hizmet arzı talepten daha fazla olmaktadır. Ekonominin durgunluk dönemine yöneldiği ve işsizliğin arttığı bu dönemde, mallarını satamayan girişimciler maliyetlerini azaltmak için işçi çıkarırlar. İşsiz kalan kesimin geliri azalacağından satın alma gücünde meydana gelen daralma nedeniyle, toplam talep daha da daralır. Firmalar üretimlerini arttıramaz. İşsizlik devam eder. Yüksek konjonktöre geçiş dönemlerinde ise işsizlik yavaş yavaş azalmaktadır. Dönemsel bir yapı arz eden bu işsizlik türü, ekonomide iyi yönde meydana gelen gelişmeler sonucu azalma eğilimine girmektedir (Germir, 2012: 9).

1.2.5. Teknolojik İşsizlik

Yaşadığımız dönemde teknolojinin de gelişmesine paralel olarak üretim ilişkileri değişmiştir. Üretim faktörlerinden, emek ve sermayenin üretim sürecinde ki ağırlıkları değişmiştir. Özellikle Endüstri Devrimiyle beraber makinenin üretim

sürecindeki yeri artarken, emekte bir gerileme yaşanmıştır. Bu da emek faktörünün üretim sürecinden çekilmesine ve işsiz kalmasına sebep olmuştur.

Teknolojinin istihdam üzerinde olumsuz sonuçları olduğu gibi olumlu sonuçları olduğunu savunanlarda vardır. Yeni teknolojilerin istihdam üzerinde olumlu etki göstereceğini düşünen ve iyimserler olarak nitelendirilebilecek düşünürler bilgi teknolojisinin istihdamı arttıracığı ve çalışma hayatının kalitesini geliştireceği görüşündeler. İyimserlere göre, yüksek teknoloji kullanan Japonya gibi ülkelerde işsizlik oranının düşük olması, görüşleri desteklemesi bakımından önem taşımaktadır. İyimserlere göre, yeni teknolojinin kullanılması değil kullanılmaması işsizliğe yol açacaktır. İngiltere ve diğer ülkelerde görülen işsizliğin nedeni emekten tasarruf eden ancak verimliliği ve rekabet gücünü arttıran yeni tekniklerin yayılması olmayıp, tam tersine bu konuda diğer ülkelere geri kalınarak Pazar kaybına uğranmış olmasıdır. Bu görüşü savunanlara göre yeni teknolojiler işsizliğe yol açsa da yeni teknolojilerin ortaya çıkaracağı verimlilik ve refah artışı yanında bunların fiyat veya talep üzerinde gerçekleşmesi beklenen olumlu etkileri ve yeni ürünler, yeni pazarlar, yeni endüstriler yeni istihdam olanakları yaratacaktır (Orhan ve Savuk, 2014: 16).

Dünya da küreselleşmeyle birlikte emek ve teknoloji karşı karşıya gelmiştir. Emek faktörü, küreselleşen Dünya’da teknolojiye karşı olumsuz bir bakış içinde olmuş ve teknolojinin karşısında mağlup olacağını düşünmüştür. Hatta bu düşünce yıllarca filmlerde; makinelerin insanların yerlerini alması hatta Dünya’yı ele geçirmesi şeklinde kurgulanmaktadır. Bu oyunda emek faktörüne düşen en önemli görev değişen ve gelişen Dünya ekonomisinde, yeniliklere karşı açık olmak ve kendini geliştirmektir.

1.2.6. Yapısal (Bünyevi) İşsizlik

Ekonomide oluşan yapısal değişiklikler işsizliğe yol açabilir. Örneğin, mallara yönelik talebin bileşimi değişince emek talebinin yapısı da değişir. İşgücünün bu yeni duruma tam olarak uyum sağlamasına kadar ortaya çıkan işsizlik yapısal işsizlik olarak adlandırılır. Bu tür işsizlik, işgücünün beceriler, meslekler, sektörler ve coğrafi dağılım açısından yapısının işgücü talebinin yapısıyla tam olarak uyuşmamasından kaynaklanır. Ekonomik büyüme emek talebinin yapısını değiştirir. Örneğin, bir bölgede

emek talebi artarken bir başka bölgede azalır. Vasıfsız işgücü talebi azalırken eğitilmiş ve yüksek kaliteli emek talebi artmaktadır. Aynı şekilde ekonomik gelişmeyle birlikte, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine işgücü kayması yaşanmaktadır. Talepte ki bu değişimleri karşılayabilmek için işgücünün yapısı değişmelidir (Yıldırım ve diğerleri, 2008: 356).

Yapısal işsizlik, üretimde ve tüketici tercihlerindeki değişimler ile buna bağlı olarak işgücünün bu değişimlere ayak uyduramamasından kaynaklanmaktadır. Üretimde ki ve tüketimdeki bu değişimleri aşağıdaki gibi açıklayabilir:

Üretimde ki değişme, üretim teknolojilerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Üretim faktörlerinden olan, emek faktörüyle gerçekleşen üretim, zamanla yerini teknolojiyle yani makinelerle gerçekleşen üretime bırakmaktadır. Örneğin, önceden evlerde, küçük işyerlerinde dokuma tezgâhların da daha çok işgücüyle üretilen elbiseler, kıyafetler daha sonra teknolojinin gelişmesiyle beraber makinelerle kitle üretimi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu değişimde emeğin işsiz kalmasına neden olmuştur.

Tüketici tercihinde ki değişme, zamanla tüketicinin zevk ve isteklerinde ki değişmeyle olmuştur. Küreselleşen dünyada ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşarak artması toplumların farklı farklı kültürlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Bu etkileşim sırasında moda, iletişim araçları gibi etkenler tüketicinin tercihlerini etkilemiş ve modası geçmiş olarak adlandırabileceğimiz mallara karşı talepleri azalmış hatta zamanla yok olmuştur. Örneğin, bakır eşyalar, dokuma halı, kundura gibi el emeğine dayanan ürünler artık moda gibi etkenler sebebiyle tercih edilmemektedir. Bu durum bu alanda uzmanlaşmış işgücünün işsiz kalmasına neden olmuştur.

İster tüketici tercihinde ki değişmeden, ister üretim yapısında ki değişmeden kaynaklansın yapısal işsizliği tamamen önlemek nerdeyse imkânsızdır. Çünkü ekonomik değişimi önlemek söz konusu değildir. Fakat işçiler eğitim programlarına tabi tutularak nitelikli hale getirilip, bu değişimlere ayak uydurması sağlanabilir veya bu gibi politikalar geliştirilerek bu işsizlik türü azaltılabilir.

1.2.7. Gizli İşsizlik

Mevcut işgücü piyasasında istihdam edilen işçiler, işgücü piyasasından çekildiği anda üretim miktarında azalma olmuyorsa gizli işsizlik vardır. Diğer bir deyişle, çalışanların mevcut işleri olmalarına rağmen üretime katkılarının bulunmaması durumuna denilmektedir. Yapısal özellikleri nedeniyle tarım sektöründe ve kamu sektöründe sıkça görülmektedir.

Gizli işsizliğin kaynağı sadece tarım kesimi ve kamu kuruluşları değildir. Bazılarına göre “gücenmiş işçileri” de gizli işsizlik kapsamında ele almak gerekir. Özellikle ekonominin daralma dönemlerinde, iş bulma ihtimalinin azlığı nedeniyle bazı işçiler iş aramaktan vazgeçerler. Bu işçilere gücenmiş işçiler denilmektedir. Gücenmiş işçi etkisinin gizli işsizliğe neden olduğu düşünülebilir. Çünkü bu durumda kişiler çalışmak istedikleri halde, açık işlerin çok az ve teklif edilen koşulların olumsuz olmaları nedeniyle, iş aramaktan vazgeçmektedirler. Bunlar artık iş aramadıkları için resmi istatistiklerde işsiz olarak sayılmayacaklardır (Biçerli, 2014: 438- 439).

1.2.8. Sürekli Durgunluk İşsizliği

Ekonominin daralma dönemlerinde görülen ve daha sonraki dönemlerde kronik bir hal alan işsizliğe sürekli durgunluk işsizliği denilmektedir.

Sürekli durgunluk işsizliğine sebep olabilecek çeşitli nedenler vardır. Rakip ülkelerin daha ucuz, bol ve ölçüde karlı üretimi veya ticaret yollarının değişmesi gibi sebepler geçmişte ekonomilerin durgunlaşmasına ve geniş bir kitlenin işsiz kalmasına sebebiyet verebilir. Bunun dışında, ekonomide bazı zamanlarda meydana gelen durgunluk yani darboğazlar ile tıkanmalar üretim hacminde daralmaya ve işsizliğe sebep olur. Araç-gereç ve stok noksanında meydana gelen tıkanmaların yanı sıra, dış ödeme imkânlarının daralması sonucu ithalattaki tıkanmalar ve finansman kaynaklarında ve kredi arzında ortaya çıkan beklenmedik daralmalar iş yerlerinin tatiline veya kapanmasına neden olabilir. Bu sebeplerle meydana gelen işsizlikler ekonomik yapıdaki kararsız durum nedeniyle meydana geldiğinden buna sürekli durgunluk işsizliği denmektedir (Konya, 2009: 36).

Sürekli durgunluk ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ekonomik durgunluğa iç faktörler kadar dış faktörler de sebep olabilmektedir. Çünkü küreselleşen dünyada her devletin başka devletlere karşı sorumluluk ve yükümlülükleri vardır. Bu devletin ulusal politikası sadece o devleti ilgilendirir diye bir şey söyleyemeyiz. Aynı şekilde bir devlette meydana gelen ekonomik krizler, daralmalar ve durgunluklar irtibatta olduğu, ekonomik ve sosyal alışverişlerde bulunduğu diğer dünya ülkelerini de yakından etkilemektedir. Örnek olarak en son bütün dünyayı etkisi altına alan 2008 yılı dünya finans krizi aslında Amerika’da meydana gelen bir krizdi fakat bütün dünyayı etkisi altına aldı. Ülkelerin işsizlik oranları kriz sürecinde bir hayli yüksek seviyelerde görüldü. Ülkeler kriz sürecince ekonomik daralmalar yaşadılar. Görüldüğü üzere Amerika’da meydana gelen bir kriz bütün dünyayı etkiler bir vaziyete büründü. Yine aynı şekilde Yunanistan’da son dönemde meydana gelen kriz sadece Yunanistan’ı değil üyesi olduğu Avrupa Birliği’ni de telaşlandırdı. Yunanistan’ı krizden kurtarmak amacıyla bir dizi önlem paketi aldılar, finansal destekte bulundular. Çünkü Yunanistan’da meydana gelen kriz AB’yi etkilemekteydi (Tetik, 2012: 95-96).

Yukarıda da bahsedildiği gibi sürekli durgunluk işsizliğini ülkenin kendi yaşadığı olaylar (iç faktörler) etkilediği gibi, tamamen ülkenin sınırları dışında meydana gelen (dış faktörler) olaylarda etkilemektedir.

1.3. Türkiye’de İşsizliğin Boyutları

Bu kısımda Türkiye’deki işsizliğin yapısı, sosyal ve ekonomik boyutları incelenecektir. İşsizlik, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde her açıdan önemli problemler doğurmuştur. Gelecek güvencesi ve ihtiyaçların giderilmesini sağlayan gelirin kaybolması çalışanın hem maddi hem de manevi olarak çökmesine, buda hem kişisel açıdan hem de toplumsal açıdan kayıplara neden olmaktadır. Bu yönüyle işsizlik sorununun incelenip ele alınması önem arz etmektedir.

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan başlanarak yaşanan sanayileşme ve büyüme çabaları, üretim ve istihdam yapısında da değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler hem küreselleşmenin hem de ülkenin kendi dinamiklerinin de etkisiyle son yıllarda ciddi bir sosyo-ekonomik dönüşüme yol açmıştır. Yaşanan gelişmeler bir takım

yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ülkede özellikle 1980 sonrasında yaşanan hızlı değişim sosyal yapıda olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Hızlanan kentleşme, yoğun iç göç, göçün getirdiği gecekondulaşma ve tarım işçisi olan kadının kentte işsiz kalması (veya kayıt dışı olarak ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalışması), kayıt dışı istihdamın büyümesi, çocuk emeğinin istismar edilmesi, sosyal yapıda yaşana sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Güney, 2009: 140).

Türkiye 1960'lardan beri hemen her dönem görülen yüksek işsizlik oranlarıyla mücadele etmek zorunda kalan bir ülkedir. Özellikle 1980'lerden sonra, küreselleşme ve teknolojik ilerleme nedeniyle artmaya başlayan işsizlik, 1990'larda evrensel ölçülere göre yüksek sayılan düzeylere ulaşmıştır. 2001 kriziyle birlikte, işsizlik daha da derinleşmiş ve kriz sonrası istihdamdaki toparlanma ekonomik büyümede ki toparlanmanın aksine çok yavaş ve sınırlı olmuştur. Hızlı nüfus artışı, eğitim politikasındaki sorunlar, yatırım yetersizliği, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi nedenler bu sorunun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur (Ay, 2012: 322).

Türkiye'de işsizlik geliştirmekte olan ülkelerde olduğu gibi, büyük ölçüde tarımsal ekonomik yapıdan sanayi ve hizmet sektörüne dayalı ekonomik yapıya geçişin getirdiği değişikliklerden kaynaklanmaktadır. ILO'nun 2006 global istihdam raporunda geliştirmekte olan ülkelerde değişimin üç sektör kanuna göre ortaya çıkmadığı belirtilmektedir. Bu kanuna göre ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalışan işgücü zamanla önce kırsal bölgelerde ki tarımsal istihdamdan sanayiye ve daha sonra da hizmet sektörüne geçecektir. 1995-2000 yılları arasında tarımsal istihdam % 44,4'den % 40,1'e inmekle birlikte, sanayi sektörü istihdamında aynı dönemde bir genişleme meydana gelmemiştir. Hizmetler sektörü istihdamı ise artmıştır. Kısacası işçiler tarımdan hizmetler sektörüne geçmektedirler. Yalnız bu dönüşüm beraberinde kırsal alanlardan kentlere göçü getirmekte, işçilerin toprakla bağı ve dolayısıyla tarımsal üretim elde etme imkânı kesilmekte ve hayatını sürdürebilmek için piyasa koşullarına dayanma gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Özdemir ve diğerleri, 2006: 92).

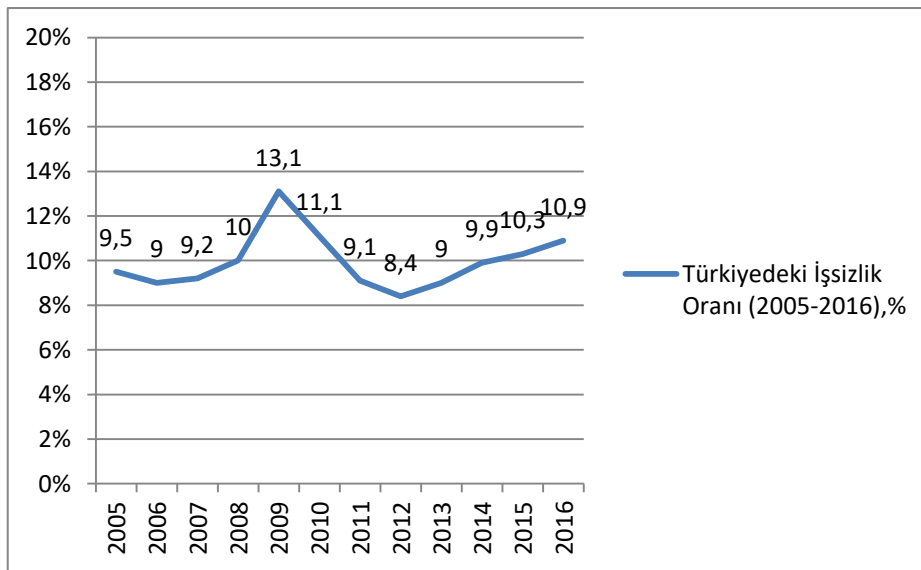
Türkiye'deki işsizlik, AB ülkelerinde ki işsizliğe kıyasla daha farklı bir niteliğe sahiptir. Türkiye'de görülen işsizliğin temelinde, hızlı nüfus artışına paralel şekilde büyüyen işgücüne oranla, yeterli istihdam oranının sağlanamaması yatmaktadır. Türkiye,

işsizliğin bütün türlerine açık olmakla birlikte, görülen en önemli işsizlik türü “Yapısal İşsizlik” tir (Sürücü, 2014: 47).

İşsizlik yönünden gelişmiş ülkeler ile Türkiye arasındaki farklılıklardan biri, işsizlerde eğitim düzeyi yüksek iken, eksik istihdamdakilerde eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. İşsizlik genellikle hane halkı reisi olmayan kişiler arasında yaygındır. Üretimde meydana gelen ani düşüşler işsizlik oranını fazla etkilemekte, ancak eksik istihdamdakilerin sayısını artırmaktadır (Uyar Bozdağoğlu, 2008: 57-58).

Türkiye’de, 1960’ların sonuna kadar işsizlik oranı % 3,5 dolaylarında seyretmiş ve 1960’ların sonundan itibaren de sürekli bir artış eğilimi içerisine girmiştir. 1970’lerin sonundaki ve daha sonraki yıllarda meydana gelen ekonomik krizler, işsizlik oranlarında hızlı bir artışa neden olmuş; özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından işsizlik sorunu % 8,4’lük oran ile önemli bir boyut kazanmış, ardından 2008 yılının son döneminde ortaya çıkan küresel ekonomik kriz ile % 15,5’ lik oran ile doruğa çıkmıştır. Bu dönemde dünya genelinde yaşanan ve özellikle bankacılık sektörünü derinden etkileyen ekonomik kriz, yatırımların durmasına, sanayide işyeri kapatmalarına ve kitleler halinde işten çıkarmalara neden olmuştur (Sürücü, 2014: 47-48).

Grafik 1: Türkiye’deki İşsizlik Oranları (2005-2016, %)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur, <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>

Grafik 1’de Türkiye’deki işsizlik oranları 2005-2016 dönemi için verilmiştir. Verilere göre, 2005 yılından 2016 yılına kadar Türkiye’de işsizlik oranında sürekli bir dalgalanma yaşandığı görülmektedir. Türkiye’de 2005’de işsizlik oranı % 9,5 iken 2006 yılında % 9’la bir düşüş yaşanmıştır. 2005 ve 2008 yılları arasında işsizlik oranında çok bariz bir dalgalanma görülmemekle birlikte, 2009 yılında işsizlik oranında % 13,1 ile büyük bir artış görülmektedir. 2009 yılında işsizlik oranındaki bu artışın sebebi 2008 yılında Amerika’da başlayıp tüm Dünyayı etkileyen 2008 Küresel Ekonomik Krizinin etkileridir. 2009’dan 2012 yılına kadar işsizlik oranında bir düşüş yaşanmış ve 2012 yılından sonra artış göstermekle beraber 2016’da işsizlik oranı % 10,9 olmuştur.

Tablo 3: Ülkelere Göre İşsizlik Oranları (2004-2015, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU-28	9,3	9,0	8,2	7,2	7,0	9,0	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4
Avrupa Birliği	9,3	9,1	8,4	7,5	7,6	9,6	10,2	10,2	11,4	12,0	11,6	10,9
Belçika	8,4	8,5	8,3	7,5	7,0	7,9	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5
Bulgaristan	12,1	10,1	9,0	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3	13,0	11,4	9,2
Çek Cumhuriyeti	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7,0	7,0	6,1	5,1
Danimarka	5,5	4,8	3,9	3,8	3,4	6,0	7,5	7,6	7,5	7,0	6,6	6,2
Almanya	10,4	11,2	10,1	8,5	7,4	7,6	7,0	5,8	5,4	5,2	5,0	4,6
Estonya	10,1	8,0	5,9	4,6	5,5	13,5	16,7	12,3	10,0	8,6	7,4	6,2
İrlanda	4,5	4,4	4,5	4,7	6,4	12,0	13,9	14,7	14,7	13,1	11,3	9,4
Yunanistan	10,6	10,0	9,0	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9
İspanya	11,0	9,2	8,5	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1
Fransa	8,9	8,9	8,8	8,0	7,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4
Hırvatistan	13,9	13,0	11,6	9,9	8,6	9,2	11,7	13,7	16,0	17,3	17,3	16,3
İtalya	8,0	7,7	6,8	6,1	6,7	7,7	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9
Kıbrıs	4,6	5,3	4,6	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1	15,0
Letonya	11,7	10,0	7,0	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,0	11,9	10,8	9,9
Litvanya	10,9	8,3	5,8	4,3	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1
Lüksemburg	5,0	4,6	4,6	4,2	4,9	5,1	4,6	4,8	5,1	5,9	6,0	6,4
Macaristan	6,1	7,2	7,5	7,4	7,8	10,0	11,2	11,0	11,0	10,2	7,7	6,8
Malta	7,2	6,9	6,8	6,5	6,0	6,9	6,9	6,4	6,3	6,4	5,8	5,4
Hollanda	5,7	5,9	5,0	4,2	3,7	4,4	5,0	5,0	5,8	7,3	7,4	6,9
Avusturya	5,5	5,6	5,3	4,9	4,1	5,3	4,8	4,6	4,9	5,4	5,6	5,7
Polonya	19,1	17,9	13,9	9,6	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1	10,3	9,0	7,5
Portekiz	7,8	8,8	8,9	9,1	8,8	10,7	12,0	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6
Romanya	8,0	7,1	7,2	6,4	5,6	6,5	7,0	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8

Tablo 3 (Devamı)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Slovenya	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9	10,1	9,7	9,0
Slovakya	18,4	16,4	13,5	11,2	9,6	12,1	14,5	13,7	14,0	14,2	13,2	11,5
Finlandiya	8,8	8,4	7,7	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4
İsveç	7,4	7,7	7,1	6,1	6,2	8,3	8,6	7,8	8,0	8,0	7,9	7,4
Birleşik Krallık	4,7	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8	8,1	7,9	7,6	6,1	5,3
İzlanda	3,1	2,6	2,9	2,3	3,0	7,2	7,6	7,1	6,0	5,4	5,0	4,0
Norveç	4,3	4,5	3,4	2,5	2,5	3,2	3,6	3,3	3,2	3,5	3,5	4,4
Türkiye		9,5	9,0	9,1	10,0	13,0	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3
ABD	5,5	5,1	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1	7,4	6,2	5,3
Japonya	4,7	4,4	4,1	3,8	4,0	5,1	5,0	4,6	4,3	4,0	3,6	3,4

Kaynak: Eurostat Statistics Explaine, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rate_2004-2015_\(%25\)_new.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rate_2004-2015_(%25)_new.png)

Tablo 3 ‘de bazı ülkelerin 2004-2015 yılları arasında işsizlik oranları verilmiştir. 2015 yılında en düşük işsizlik oranları sıralamasında; Japonya 3,4, İzlanda 4,0, Norveç 4,4, Almanya 4,6, Birleşik Krallık 5,3, Amerika Birleşik Devletleri 5,3, Malta 5,4 ve Avusturya 5,7 gibi gelişmiş ekonomiler bulunmaktadır. Diğer yandan en yüksek işsizlik oranları sıralamasında ise; Yunanistan 24,9, İspanya 22,1, Hırvatistan 16,3, Kıbrıs 15,0, Portekiz 12,6, İtalya 11,9, Slovakya 11,5 yer almaktadır. Türkiye ise, 10,3 ile yüksek işsizliğe sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

1.4. Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri

İşsizlik Türkiye’de ve tüm dünya da uzun yıllar boyunca bireysel bir sorun olarak algılanmıştır. Bu yüzden çalışanlara yıllarca baskı uygulanmış sanki işsiz kalmalarının sebebi olarak kendi becerilerinin eksikliği gibi nedenler sebep gösterilmiştir. Ancak yıllar itibari ile yaşanan ekonomik gelişmeler, krizler vb. olaylar işsizliğin nedeninin bireysel olarak değil toplumsal olarak incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Bu kısımda genel olarak işsizliğin nedenleri üzerinde durulacaktır. İşsizliğe yol açan faktörler genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Özdemir ve diğerleri, 2006: 124);

- Ulusal istihdam politikasının saptanmamış olması,
- Reel sektör yatırımlarını ve istihdamı artırmaya yönelik teşviklerin azlığı ve KOBİ'lerin teşviklerden yeterince yararlanamaması,
- Aktif işgücü piyasası politikalarının uygulanamaması,
- Teknolojik gelişme ve beşeri sermaye yetersizliği,
- Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam,
- Eğitim-İstihdam ilişkisinin kurulamaması ve yetersiz mesleki eğitim,
- İş piyasasını düzenleyen kurumların iş ve işçi bulma ve işgücünün eğitimi ve vasıf kazandırma işlevini yerine getirmekten uzak olması,
- Bürokrasi ve yatırımların yurtdışına yönelişi,
- Yabancı kaçak işçilikle mücadelede başarısızlık.

İktisatçılar, ekonomik olduğu kadar sosyal açıdan da kritik önem taşıyan istihdamın artırılması için işsizliğin nedenleri ile ilgili çalışmalara büyük önem vermektedirler. Neo-Liberal iktisadın tezlerine dayalı egemen görüşe göre işsizliğin nedeni, işgücü maliyetleri (Ücret+vergiler) ile işten çıkarma maliyetlerinin yüksekliği, emek piyasası katılıkları, yasalar ve güçlü sendikalar (Ay, 2012: 322).

Genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde işsizliğin en belirgin özelliği yapısal nitelik taşımasıdır. Türkiye'de sermaye ve donatım yetersizliği, ekonomik yapıdan kaynaklanan özellikler, ülkemizin hala tarım ülkesi olma özelliğini büyük ölçüde koruması, istihdam politikalarının yetersizliği gibi faktörler, işsizliğin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Güney, 2009: 150-151).

Türkiye'de son yıllarda yüksek bir büyüme yaşanmasına rağmen işsizlik azalmamış, istihdam yaratılamamıştır. Oysaki Türkiye'de çalışma çağındaki nüfus ve işgücü her yıl artış göstermekte ancak bu artışa paralel iş yaratılamamaktadır. Ayrıca yüksek işgücü maliyeti, Türkiye'deki işsizliğin artmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'deki mevcut işsizliğin nedenlerine genel olarak bakıldığında daha çok yapısal ve konjonktürel nedenlerin etkin olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye'de sık sık yaşamak krizler ve ekonomideki belirsizlikler istihdamı olumsuz etkilemekte ve işsizlik sorununu ağırlaştırmaktadır (İslamoğlu, 2014: 127).

Türkiye’de işsizliğin asıl nedeni, ilk kez iş arıyor olma ve işlerin doyurucu olmaktan uzak bulunması oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de gelir düzeyinin düşük olması iç talebi düşürerek, toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan bir işsizliğe de neden olmaktadır. Bunlara ilaveten günümüzde yaşanmakta olan işsizlik, teknolojik ilerleme ve çalışma yaşamında esneklikle bağlantılı bir sorun gözükmektedir. İleri teknolojinin üretim sürecine girmesiyle yaygınlaşan otomasyon emek faktörünün kullanımını hem en aza indirmekte hem de esnek kullanımını uygun hale getirmektedir. Sonuç olarak ileri teknoloji, nitel ve nicel olarak işgücü talebini değişime uğratarak işgücü arzının işgücü talebine uyumsuzluğu durumunu ortaya çıkarmakta, buda yapısal bir işsizliğe neden olmaktadır (Yılmaz Eser ve Terzi, 2008: 232).

Yukarıda ki bilgiler ışığında işsizliğin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Eğitimde nitelikli eleman yetiştirme sıkıntısı; küreselleşme, bilişim çağı, yeni teknolojilerin artması gibi etkenler yeni iş olanakları yaratmış ancak bu teknolojilere kullanabilecek bilgi birikime sahip nitelikli eleman bulmakta sıkıntı yaşanmıştır. Çalışanlara eğitim hayatları boyunca becerilerine paralel eğitim verilmemekte buda onların iş hayatına atıldıklarında onlardan istenen performansı sergileyememelerine neden olmaktadır.
- Hızlı nüfus artışı; işsizliği etkileyen faktörlerden birisidir. Hızlı nüfus artışı nedeniyle devlet harcamaları sosyal alanlara doğru kayar. Yatırım alanında ki harcamalar da bir azalma olur. Aynı zamanda artan nüfusa iş bulma, istihdam olanağı yaratma sıkıntı olur.
- Göç; hem kırsal kesimden kentlere olan göç hem de yurt dışından gelen göçler işsizliğe yol açmıştır. Tarımda makineleşmeyle beraber tarım işçisi işsiz kalmış ve bu sebeple kentlere göç etmiştir. Yalnız göç eden çalışanlar niteliksiz oldukları için kentlerde de işsiz kalmışlardır. Yurt dışından yaşanan göçler ise ülke nüfusunun artmasına neden olmuş ve dolaylı olarak işsizliğe neden olmuştur.
- Ekonomik Krizler; ekonomik krizler ister gelişmiş ülkeler ister gelişmekte olan ülkeler olsun tüm ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen sonuçlar doğurur. Üstelik Dünyanın herhangi bir ülkesinde yaşanan kriz sadece o ülkeyi

etkilemez tüm Dünya'yı etkiler. Tarihsel sürece baktığımızda da yaşanan her ekonomik kriz beraberinde işsizliğe neden olmuştur.

1.5. Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri

Türkiye'de işsizlik, daha çok hızlı nüfus artışı, genç nüfusun payının yüksekliği gibi demografik unsurlarla ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra, iç göç ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan eğitim ve bölgesel dengesizlik eğilimleri de işsizliği artırmaktadır. Türkiye gibi geçiş sürecini yaşayan bir ekonomide, piyasa ekonomisi mantığının rekabet kavramı ile desteklenememesi, özel sektör yatırım seviyesinin yetersizliği gibi nedenler işsizliğin yapısal bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Uyar Bozdağoğlu, 2008: 50).

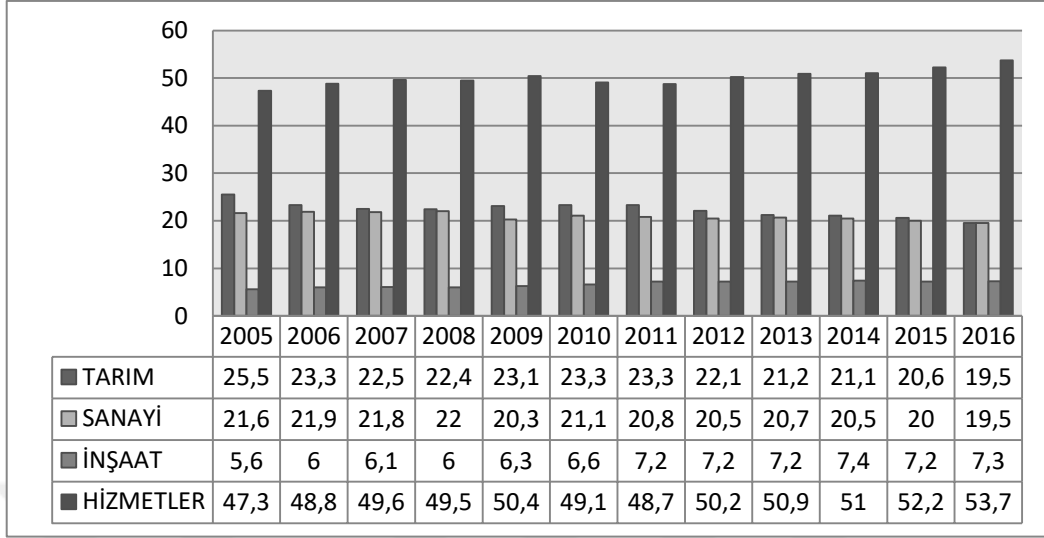
Türkiye'de işgücü piyasası ve istihdam incelendiğinde, üzerinde durulması gereken en önemli nokta, temelde işgücü talebi ve işgücü arzı arasındaki farklılıklardan oluşan birçok sorunun bulunduğu ve bu sorunların çözümü için geçerli politikaların uygulanmayışıdır. Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç olayı ile birlikte kentlerde işgücü potansiyeli sürekli büyümekte, ancak bu işgücünü karşılayacak bir istihdam artışı, tarım dışındaki sektörlerde yaratılmamakta ve işgücüne katılım oranı sürekli olarak düşmektedir (Şahin, 2011: 554).

1.5.1. Faaliyet Koluna Göre

Bir ülkede gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri de istihdamın sektörel dağılımıdır. Gelişmiş ülkelerde istihdamın büyük çoğunluğu hizmet sektöründe yer alırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok tarım sektörü ağırlıktadır. Daha önce değinildiği gibi üç sektör kanuna göre sektörler arası geçiş sanayileşmiş ülkelerde sırası ile gerçekleşirken gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü ağırlıklı olup bu sektörden doğrudan hizmet sektörüne geçiş olmaktadır.

Grafik 2: Türkiye’de İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranları, (%)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2263

Grafik 2’de istihdam edilenlerin faaliyet kollarına göre dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı 2005-2016 yılları arasında dalgalanmakla birlikte azalma eğiliminde olmuştur. 2005 yılında %25,5 olan istihdamdaki tarım sektörü payı azalarak 2016 yılında %19,5 olmuştur.

Diğer yandan sanayi sektöründe de istihdam edilenlerin oranı % 20’lerde seyretmekle birlikte istihdam içindeki payı tarım sektöründen azdır. İnşaat alanında ki dalgalanma ise %6-%7 civarında olmakla birlikte toplam istihdam içindeki payı çok azdır. Hizmet sektörü ise istihdamda büyük paya sahip olup, istihdam edilenlerin oranı inşaat sektöründe dahil edildiğinde yaklaşık olarak %61’dir.

1.5.2. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre

Tablo 4’de Türkiye’de yaş gruplarına göre işsizlik oranları yıllar itibariyle verilmiştir. Türkiye’deki işsizliğin 2000 ve 2016 yılları arasında incelendiğinde işsizliğin son yıllarda en çok 20-24 yaş grubu arasında olduğu görülmektedir. En az işsizlik oranı ise 65 yaş üzerinde görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye’de genç işsizlik mevcuttur. Tablo da dikkat çeken diğer bir nokta ise tüm yaş gruplarındaki işsizlik oranının 2009 yılında diğer yıllara oranla en fazla rakama ulaştığı yıl olmasıdır. Bunun

nedenini ise bir önceki yılda yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 dünya ekonomik krizi olduğu söylenebilir.

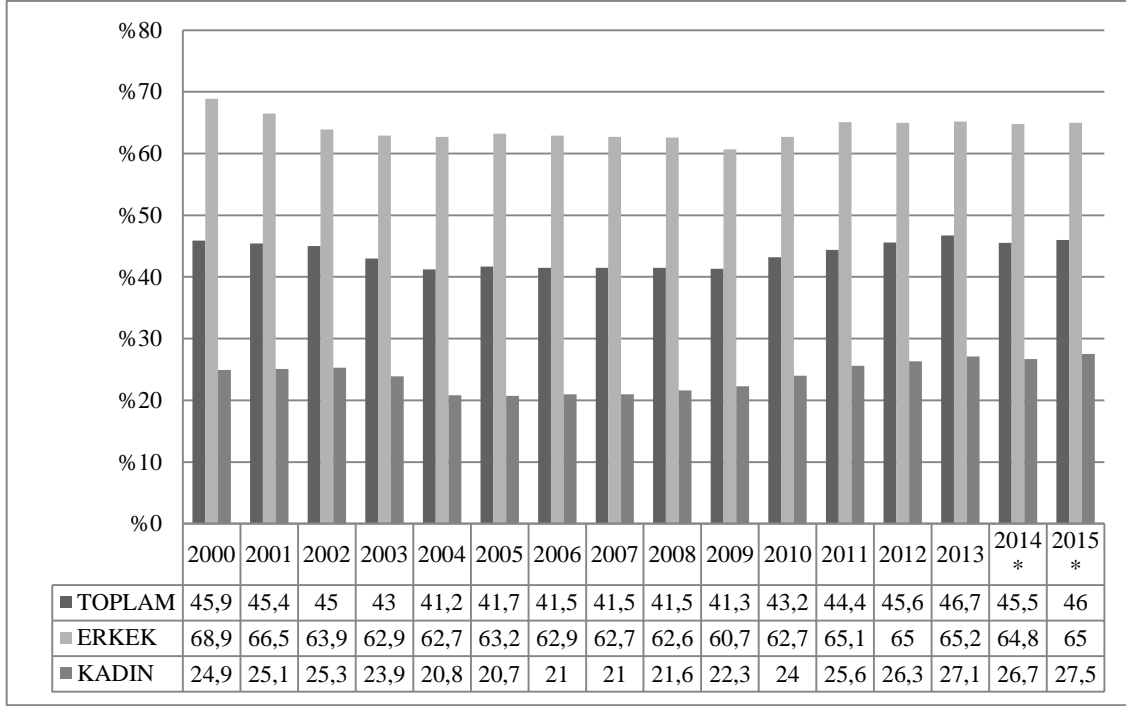
Tablo 4: Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları, (%)

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2000	10,7	14,8	7,2	5	4,5	3,5	3	3,8	2,2	2	0,5
2001	14,6	17,3	9,6	6,7	6,5	4,9	5,1	4,1	2,9	1,5	0,8
2002	16,7	20,8	11,9	8,6	8,1	7,3	6,6	5,8	4,8	1,6	0,8
2003	17,9	22,1	12,7	9	7,4	6,5	6,5	6	4,5	2,5	0,7
2004	17,7	22,2	13,9	9,3	7,8	6,8	6,3	6,5	4	2,9	1,1
2005	18,2	20,9	13,2	9,3	7,7	6,9	6,9	6,9	4,6	2,9	0,8
2006	17,4	20,1	12,9	8,6	7,4	6,9	6,6	6,8	5,3	2,8	0,8
2007	19,7	20,1	12,4	8,7	7,4	6,8	7	6,2	5	3,2	0,8
2008	19,6	21	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6	3,7	1
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1	1,4
2010	18,8	23,5	14,9	10,3	9,6	8,5	8,6	8,3	6,7	4,4	1,5
2011	15,8	19,8	12,5	8,6	7,5	7	7	6,8	5,9	3,1	1,2
2012	14,9	19	12,2	8,3	6,9	6,5	6,7	6,4	5,3	3,3	0,9
2013	16,4	20	12,6	8,8	7,8	6,7	6,4	6,7	5,8	4,2	1,1
2014	16,1	18,9	13	8,8	7,7	7,1	6,9	7,8	6,7	4,7	2,1
2015	16,5	18,7	13,2	8,9	8,2	7,8	7	8,3	7,2	5,8	2,5
2016	16,2	21,5	14,6	10,1	8,7	8	7,8	7,8	6,6	5,6	2,6

Kaynak: TÜİK, İş Gücü İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul>

Grafik 3’te Türkiye’de cinsiyete göre istihdam oranları verilmektedir. Grafiğe bakıldığında erkek ve kadın istihdam oranlarında gösterilen yıllarda (2000-2015) dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Kadın istihdam oranı 2003 yılından sonra düşüşe geçmiş ve 2008 yılından sonra tekrar artış trendini girerek 2015 yılında % 27,5 olmuştur. Erkek istihdam oranında da 2000’den 2011’e kadar nispeten bir azalış olmuş bu yıldan itibaren küçük oranlarla artarak 2015’de % 65 olmuştur. Bu oranlardan da anlaşıldığı gibi ülkemizde kadın istihdamı yıllar itibariyle artmakla birlikte erkek istihdamı daha fazladır.

Grafik 3: Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam Oranları, (%)

Kaynak: TÜİK, İş Gücü İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21567> yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.5.3. Eğitime Göre

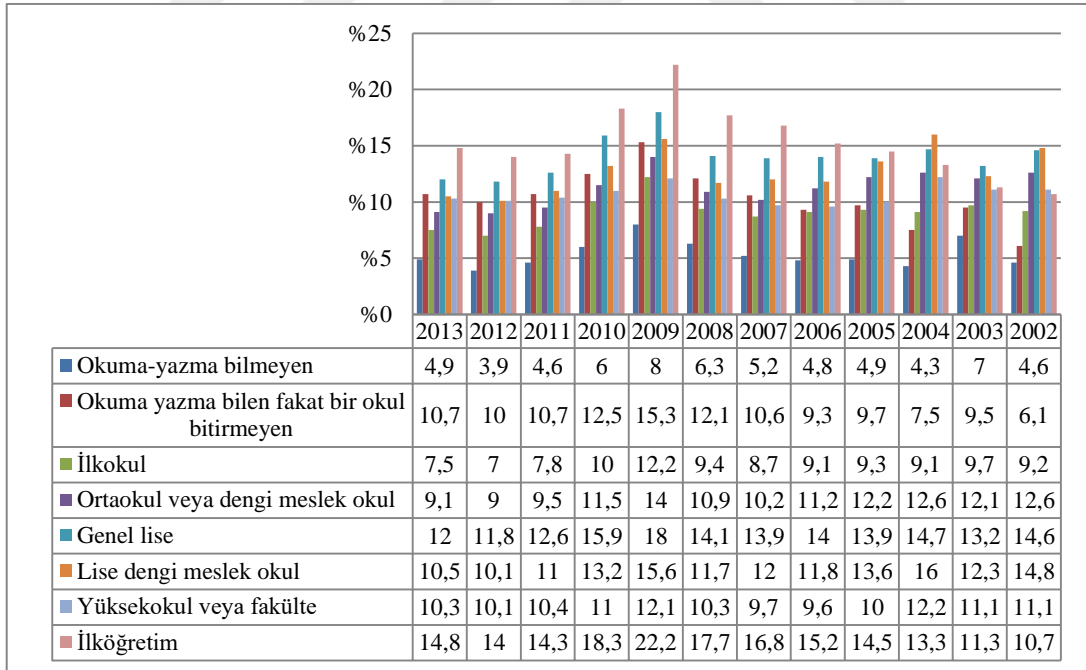
Bilgi ve eğitim seviyesi sadece istihdam hakkında değil tüm toplumsal yapı hakkında bilgi verir. Bilim ve teknoloji seviyesinin artmasıyla beraber işgücünün niteliği de değişmiş aranan işlerde bilgi ve beceri düzeyi artmıştır.

İstihdamı arttırmak, işsizliği azaltmak için yapılan politikalarda da eğitim etkili bir rol oynayabilir. Çalışanlar ile mevcut işler arasındaki bilgi ve beceri düzeyini birbirine eşitleyecek önlemler alınırsa işsizlik oranı makul bir seviyede azalabilir.

OECD, eğitim, istihdam ve işsizlik ilişkilerini açıklamada üç anahtar gösterge geliştirmiştir. Bunlar (Kavak, 1997: 21):

- Eğitim Düzeyine Göre İşgücüne Katılım Oranları: işgücüne katılım oranı eğitimin yapısıyla ilişkilidir. İşsizliğin yapısı ve sıklığı da bir bütün olarak bu göstereye bağlıdır.
- Cinsiyet ve Yaşa Göre İşsizlik Oranları: Bu gösterge, eğitim yetersizliğinin özellikle belirli gruplar üzerindeki olumsuz etkilerini gösterir. Bu gösterge ayrıca, eğitim düzeyi ve iş bulma bakımlarından kuşaklar ve cinsiyetler arası farklılık ve benzerliklere odaklandığında bir çıktı göstergesi olarak da yorumlanabilir.
- Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranları: Bu gösterge, genelde (OECD ülkeleri için) eğitim yetersizliğinin beğenilmeyen iş koşullarıyla ilişkili olup olmadığını gösterir. Aynı zamanda, farklı eğitim düzeylerindeki işsizlik boyutlarını yansıtır. Örneğin, uzun süreli bir yükseköğretimin tüm ülkelerde işsizliğe karşı eşit derecede bir garantör olup olmadığını gösterir.

Grafik 4: Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları, (%)

Kaynak: TÜİK, İş Gücü İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.
<https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>

Grafik 4'de Türkiye'nin 2002 ve 2013 yılları arasında eğitim durumlarına göre işsizlik oranları verilmiştir. Grafikte dikkat çeken en önemli nokta eğitim seviyesi arttıkça

işsizlik oranlarının da buna paralel olarak artış göstermesidir. Eğitim seviyesi arttıkça işsizlik seviyesinin düşmesi beklenirken tabloda görüldüğü gibi Türkiye’de bu şekilde bir süreç yaşanmamıştır. En düşük işsizlik oranı okuma yazma bilmeyenlerde görülür ve 2013 te bu oran %4,9’dur. Yüksekokul ve fakülte seviyesine baktığımızda ise yıllar itibari ile bir dalgalanma görülmekle birlikte en düşük oran 2002 yılında %11,1, en yüksek oran ise 2011 yılında % 10,4’tür.

Diğer bir nokta ise tablodan hareketle: yüksekokul ve fakülte mezunlarının işsizlik oranlarına bakarak, vasıflı işgücünün bir kısmının iş bulamadığını söylenebilir. Bu durumu düzeltmek için nitelikli işgücü arzına, yeterli istihdam alanı yaratacak politikalar geliştirilebilir.

1.5.4. Coğrafi Bölgelere Göre

İşsizliğin özelliğini ve boyutunu ortaya çıkarma da kullanılan önemli göstergelerden biride, istihdamın coğrafi bölgelere göre dağılımıdır. Tablo 5 de Türkiye’de 2004 ve 2015 yılları arasında istihdam oranının bölgelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre İstihdam Oranları, (%)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	39,6	41	41,3	40,9	41,3	38,8	41	43,1	45,3	46,4	46,4	47,4
Batı Marmara	47,2	48,2	47,6	48,1	45,3	45,6	46,9	47,5	47,7	48	48,6	48,8
Ege	43,8	42,1	42,4	42,3	41,3	41,6	44,7	48,1	49,4	50	48,4	48,3
Doğu Marmara	41,5	42,9	42,9	42,9	43,3	41,7	43	46,5	46,7	48,1	47,6	48,0
Batı Anadolu	37,5	37,6	38,3	39,9	41,7	41,5	43	44	44,6	45	45,9	46,8
Akdeniz	39	40,7	42,2	43	42,6	42,3	45,8	47,3	46,5	45,3	44,1	44,1
Orta Anadolu	36,3	38,5	37	37,1	34,7	36,2	39,5	43,9	45,6	45,6	43,9	45,1
Batı Karadeniz	46,3	46,5	48,3	48,5	50,8	50,7	47,5	51,4	48,8	47,7	47,9	48,2
Doğu Karadeniz	61,3	60,2	57,5	55,3	57,6	57	54,6	53,7	52	47,6	49,6	51,3
Kuzey Doğu Anadolu	49,7	49	47,1	44,4	48,6	47,3	47,7	48,1	48,2	50,8	49,8	50,0
Orta Doğu Anadolu	36	35,6	37,1	36,3	34,9	36,6	39,1	42,4	43,7	45,3	42,6	43,5

Tablo 5 (Devamı)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Güney Doğu Anadolu	34,5	31,8	28,9	28,3	30,1	30	33,2	32,1	30,8	34,3	34,8	35,2
Toplam	41,3	41,5	41,5	41,5	41,7	41,2	43	45	45,4	45,9	45,5	46,0

Kaynak: TÜİK, İş Gücü İstatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>

Tablo 5'e göre, 2004-2015 yılları ortalaması alındığında en yüksek istihdam oranları; Doğu Karadeniz (%54,8), Batı Karadeniz (%48,5), Kuzey Doğu Anadolu (%48,3), Batı Marmara (%47,4), Ege (%45,2) bölgelerinde olmakla birlikte en düşük oranlar ise Güney Doğu Anadolu (%32), Orta Doğu Anadolu (%39,4), Orta Anadolu (%40,2) bölgelerindedir. 2015 yılında en yüksek istihdam oranı Batı Marmara, en düşük istihdam oranı ise Güney Doğu Anadolu bölgesindedir. Bu oranlarda bölgeler arasındaki gelişmişlik seviyesi farklılıklarının göstergelerinden birisidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, yeni bir kavram olmamakla birlikte geçmişten günümüze kadar önemini korumuştur. Literatürde birçok farklı isimle anılmaktadır. Bunlar; düzensiz ekonomi, kara ekonomi, yeraltı ekonomisi, gölge ekonomi, enformel ekonomi, yasadışı ekonomi şeklinde sıralanabilir.

Gelişmiş ekonomilerde de, 1960'lardan itibaren çok çeşitli adlar altında ve çok değişik yapılar içinde kullanılmıştır. Yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, gölge ekonomi, gayri resmi ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, görünmeyen ekonomi, paralel ekonomi, informel ekonomi ve benzer anlamlara gelen kayıt dışı ekonomi kavramı; bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı faaliyetlerin tümüdür (Baldemir ve diğerleri, 2005: 232).

Kayıt dışı ekonomi kavramıyla aynı anlamda kullanılan bir diğer kavram ise enformel ekonomi kavramıdır. Bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılsa da aslında aynı anlamı taşımamaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler; vergi kaçakçılığı, faturasız alışveriş, haksız yere muafiyet ya da indirim ve sübvansiyonlardan yararlanma, sigortasız işçi çalıştırma, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, falcılık, hayat kadınlığı, rüşvet, özel harcamalarını firma harcamaları gibi göstermek, yanlış ve saptırıcı beyan ve davranışlarla müşteriyi aldatma gibi yasaya aykırı faaliyet olabileceği gibi komşuya yardım, çocuk bakıcılığı, ev işlerinin yapılması gibi yasalara aykırı olmayan faaliyetleri de kapsamaktadır. (Candan, 2007: 6). Diğer bir deyişle, kayıt dışı ekonomiyi enformel ekonomiden ayıran özellik, suç teşkil etmeyen unsurları da (çocuk bakıcılığı, ev işleri v.b.) kapsamasıdır.

Kayıt dışı ekonomi kavramının ismi gibi tanımı hususunda da bir konsensüs yoktur. Amaca bağlı olarak çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak, genelde kayıt dışı ekonominin tanımlanmasına yönelik iki yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, kayıt dışı faaliyetleri, basitçe kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler olarak tanımlamaktadır. İkinci yaklaşım ise kayıt dışı ekonomiyi, kayıt dışı ekonomik faaliyetin davranışsal karakteristiklerine göre tanımlar. Bu yaklaşım kayıt dışı ekonomik teorik bir temelde açıklamaya çalışırken, birincisi tamamen betimseldir. Sonuç olarak, bu tanımlamalara dâhil edilen unsurlarda ister istemez biraz değişken olmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003: 16).

Kayıt dışı ekonominin varlığından bahsedebilmek için gerçekleşen faaliyetlerin aşağıda verilen şartları sağlaması gerekir (Candan, 2007: 6):

- Yasalara uygun olmaması
- Ahlaki kriterlere uymaması
- İstatiksel olarak ölçülememesi
- Faaliyet sonucu gelirin elde edilmesi.

Kayıt dışı ekonominin günümüze kadar önemini korumasının nedeni ise, kayıt dışılığın yol açmış olduğu olumsuzlukların hâlâ ortadan kaldırılamamış olmasıdır.

Tablo 6’da kayıt dışı ekonomik faaliyetler sınıflandırılmıştır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler; parasal ve parasal olmayan faaliyetler, suç teşkil eden ve suç unsuru bulunmayan faaliyetler şeklinde kategorize edilerek farklı açılardan tanımlama yapılmıştır.

Tablo 6: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

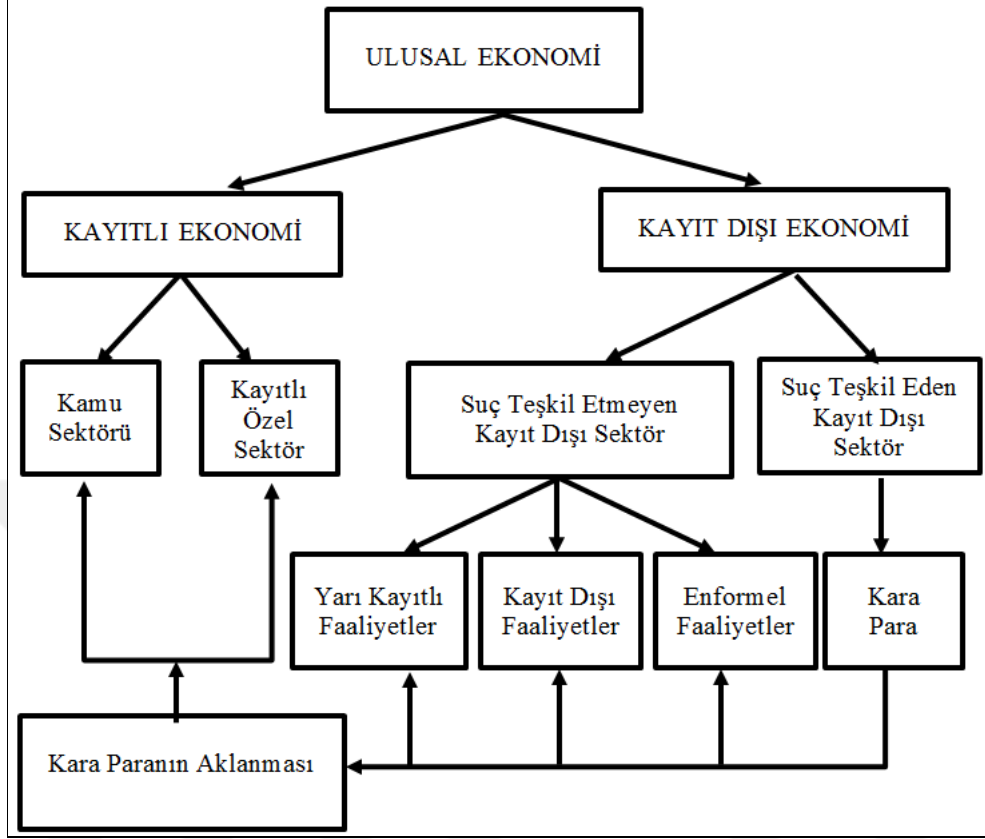
	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasa Dışı Faaliyetler	Çalınmış eşya ticareti, uyuşturucu üretimi ve ticareti, fahişelik, kumar, Kaçakçılık vb.		Uyuşturucu, çalıntı eşya ve kaçakçılık ürünlerinin takası, bireysel ihtiyaç için hırsızlık, kendi kullanımı için uyuşturucu üretimi vb	
Yasal Faaliyetler	Vergi Kaçırma	Vergi Kaçakçılığı	Vergi Kaçırma	Vergi Kaçakçılığı
	Serbest meslekten rapor edilmemiş gelir; ücretler, maaşlar ve mal varlığı bildirilmemiş yasal iş ile ilgili hizmetler ve mallar	Çalışanları az ve ödemeleri düşük gösterme	Yasal mal ve hizmet mübadeleleri	İşlerini kendisi veya komşunun yardımıyla yapma

Kaynak: Scheneider-Enste, 2000: 79

Kayıt dışı ekonomiyi daha iyi anlamak açısından kayıt dışı ekonominin yapısını, hangi sektörlerde var olduğunu da iyi kavramak gerekir. Şekil 2’de kayıt dışı ekonominin yapısı ve ekonomideki yeri gösterilmiştir. Kayıt dışı ekonomi de kendi içinde suç unsuru teşkil edip etmemesine göre iki ayrı sektöre ayrılmıştır.

Kayıt dışı istihdam faaliyetinin yasalar karşısındaki suç teşkil eden konusu istihdam faaliyetinin kendisinde değil, istihdam faaliyetiyle ilgili yasal prosedürlerin yapılamamış olmasıyla ilgilidir. Kayıt dışı ekonomi kavramı içinde incelenen ve yer altı ekonomisi olarak da adlandırılan faaliyetler; organize olmuş suç örgütleri aracılığıyla yürütülen; silah, uyuşturucu, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, tefecilik, çek senet tahsilatı, kalpazanlık, pasaport vize ticareti, yasal olmayan iş takibi, rüşvet ve kadın ticareti gibi özünde kesinlikle yasaklanan faaliyetlerin olduğu kriminal sektörlerdir (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 54).

Şekil 1: Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Paranın Ulusal Ekonomideki Yeri

Kaynak: Bağırzade, 2012: 207

Şekil 1’de kayıt dışı ekonomi ve kara paranın ulusal ekonomideki yeri gösterilmiştir. Kayıt dışı ekonomi, suç teşkil eden kara para ile suç teşkil etmeyen unsurları içermektedir. Kayıt dışı ekonomi ve kayıtlı ekonomi arasında para transfer ilişkisi mevcuttur. Kayıt dışı faaliyetlerden elde edilen gelir yasal yollardan elde edilmiş gibi reel ekonomiye sokulmasıyla birlikte kayıtlı ekonominin fonunun oluşturmaktadır.

Suç teşkil etsin veya etmesin, belgeye hiç bağlanmamış veya içeriği kısmen veya tamamen gerçeği yansıtmayan yanıltıcı belgelerle gerçekleştirilen ve bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin de edilemediği için GSYİH hesaplarına dâhil edilemeyen devletin bilgisi ve kayıtları dışında yürütülen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü şeklinde bir tanımlamanın kayıt dışı ekonominin oldukça kapsamlı ve uygun bir tanımı olduğu ifade edilebilir (Savaş, 2009: 53).

Kayıt dışı ekonomi çalışma hayatını ve işgücünün niteliğini de etkileyen geniş bir kavramdır. Kayıt dışı çalışmanın niteliğinin belirlenmesinde kayıt dışı ekonomik faaliyet ve bu faaliyette istihdam edilen işgücünün yapısı belirgin rol oynar (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 54-55). Bunlar;

- Kayıt dışı ekonomik faaliyetler genellikle küçük işletmelerde yaygın olarak sürdürülür,
- Kayıt dışı sektöre giriş çok kolaydır ve bu sektördeki faaliyetin sosyal boyutu nedeniyle kamu otoritesi esnek davranır,
- İşletmelerde kişisel sermaye kullanıldığından kuruluş kolaydır ve kırsal kesimden gelirken getirilen sermaye kuruluş sermayesi olarak genellikle yetmemektedir,
- Aile işgücüne dayanması esnek çalışmaya ve yasalara karşı savunmaya daha elverişlidir,
- İşgücünün vasıf ve eğitim düzeyi düşüktür,
- Özellikle emek piyasasına ilk defa emeğini arz edenler arasında yaygındır,
- Kadın işgücü kayıt dışı çalışmaya daha eğilimlidir.

Kayıt dışı ekonomi kavramıyla birbiri yerine kullanılan bir diğer kavram kayıt dışı istihdam kavramıdır. Kayıt dışı istihdam genel anlamda kayıt dışı ekonomi kavramı içinde yer almakla birlikte kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan yüzü olarak da nitelendirilmektedir. Kayıt dışı istihdam gerek sebepleri gerekse sonuçlarıyla toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren çok boyutlu bir olgu olması sebebiyle tanımlanmasında da aynen kayıt dışı ekonomide olduğu gibi çeşitlilik arz etmektedir (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 12).

2.2. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdamı, kayıt dışı ekonominin istihdam boyutu olarak ele almak mümkündür. Çünkü geniş anlamda “ülkenin istihdam edilmiş nüfusunun resmi istihdam göstergelerine yansımayan kısmı” , dar anlamda ise “mevcut mevzuata göre ilgili kamu kurumuna bildirilmesi zorunlu olduğu halde reel olarak bildirilmeyen istihdam” gibi ifade olunan kayıt dışı istihdam kavramı kayıt dışı ekonomi kavramıyla organik bir ilişki

içindedir. Şöyle ki, emek üretim faktörlerinden biri olduğu gibi kayıt dışı ekonominin oluşumunda da temel faktörlerden biri olmakta ve doğal olarak genellikle kayıt dışı istihdam şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak her ne kadar, iki faaliyet niteliği itibariyle birbirine yakın gibi görünse de boyutları, faaliyetlerin yasalar karşısındaki konumu ve kavramların genişliği açılarından da farklılık göstermektedirler (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 7).

Kayıt dışı istihdam kayıt dışı ekonominin içinde yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan birçok neden aynı şekilde kayıt dışı istihdamı ortaya çıkartmaktadır. Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımalarıyla ortaya çıkan önemli bir sorun olup, sosyal güvenlik sistemini ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın, kayıt ve beyan dışı kaçak işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına kayıtsız olarak çalışılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Şen, 2015: 29).

Değişik tanımlamalardan hareketle kayıt dışı istihdam;

- Resmi belgelere dayanmayan,
- Denetimi mümkün olmayan,
- Çalışanların çalıştıkları gün sayısının veya ücretlerinin hiç bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi,
- İstihdama dâhil olmayan nüfusun, devletin hukuk düzeni dışında olan iş ilişkilerinden elde ettikleri geliri resmi kamu kuruluşlarına bildirmemesi, şeklinde tanımlanır.

Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasının nedenleri, işleyişi ve sonuçları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Kayıt dışı istihdam aniden ortaya çıkmaz, ülkelerin sosyal ve ekonomik yapıları kayıt dışı istihdamın alt yapısını oluşturur. Kayıt dışı istihdamın ülkemizde yol açtığı mali kayıplar nedeniyle gereken incelemelerin yapılması ve önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler ne kadar çabuk alınırsa mali kayıpların azalması da o kadar çabuk gerçekleşecektir.

Kayıt dışı istihdam gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de başta tarım olmak üzere hizmetler, inşaat ve imalat sektöründe yaygındır. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı

istihdam faaliyetinde bulunanlar; üçüncü ülke vatandaşları, yabancı kaçak işçiler, yasadışı göçmenler, öğrenciler, işsizler, ikinci bir işte çalışanlar ve kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır. Ülkemizde ise kayıt dışı istihdam faaliyetinde bulunanlar genellikle işsizler, yabancı kaçak kaçak işçiler, ilk işlerinde kayıtlı olup ikinci işlerinde kayıtsız çalışanlar, çalışan çocuklar, kadınlar ve sosyal güvenlik kurumundan yaşlılık, malullük ve yetim aylığı almakta olanlardır (Tunç, 2007: 1-2).

2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Özellikleri

Kayıt dışı istihdam ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülkelerde olsun ortak bazı özellikleri barındırır. Kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu ekonomilerde genel olarak altı özellik dikkati çekmektedir. Bu özelliklerim tam tersi olan durumlar doğal olarak kayıtlı ekonomilerin yaygın olduğu durumları yansıtacaktır. Kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu ekonomiler kısaca kayıtsız olma, sisteme giriş kolaylığı, kuralsızlık ve esneklik, ölçümde zorluk, emek yoğun olma ve küçük işletmelerin yaygın olması gibi özellikleri içermektedir (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 15):

- **Kayıtsız Olma:** Gerçekleştirilen faaliyetlerin kayda geçirilmeden saklı ya da kaçak olarak gerçekleştirilmesidir.
- **Sisteme Giriş Kolaylığı:** ILO ve diğer çalışmalar kayıt dışı istihdamın en büyük avantajının bu sisteme girişin kolay olmasına bağlanmaktadır.
- **Kuralsız Çalışma ve Esneklik:** Bir işyerinde sağlık, iş sağlığı ve güvenliği iş kanunu ve vergi kanunu, toplu iş hukuku, sosyal güvenlik ve benzeri zorunlu kanuni düzenlemelere kısmen ya da tamamen uyulması halidir. Kuralsızlaşma ile birlikte iş gücü piyasasında esneklik artmıştır. Kayıt dışı istihdam ayrıca, kişilerin çalışma saatleri konusunda daha esnek ve bağımsız olmalarını da sağlamaktadır.
- **Ölçümünün Zor Olması:** Kayıt dışı faaliyetlerin gerek kayıtlı olmaları gerekse de saptanmalarındaki güçlük nedeniyle net olarak ölçülememeleri bir diğer özellikleridir.
- **Emek Yoğun Üretim Yapılması:** Kayıt dışı istihdam, teknoloji yerine emeğe dayalı eski üretim mekanizmaları ile üretim yapan ve daha çok niteliksiz ya da az nitelikli ucuz işgücünü kullanan işyerinde yaygındır.

- **Küçük Ölçekli Şirketlerin Yaygınlığı:** Kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu ekonomilerin bir diğer özelliği de bu ekonomilerde küçük ölçekli işletmelerin yaygın olmasıdır.

2.4. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

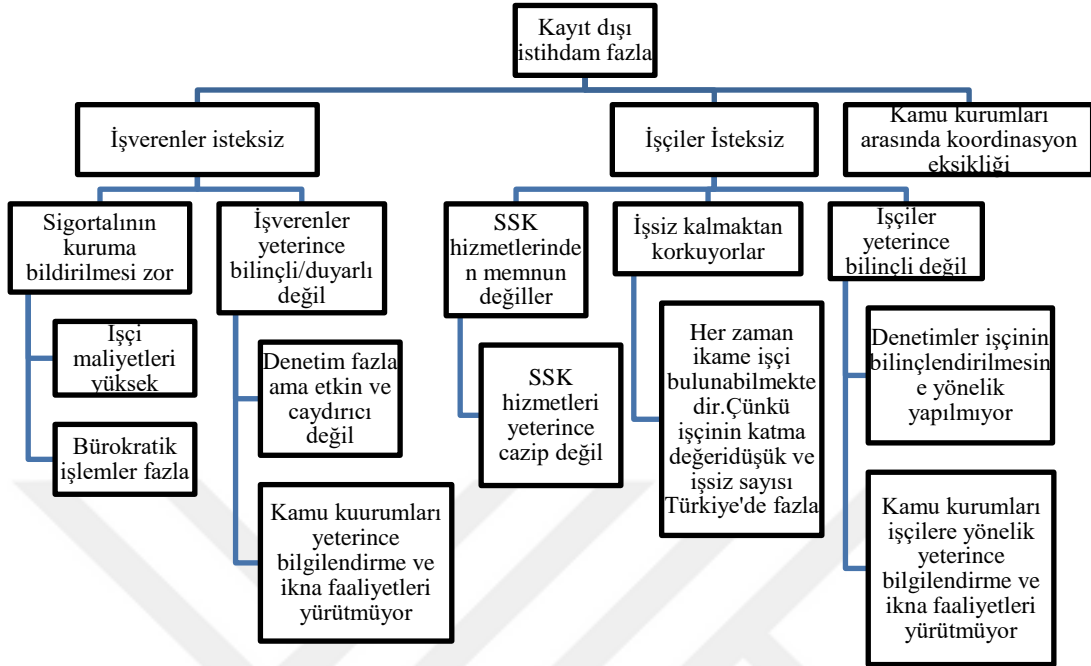
Kayıt dışı istihdama yol açan faktörlerin bilinmesi, gerekli tedbirlerin alınması için önemlidir. Kayıt dışılığın neden olduğu olumsuzlukları minimum seviyeye indirebilmek için bu nedenlerin titizlikle belirlenmesi gerekir.

Diğer yandan ise, kayıt dışı istihdamın nedenleri gelişmiş ülkeler için farklı, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler için farklılık arz etmektedir.

Şekil 2’de ÇSGB’ye göre kayıt dışı istihdamın fazla olmasının nedenleri verilmiştir. Bu nedenler ise genel olarak aşağıdaki gibidir;

- İşverenlerin, maliyet ve bürokratik işlemlerden kaçınmak gibi nedenlerden dolayı gayri resmi yollara başvurması,
- İşçilerin, işsiz kalma korkusu ve SGK hizmetlerinden yeterince tatmin olmamaları,
- Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki koordinasyon eksikliğidir.

Şekil 2: Kayıt Dışı İstihdamın Fazla Olmasının Nedenleri

Kaynak: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi ile İlgili 2006/28 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2006: 5

Kayıt dışı istihdama yol açan birçok faktör olmakla birlikte kayıt dışı istihdamın nedenleri genel olarak ekonomik-mali, sosyal ve siyasal nedenler olarak ele alınabilir.

2.4.1. Ekonomik ve Mali Nedenler

Kayıt dışılığı arttıran birçok ekonomik ve mali neden mevcuttur. Bu nedenlerden bazıları aşağıda irdelenmiştir.

Gelir dağılımında adaletsizlik, enflasyon ve işsizlik gibi yapısal sorunlar kayıt dışılığın artmasına neden olan önemli ekonomik faktörlerdir. Örneğin, ekonomik büyümenin sağlanması için uygulanan bir politika milli gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir. Böylece gelir dağılımında adaletsizliğe yol açarak düşük gelirli bireylerin kayıt dışı faaliyetlerinin artmasına neden olabilir (Özen, 2012: 11-12). Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımından, toplumun sosyo-kültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımlarından etkilenmektedir (Çakır, 2002: 91).

Kayıt dışılığa yol açan ekonomik nedenlerin başında enflasyon gelmektedir. Enflasyon nedeniyle milli gelirin ülke içerisinde adil dağılmaması, gelirlerin düşük olması ve yoksulluk kayıt dışı sistemi büyüten nedenler olarak sıralanabilmektedir (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011: 26). Enflasyon ile birlikte fiyatlar genel seviyesinin sürekli ve ani bir şekilde artması, düşük gelirli grupların alım gücünü azaltacaktır. Alım gücü azalan düşük gelir grupları ise, gelir seviyesini yükseltebilmek için illegal yollara başvuracak ve kayıt dışı alanlara yönelmek zorunda kalacaklardır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın genişlemesindeki en önemli etkenlerden birisi olan enflasyonun etkisiyle gelecek endişesi taşıyan işletmeler ise, sermayelerini koruma anlayışında kayıt dışı davranışlarını meşrulaştırmaktadırlar. Enflasyon, işletmelerin mali tablolarındaki değerleri gerçeklikten uzaklaştırır ve işletmeler gerçek olmayan karın vergisini ödemek zorunda kalırlar. Enflasyon nedeniyle, gelir ve kurumlar vergisinde sabit varlıklar, stoklar, faiz gelirleri ve giderleri dolayısıyla vergi matrahları etkilenir. Vergilerden sağlanan hasılatın bileşimi ve düzeyi yani vergi yükü ve dağılımı değişir. Bu değişimden kaynaklanan belirsizlik ortamında bulunmak zorunda kalan mükelleflerin kayıt dışılığa yönelme tercihini yükseltir (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 74-75).

İkinci neden ise gelir dağılımıdır. Gelir dağılımında ki adalet, gelişme süresi içerisinde toplam refahın artışı ve yaratılan gelirin toplumun tüm kesimi tarafından kullanılması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve toplumsal barışın oluşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımından görece olarak daha düşük pay alan kesimlerin ülke nüfusu içerisinde ağırlıklı olması da bu kesimlerin sosyal refah devletinin temel hizmetlerinden sayılan eğitim, sağlık ve beslenmeden daha az faydalanmalarına sebep olmaktadır. Böylece ülkenin gelişme sürecinde gerekli olan insan kaynakları niteliklerinde de gelişmeler sağlanamamaktadır. Bu durum ise ülke gelişmesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Karaman ve Özçalık, 2007: 26). Gelir dağılımı adaletsizliği bireylerin sosyal hayatlarının gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyler yaşamlarını sürdürebilmek, sosyal-kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, yaşam standartlarını arttırabilmek, toplumun tamamıyla bütünleşebilmek için belirli seviyede bir gelire ihtiyaç duymaktadır. Geliri düşük olan bireyler, tüm bu şartları elde etmek adına kayıt dışı istihdama yönelmek zorunda kalabilirler.

Küçük ve orta ölçekli firmaların varlığı da üçüncü bir nedendir. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu durum özellikle küçük aile şirketlerinde görülmektedir. Küçük şirketler, büyük firmalarla rekabet edebilmek için vergi kaçakçılığına imkân buldukları anda bu fırsatı değerlendirmektedirler. Bu tür firmalarda, denetim ve belge düzeyi büyük ölçekli firmalara göre daha düşük seviyelerde bulunduğundan kaçakçılık eğilimi de artış göstermektedir. Diğer yandan gelir dağılımındaki bozukluk küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açabilmekte ve ayakkabı boyacılığı, jetonculuk, işportacılık gibi marjinal kesimleri genişletebilmektedir. Bu tür sektörde işlemlerin kayıt dışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları da artma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla istikrarlı bir istihdam politikasıyla yeni iş yerlerinin açılması marjinal kesimi azaltacağı gibi işgücünün kayıt altına alınmasında önemli bir politik araç vazifesi de görebilmektedir (Özen, 2012: 12-13).

Kayıt dışılığın ekonomik nedenlerinden dördüncüsü ise işsizliktir. Yüksek işsizlik oranları kayıt dışılığa neden olmaktadır. Formel sektörde iş imkânı bulamayan çalışanlar/kişiler yaşamları sürdürebilmek için, gerekli olan geliri sağlamak amacıyla informal sektöre yönelmektedirler.

Beşinci neden olarak ekonomik krizler sayılabilir. Ekonomik kriz ve durgunluk dönemleri, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması için uygun zemin hazırlamaktadır. Kriz dönemlerinde işsiz topluluklar, mevcut kayıtlı ekonomide kendilerine iş bulamadıkları için, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu alanlarda kendilerine iş arayacaklardır. Üreticiler ise kriz ve durgunluk dönemlerinde, ortaya çıkan olumsuz etkileri en az düzeye indirmek için özellikle istihdam ile üretim açısından esnek davranabilmek amacıyla kayıt dışı alanlarda ekonomik faaliyetlere yönelebilmektedir. Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde ise; ülkemizde arka arkaya yaşanan ekonomik krizler kayıt dışı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde, işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkânlarını kayıt dışı ekonomi alanlarında aramaktadırlar. İşletmelerde krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini kayıt dışı alanlarda yapmak ve istihdamı kayıt dışı yollardan sağlayarak, buna bağlı olarak maliyetlerini azaltmaya çalışmaktadırlar (Baytar, 2006: 24-25). Normal şartlar

altında bile olumsuz sonuçlar doğuran kayıt dışı istihdam kriz dönemlerinde daha büyük sorunlara yol açabilir.

Ekonomik krizin Türkiye'deki emek piyasalarını etkileyerek kayıt dışılığı besleme süreci aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011: 32);

- Milli gelir daralması,
- İşçilerin ve sendikaların pazarlık güçlerinin düşmesi,
- Reel sektörün üretim yapısının değişmesi,
- İşgücü piyasalarındaki sertlikler.

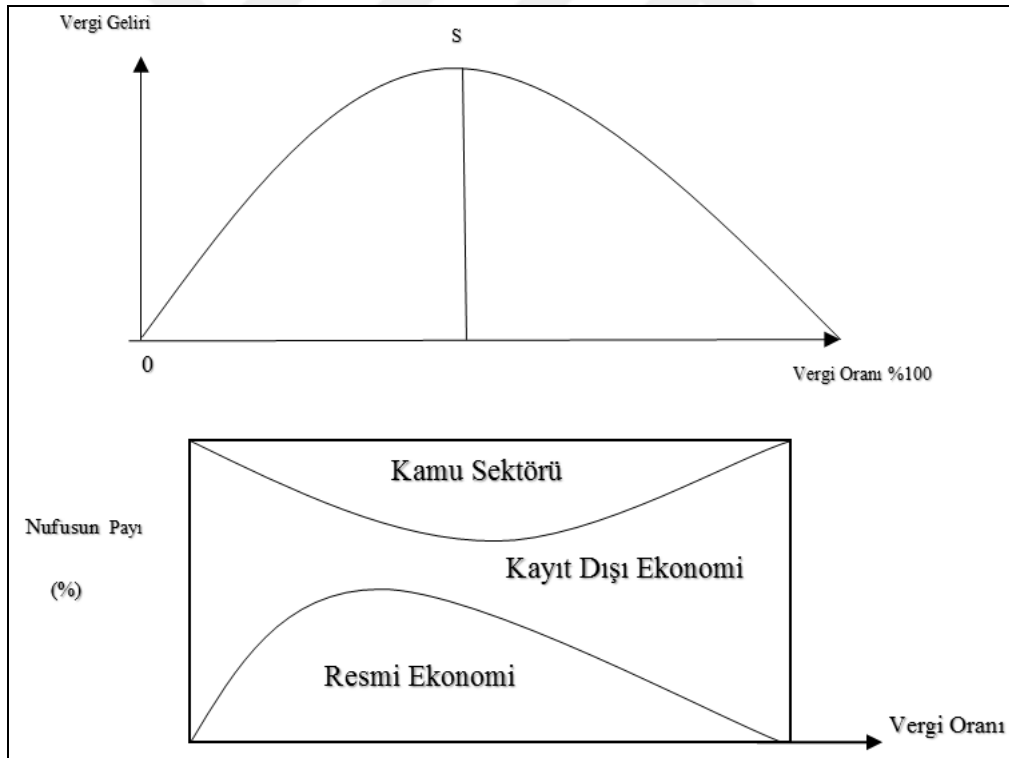
Tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme eğilimi de kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen altıncı nedendir. Küreselleşmeyle birlikte üretim dünyaya yayılmış, çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır. Üretim dünyaya yayılmasının nedeni ise, firmaların karlarını maksimize etme çabalarıdır. Üreticiler, üretim maliyetlerini en aza indirmek için üretimlerinin emek yoğun kısımlarını farklı ülkelerde gerçekleştirmektedir. Bu şekilde firmaların üretimlerinin bir bölümünü başka ülkelere kaydırmaları, firmanın merkezinin bulunduğu ülkede çalışanların bir kısmının işsiz kalmalarına sebep olmakta ve onları kayıt dışı sektöre yönlendirmektedir.

Vergi oranları da kayıt dışılığı arttıran yedinci nedendir. Vergi oranlarının yüksek olması kişileri yaptıkları işlerde başka yollara itmekte ve vergi vermemek veya daha az ödemek adına ekonomik faaliyetlerin hepsini kayıt altına almaktan kaçınmalarına neden olmaktadır.

Neoklasik iktisat çerçevesinde, bireylerin kayıt dışı çalışma kararları Laffer Eğrisi ile ele alınabilir. Buna göre, vergi oranlarındaki artış belli bir noktaya kadar gelir etkisinin ikame etkisinden büyük olması nedeniyle vergi gelirlerini artırır. Ancak optimal oran aşıldıktan sonra ikame etkisi gelir etkisinden fazla olur; çalışma-boş zaman dağılımı etkilenir. Bireylerin aynı zamanda kayıt dışı ekonomide faaliyet gösterebileceği düşünülürse ikame etkisinin gelir etkisinden büyük olduğu durumda, kişiler kayıt dışı ekonomide çalışmayı tercih ederler. Laffer Eğrisi yaklaşımı çerçevesinde, vergi oranları kayıt dışı ekonomi ilişkisi Şekil 3'de yer almaktadır (Yendi, 2011: 65-66).

Şekil 3’de vergi geliri, vergi oranı ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki gösterilmiştir. Şeklin üst kısmında vergi gelirleri ve vergi oranları arasındaki ilişki Laffer eğrisi ile ele alınmıştır. Vergi oranlarındaki artışın, vergi gelirlerini bir noktaya kadar (S) arttırdığı ve bu noktadan sonra azalttığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, vergi oranlarındaki artışın mükelleflerin üzerinde oluşturduğu mali yüküdür. Bu nedenle, vergi oranları ve vergi gelirleri arasında ters bir korelasyon olduğu söylenebilir. Şeklin alt kısmında ise, vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki gösterilmiştir. Vergi oranlarındaki artış belirli bir aralığa kadar resmi ve kamu sektörünün büyümesine neden olmakta ancak, belirli bir aralıktan sonra kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olmaktadır. Bunun nedeni ise, yüksek vergi oranlarına katlanmak istemeyen mükelleflerin kayıt dışı alanlara yönelmesidir.

Şekil 3: Vergi Geliri-Vergi Oranı-Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki

Kaynak: Yendi, 2011: 67

Mali sistem ve vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergilerin oran ve çeşitlilik olarak fazlalığı ve prosedür olarak zorluğu mükelleflerin kayıt dışı kalmalarına neden olmaktadır. İstisna, muafiyet ve teşvikler de kayıt dışılığı arttırmaktadır. Vergi teşvik önlemlerinin

yatırımcıları ne kadar teşvik ettiği tartışılabilir olmakla beraber, vergi kaçacağını da teşvik ettiği vurgulanmaktadır (Işık ve Acar, 2003: 121).

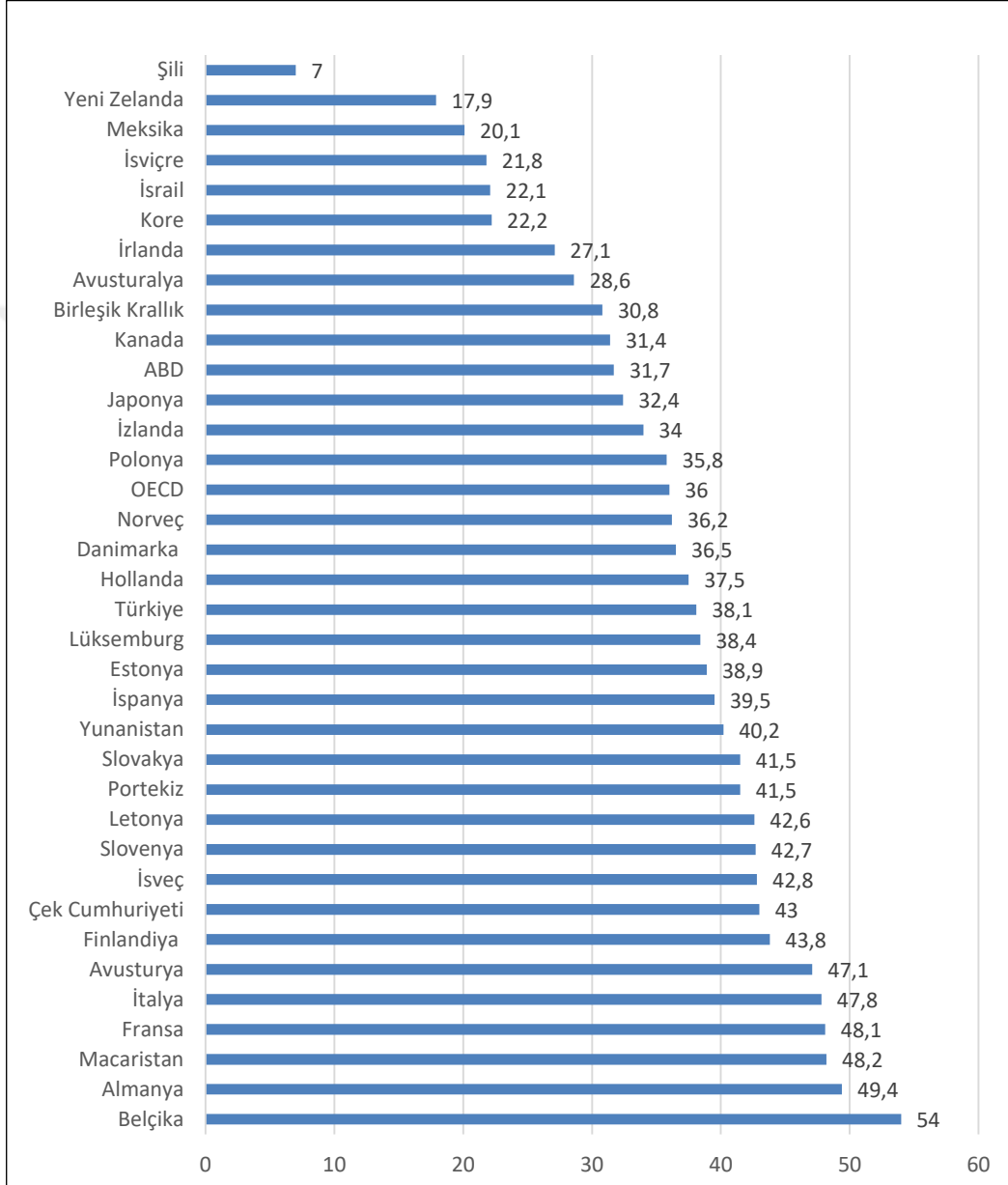
Bir sosyal kurum olan vergi, bireysel ve toplumsal davranışlara yol açar. Her konulan yeni vergi ya da vergi oranları vergi mükelleflerinde farklı motivasyonlara neden olur. Kayıt dışılıkla vergi gelirleri ters orantılıdır. Kayıt dışılık artarsa vergi gelirleri azalır. Türkiye’de vergi ahlakı gelişmiş değildir. Vergi ahlakı kültür seviyesinin bir göstergesidir. Vergi ahlakını etkileyen en önemli sebep vergi kaçakçılığıdır. Mükellef ödenen verginin nereye harcandığını bilmek ister. Türkiye gibi demokratikleşme, şeffaflık gibi olumlu gelişmelerin beklendiği ülkelerde haklı bir istektir. Eğer vergilerin verimli olarak kullanılmadığı izlenimine kapılırsa vergi kaçırmaya çalışacak ve vergisini ödemeyecektir. Devlet tarafından çıkarılan istisnalar muafiyet ve indirimler de kayıt dışılığa neden olmaktadır. Bunların yanında götürü sistem de kayıt dışılığın önemli sebeplerindedir. Tahsil edilen vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payının yüksek olması alıcı ve satıcıyı devlete karşı çıkar birliğine itmektir. Çünkü ya satıcı vergi mükellefidir, alıcı vergi mükellefi değildir ya da genellikle olduğu gibi her ikisi de vergi mükellefi değildir. Ayrıca işçi ve işverenin çıkar birliği yaparak bildirimde bulunmaması da kayıtdışılığın genişlemesine yardımcı olmaktadır (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 79).

Grafik 5’de OECD’ye göre ortalama vergi takozu verilmiştir. Vergi takozu; vergilerin ve vergi benzeri yükümlüklerin işveren üzerindeki mali sorumluluğu ya da diğer bir deyişle psikolojik baskısıdır. Bir diğer tanımda ise, işgücü başına devlete ödenen vergiler ile sosyal güvenlik katkı paylarının toplamını ifade etmektedir. Vergi takozu, vergi yapılarına göre ülkeden ülkeye farklılık gösterebilirken, indirim, istisna, muafiyet ve sosyal yardım şeklinde yapılan nakit transferleri ile aynı gelir türünün kendi içinde bile farklılıklar gösterebilmektedir. Ücret geliri elde edenlerin medeni durumu ve çocuk sayısı da vergi takozunun azalması ya da artması yönünde etkiler yaratabilmektedir (Gülşen ve Öztürk, 2016: 13). Mükellefler açısından vergi takozunun düşük olması daha iyidir. Çünkü vergi takozu ne kadar düşük olursa mükellefler üzerindeki vergi yükü de o kadar düşük olacaktır.

Grafik 5’e göre en yüksek oranlar yaklaşık olarak; Belçika % 55,3, Avusturya %49,5, Almanya % 49,4, Macaristan % 49, Fransa % 48,5 olarak sıralanmıştır. Diğer

yandan en düşük oranlar ise Şili %7, Yeni Zelanda % 17,6, Meksika % 19,7, İsrail % 21,6 olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise % 38,3 ile tabloda ortalama bir konuma sahiptir.

Grafik 5: Ülkelerin Tek Kişilik Ortalama Vergi Takozu (2016, %)

Kaynak: Taxing Wages (t.y.), <http://www.compareyourcountry.org/taxing-wages?cr=oecd&lg=en>.

Vergi denetiminden kaynaklanan sorunlarda kayıt dışılığa neden olabilmektedir. Bireylerin her ne konuda olursa olsun denetlendiğini bilmesi kişileri hata yapmaktan alıkoyar. Örneğin, trafikteki bir sürücünün trafik polisini görür görmez emniyet kemerini

takıp, oradan uzaklaştığı ilk fırsatta emniyet kemerini derhal çıkarması gibi. İşte bu örnekteki sürücü vergi mükellefini, trafik memuru ise denetleme merkezini temsil etmektedir. Kişi denetlenmediğini bilir veya hissederse bu onun daha rahat hissetmesine neden olacak ve buda eylemlerine yansiyacaktır. Bu yüzden denetlemenin sıkı takibe alınması, denetleme memur sayılarının artırılması ve vergi kaçakçılığı ceza oranlarının dikkate alınacak seviyeye çıkartılması gibi önlemler mükelleflerinde risk alma güdüsünü ortadan kaldırıp kayıt dışılığın önüne geçilmesinde önemli bir adımdır.

Standart Dışı İstihdam biçimleri de kayıt dışılığa neden olan sekizinci nedendir. Atipik, marjinal, tali, esnek veya koşullu isimleriyle de anılan standart dışı istihdam biçimlerine, tam süreli işler dışındaki işler girmektedir. Bu tür işlerin en belirgin niteliği işletmelerde ikincil nitelikte olmalarıdır. İşletmeler, tam süreli işçilere nazaran eksik süreli çalışan işçilerine başta eğitim ve ücret olmak üzere birçok yönünden gereken önemi vermemektedir. Standart dışı istihdam biçimlerinde çalışanların büyük bir kısmını kadınlar, öğrenciler ve emekliler oluşturmaktadır. Bu çalışma türü daha çok fason üretim aşamasında tekstil sektöründe görülmektedir. Bu tür işlerde çalışanlar ücretlerini parça başına almakta ancak ücretli tatil, hastalık yardımı, sosyal güvenlik gibi haklardan yeterince yararlanamamaktadırlar. Standart dışı istihdam işverenler ve taşeronlar tarafından maliyetleri düşük olduğundan tercih edilmekte ve bunun sonucunda kayıt dışı alan genişlemektedir (Candan, 2007: 43-44). Standart Dışı İstihdam biçimlerinde kadınların, öğrencilerin, çocukların ve emeklilerin tercih edilmesinin nedeni ise, bu grupların diğer çalışanların aksine daha düşük ücretle çalışmaya razı olmak zorunda olmalarıdır.

Kayıt dışı istihdama yol açan faktörlerin sonucusu olarak da tarım sektörünün yapısal özellikleri gösterilebilir. Tarım sektörünün ağırlıkta olması da kayıt dışılığını tetiklemektedir. Tarım sektörü yapısal özelliklerinden dolayı izleme ve denetlemenin zor olduğu bir sektör olup, kayıt dışılığa elverişli niteliktedir. Tarımda aile işletmesi yapısından, küçük ve orta boy işletme aşamasına geçilememesi, bu kesimin rekabetten uzak faaliyetini sürdürür olmasına, tarımın vergi dışı kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu kesimle bağlantısı olan sanayi ve hizmet sektörünün de kendiliğinden vergi dışı kalmasına veya ödemesi gerekenin altında vergi öder halde gelmesine yol açmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün GSYH içindeki payını düşürmeye yönelik politikalar bu sektörde çalışan bireylerin işsiz kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca

tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin kalifiye eleman olmaması kayıt dışında istihdam edilmelerine neden olmaktadır (Önder, 2012: 18).

2.4.2. Siyasi Nedenler

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden biride siyasi yapıdır. Gelişmiş demokrasilerde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaşta devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Türkiye’deki demokrasi anlayışına göre ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve ayrıca vatandaşlarda devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadırlar. Kanunların oluşumuna katılmayan ve kanunların uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere kayarak ortaya koyabilmektedirler. “Devlete bağlılığın azalması, bir diğer deyişle devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörüle karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır (Sarılı, 2002: 42).

Kayıt dışılığı ortaya çıkaran siyasi nedenlerin en önemlisi ise seçimlerdir. İktidar oy alabilmek için bazı kesimleri vergilendirmeden, vergi yükünü belirli kesimlere yüklemektedir. Bu nedenle vergi yükü artan kesimlerin kayıt dışına yöneldikleri gözlenmektedir. Diğer yandan hükümetlerin bütçe açıklarını finanse etmek için vergi yükünü arttırmaları aynı sonucu vermektedir. Bir kesimin ya da ekonomide faaliyet gösteren tüm birimlerin vergi yüklerinin arttırılması kayıt dışı ekonomiyi ve istihdamı beslemektedir (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011: 26).

Siyasi kaygılardan bir diğeri de vergi aflarıdır. İktidarların oy kazanmak için sıklıkla vergi aflarına başvurmaları mükellefnde bir beklentiye girerek vergilerini ödememesine neden olmakla birlikte, zamanında vergilerini ödeyen mükellefler içinde haksızlık olarak algılanabilir ve onları da kayıt dışılığa itebilir. Sadece iktidarda kalmak adına yapılan vergi afları hem mükelleflerin vergilerini ödememesine hem de ödeyen mükelleflerin küstürülüp kayıt dışılığa itilmesine neden olmaktadır.

2.4.3. Sosyal Nedenler

Sosyal faktörler, ülkenin sosyal, kültürel ve demografik özelliklerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Ülkelerin özellikle demografik dinamikleri, işsizliği ve kayıt dışı istihdamı arttıran bir nitelik kazanmıştır. Türkiye'deki hızlı nüfus artışı ve 1950'lerden itibaren köyden kente göçün artması da kayıt dışı istihdamı oldukça arttırmıştır. Kentlerde, artan nüfus nedeniyle oluşan emek arzı fazlalığı kayıt dışı ekonominin artmasında etkili faktörlerden biri olmuştur. Kentlerin nüfusunun hızla artması, genelde niteliksiz olan işgücünün düşük ücretle ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması sonucunu doğurmuştur. Bunun sonucunda kayıt dışı istihdam artmıştır. Kayıt dışı ekonomiye neden olan sosyal faktörler nüfus artışıyla sınırlı değildir. Türkiye'nin kültürel yapısından kaynaklanan, usta-çırak ilişkisi de önemli bir kayıt dışı ekonomi ve istihdam nedenidir. Türkiye'de küçük işletmeler toplam işletmelerin %99,8'ünü oluşturmakta ve bu küçük işletmelerde usta-çırak ilişkilerinin halen devam ettiği bilinmektedir. Meslek öğrenme, aileye maddi olarak destek olma vb. nedenlerle genelde küçük yaşlarda çalışmaya başlayan kişiler uzun süre düşük ücret ve herhangi bir sosyal güvenceye tabi olmaksızın çalıştırılmaktadır. Küçük işletmelerin yaygın olduğu bir ortamda bu tür kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına neden olmaktadır (Kaleli, 2015: 18).

Hızlı nüfus artışı ile birlikte, ortaya çıkan iç ve dış göçler, gecekondulaşma, işsizlik, alt yapı eksiklikleri gibi nedenlerde kayıt dışı istihdamın oluşmasına zemin hazırlayan sosyal nedenler arasındadır.

Türkiye'de sosyo-ekonomik değişimlere yanıt olarak, demografik çehrenin de hızla değişmekte olduğu söylenebilir. Türkiye 1950'lerden başlayarak devam eden kırdan kente göçlerle demografik geçişini henüz tamamlayamamış olup, bu yapı içine eklenen hızlı nüfus artışı ve emek piyasasının değişen niteliği, kayıt dışı istihdamın önemli bir sosyal dayanağının oluşturmuştur. Türkiye'de nüfusun genç yapıda olması, çalışma çağındaki nüfusu ve işgücüne katılım oranı da artmaktadır. Çalışma çağındakilerin payının yüksek olduğu bir demografik yapı nedeniyle, potansiyel işgücünün nüfusa oranı çok yüksektir. Kentlerde kayıt dışı çalışanların büyük bölümünü, çalışma çağında bulunan, yakın dönemde kırdan kente göç etmiş, eğitim seviyesi düşük, kayıtlı istihdam olanaklarına

ulaşımı hayli zor olan nüfus kesimleri ve daha çok gençler oluşturmaktadır (İpek, 2014: 174).

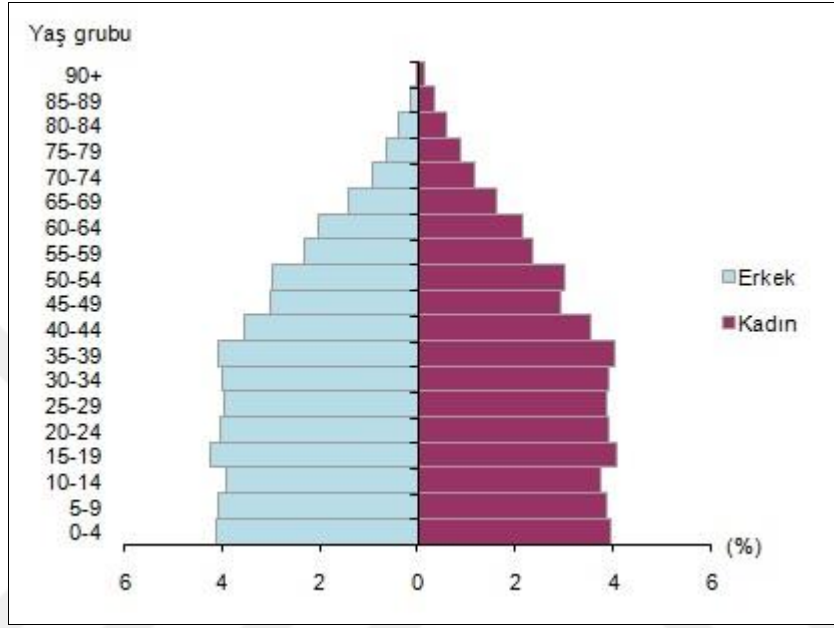
Türkiye nüfusu 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla 79 milyon 814 bin 871 kişi olmuştur. Türkiye’de ikamet eden nüfus 2016 yılında, bir önceki yıla göre 1 milyon 73 bin 818 kişi arttı. Erkek nüfusun oranı %50,2 (40 milyon 43 bin 650 kişi), kadın nüfus oranı ise %49,8 (39 milyon 771 bin 221 kişi) olarak gerçekleşti. Türkiye’nin yıllık nüfus artış hızı, binde 13,5 olarak gerçekleşti. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %92,3’dür. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,7 olarak gerçekleşti. Türkiye nüfusunun %18,5’sinin ikamet ettiği İstanbul 14 milyon 804 bin 116 kişi ile en çok nüfusa sahip olan il oldu. Bunu sırasıyla 5 milyon 346 bin 518 kişi ile Ankara, 4 milyon 223 bin 545 kişi ile İzmir, 2 milyon 901 bin 396 kişi ile Bursa ve 2 milyon 328 bin 555 kişi ile Antalya illeri takip etti. Tunceli ili ise 82 bin 193 kişi ile en az nüfusa sahip il olmuştur (TÜİK(2017), Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638>).

İstatistiki verilerden de görüldüğü üzere Türkiye’nin nüfusu artış göstermekle birlikte kent nüfus oranlarında da artış görülmektedir. Özellikle de nüfus oranını fazla olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya gibi illerimizin nüfus oranının fazla olmasının nedeni iç göçler yani diğer bir ifadeyle kırsaldan kente göçtür. Artan nüfus oranı ve kentlerde yoğunlaşan nüfus, yaşamlarını idame ettirmek için, var olan çalışma hayatında tüm istihdam olanaklarından yararlanmak isteyecektir. Fakat mevcut şartlarda iş bulamayan, bulmakta zorlanan çalışanlar ise belirli bir gelir elde etmek için kayıt dışı faaliyetlere yöneleceklerdir. Diğer yandan ise, çalışanlar daha fazla gelir elde etmek için sahip oldukları işlerinin yanında kayıt dışı istihdama da yönelebilir. Böylece artan nüfus oranı ve kırdan kente göçler, formel istihdamdan enformel/kayıt dışı istihdama kaymaya neden olur.

Grafik 6’da Türkiye’nin 2016 yılı nüfus piramidi verilmiştir. Nüfus piramitleri ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi verir. Piramidin tabanı doğurganlık oranı hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Tabanın geniş olması doğurganlık oranının fazla olduğunu gösterirken dar olması ise, doğurganlık oranının az olduğunu gösterir. Piramidin üst kısmı yaşlı nüfus hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Üst kısım dar ve sivri ise yaşlı nüfusun az olduğu anlamına gelir. Diğer yandan piramidin üst kısmının geniş olması ise,

yaşlı nüfusun fazla olması anlamına gelir. Türkiye' nin nüfus piramidi incelendiğinde doğurganlık oranının ölüm oranlarından fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin genç nüfus oranının fazla olduğunu gösterir.

Grafik 6: Türkiye'nin Nüfus Piramidi (2016)

Kaynak: (TÜİK(2017), Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638>).

Kayıt dışı istihdama yol açan sosyal nedenlerden bir diğeri ise, çalışma mevzuatından kaynaklanan yükümlülüklerdir. Çalışma hayatındaki yasal düzenlemelerin getirmiş olduğu bir takım yükümlülüklerin işvereni kayıt dışına yönelttiği düşünülmektedir. Çalışma mevzuatı gereği çalıştırılan kişi sayısı belli bir sayıyı geçtiğinde eski hükümlü, sakat çalıştırma, işyeri hekimi istihdam etme gibi yükümlükleri yerine getirmektense, işverenler çalışanların bir kısmını veya tamamını kayıt dışı çalıştırmaktadırlar. Çalıştığı işyerinde bir yıllık çalışma süresini dolduran çalışanların aldıkları ücret ve primlere ilaveten çalıştıkları her yıl için brüt ücret tutarında kıdem tazminatının işten ayrılmaları durumunda kendilerine verilmemesi zorunluğu işverenler açısından ek maliyet oluşturmaktadır. Bu durumda işverenler kayıt dışı işçi çalıştırma yoluna gidebilmektedirler. İşveren yalnızca kayıt dışı işçi çalıştırarak kıdem tazminatından kurtulmamakta aynı zamanda kayıtlı çalışanlarını kayıtlar üzerinde aynı yıl içinde işe girdi çıktı yaparak kıdem tazminatından kurtulmaya çalışmaktadırlar. Kayıtlar üzerinde yapılan

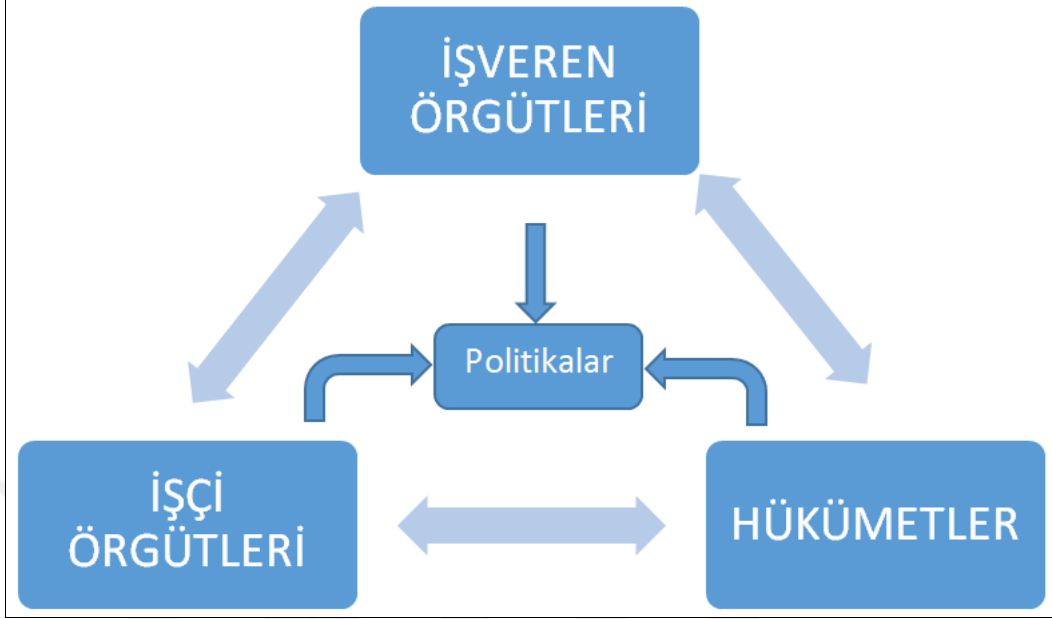
bu gibi işlemler sonucunda aynı iş yerinde uzun süre çalışanlar dahi işten ayrıldıklarında kayıtlarda işe yeni girmiş göründükleri için kıdem tazminatından faydalanamamaktadır. Son yıllarda devlet kurumları dâhil ihale ile temizlik, güvenlik vb. işlerini taşeron firmalara yaptırmaktadırlar. İhaleyi alan firma çalışanlarını sigortalı yapsa da bir yıllık sözleşme imzalatmakta ve her yıl sözleşme süresi bittiği için işten çıkış göstermektedir. Eğer aynı firma ertesi yıl ihaleyi alırsa çalışanlarına işe giriş yapmaktadır. Bu durumda her yıl giriş çıkış olduğu için çalışanlar kıdem tazminatı, yıllık izin vb. sosyal haklardan yararlanamamaktadır (Şen, 2015: 21).

Kayıt dışılığa yol açan sosyal nedenlerden bir diğeri de ahlaki değerlerdir. İnsanlar daha çok gelir elde etmek için kendi işleri dışında ek bir işte çalışabilirler ve bu çalışmalarını da hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna bildirmezler. Çalışanların etik olmayan bu davranışları da kayıt dışılığa yol açar.

Kayıt dışı istihdamın azaltılmasında yardımcı olacak unsurlardan birisi de sosyal diyalogdur. Son yıllarda sıkça duyulan bu kavramın aslında herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımı bulunmamaktadır. Genel bir tanımlama yapılacak olursa sosyal diyalog; çalışma hayatında ki sorunların işçi, işveren ve devlet arasında üçlü diyalog şeklinde çözüme kavuşturulmasıdır.

Şekil 4’de sosyal diyalogun üç aktörü olan; hükümet, işçi ve işveren arasındaki yapı gösterilmiştir. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde, sosyal/iktisadi politikalar bu üçlü yapı arasında ki karşılıklı fikir alışverişi ile tartışılıp belirlenir.

Şekil 4: Sosyal Diyalog

Kaynak: ILO, 2013; 13

Uluslararası Çalışma Konferansı, üçlü yapı ve sosyal diyalogla ilgili kararı 2002 yılı Haziran ayında yapılan 90. oturumda benimsemiştir. Bu karar, sosyal diyalogun yerini ve önemini hem ILO'nun kendi içinde, hem de üye devletlerarasında bir kez daha teyit etmiştir. Kararın uygulanması, üçlü yapının ve sosyal diyalogun, ulusal ölçekteki politika ve programların geliştirilip uygulanmasına yapacağı ek katkıları ortaya koyma amacını taşımaktadır. Türkiye bu girişim için pilot ülke olarak seçilmiştir. Yapılan değerlendirmelerin ardından üç taraf sosyal diyalog aracılığıyla ele alınacak öncelikli temayı belirlemiş olup bunlar: İstihdamın yaygınlaştırılması ve kayıt dışı istihdamın ele alınmasıdır (ILO, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/social-dialogue/lang--tr/index.htm>).

Kayıt dışı istihdamın azaltılmasında sürecin aktörleri konumunda olan devlet-işçi ve işveren tarafına farklı görevler düşmektedir. Devletin bu konudaki temel görevi sosyal diyalog mekanizmalarının hukuki olarak etkin işlenmesini temin etmek olup, işçi ve işverenlerin herhangi bir çekincesi olmadan örgütlenebilmesini sağlamaktır. Devlet, ayrıca bu örgütlenmenin yanında sosyal ortakların kayıt dışı istihdamla mücadelede rolü olduğunu kabul etmeli, bu konuda çalışan sivil toplum örgütlerini de desteklemelidir (Erdoğan, 2015: 79).

2.5. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek amacıyla farklı yöntemler kullanan birçok çalışma yapılmaktadır. Birçok varsayıma dayalı olarak yapılan bu çalışmaların bir ölçümden ziyade “tahmin çalışması” olduğunu, farklı yöntemlerle, hatta aynı yöntemle yapılsa bile farklı varsayımlarla çok farklı sonuçlara ulaşılabileceğini belirtmek gerekmektedir. Her yöntem kayıt dışılığına farklı bir açıdan yaklaşmakta ve kapsama alanları farklı olabilmektedir. Bu açıdan, tahmin çalışmaları yapılırken, kapsamın iyi belirtilmesi, varsayımların mümkün olduğunca gerçekçi yapılması, ulaşılan sonuçların diğer bulgularla tutarlılığının sınanması ve muhtemel hataların belirtilmesi gerekmektedir. Tahmin yöntemleriyle; kayıt dışı ekonominin mutlak ve nispi büyüklüğünün, zaman içinde büyüme hızının, yol açtığı vergi ve sosyal güvenlik prim kayıplarının ne kadar olduğu gibi sorulara cevap aranmaktadır (İlgin, 2002: 146).

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri iki başlık altında incelenebilmektedir. Bunlar doğrudan yöntemler ve dolaylı yöntemlerdir.

Doğrudan ölçme yöntemi, anket tekniğine dayalı bir yöntemdir. Bu yöntemlerde kayıt dışı ekonomi mikro bazda anketlerle belirlenmeye çalışılmaktadır. Ancak kayıt dışılık yasal olmayan faaliyetleri içerdiği için verilen cevapların ne kadar güvenilir olacağı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Çünkü kişiler yasal olmayan faaliyetlerini kayıt dışılığın doğası gereği gizleme eğilimi içindedirler. Dolayısıyla anket tekniğine dayalı doğrudan ölçme yöntemleri ile kayıt dışılığı hesaplamak güvenilirliği azaltmaktadır (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 74).

Tablo 7’de kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemler verilmiştir. Tablo’da görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan doğrudan yöntemler anket yöntemi ve vergi inceleme yaklaşımı olarak ikiye ayrılmaktadır.

Tablo 7: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmek İçin Kullanılan Doğrudan Yöntemler

METOT	ÖZELLİKLERİ
Anket Yöntemi	Anket yöntemi, bireylerin doğru cevap vermeyecekleri, verseler bile bu cevapların tam olarak gerçeği yansıtmayacağı şeklinde eleştirilere maruz kalmakta ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının olduğundan çok daha düşük çıktığı kabul edilmektedir.
Vergi İnceleme Yaklaşımı	Vergi denetim elemanlarınca yapılan denetimler sonucunda kayıt dışı ekonominin boyutları belirlenmeye çalışılabilir. Denetimlerde beyan edilen gelir ile denetleme elemanlarınca bulunan gelir arasındaki fark kayıt dışı ekonomiyi verecektir. Ancak; denetleme elemanlarının azlığı ve denetimlerin yıllık olması bu yöntemin gerçeklerden sapmasına yol açabilmektedir

Kaynak: Gediz Oral ve diğerleri, 2015: 124

Dolaylı ölçme yöntemi ise, kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makroekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimini değerlendirmektedir (Baldemir ve diğerleri, 2005: 235-236).

Tablo 8’de kayıt dışı ekonomiyi ölçmede kullanılan dolaylı yöntemler ve yöntemlerin özellikleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan dolaylı yöntemler, parasalcı yaklaşım, fiziksel girdi yöntemi, MIMIC model yaklaşımı, GSMH yaklaşımı ve istihdam yaklaşımı olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

Tablo 8: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmek İçin Kullanılan Dolaylı Yöntemler

METOT	ÖZELLİKLERİ
Parasalcı Yaklaşım -Basit Nakit Para Oranı Yöntemi -Değiştirilmiş Nakit Para Oranı Yöntemi -Ekonometrik Yöntem -İşlem Hacmi Yöntemi	Parasalcı yaklaşım; parasal büyüklüklerdeki gelişmeler ile kayıt dışı ekonomi arasında ilişki kurarak, sadece parasal – kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımda, nakit para kullanılmadan gerçekleştirilen faaliyetler ile parasal olmayan ev ekonomisi faaliyetleri kapsam dışı kalmaktadır. Kayıtdışı işlemler gizlenmeye ve denetimden kaçırılmaya elverişli olduğundan; işlemlerin genelde nakit para ile yapıldığı ve kayıt dışı hareketlerin parasal büyüklükleri etkilediği varsayılmaktadır. Bu etkilerin analizi ile de kayıt dışı ekonominin boyutu hakkında tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 8 (Devamı)

METOT	ÖZELLİKLERİ
Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yöntemi	Bu yaklaşım, bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi ile aşırı derecede ilişkili olduğu varsayımına dayanarak elektrik kullanımındaki farklılıklar ile kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye çalışır. Resmi milli gelirin üretilmesi için gerekli elektrik miktarı hesaplanır ve bunun üzerindeki elektrik kullanımının sebebinin kayıt dışı faaliyetler olduğu düşünülür. Güvenilir veri elde etmek kolay olsa da hiçbir kayıt dışı faaliyet çok fazla elektrik kullanmaz ve üretim ile kullanılan elektrik arasındaki ilişki ikame ve teknik ilerlemeden dolayı zamanla değişebilir.
MIMIC Model Yaklaşımı	Daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal alanlarda kullanılan MIMIC (Multiple Indicators–Multiple Causes=Çoklu Göstergeler–Çoklu Nedenler) modeli, kayıt dışı ekonominin ölçümünde de kullanılmaktadır. Yöntem; diğer yaklaşımlardan farklı olarak, kayıt dışı ekonominin sebepleri ve etkileri üzerine odaklanır ve tümünden eş anlı olarak faydalanır. Model; gözlenemeyen değişkenleri tahmin etmek için, gözlenebilir göstergeler türeten, sağlam yapıda bir davranışsal yapı üzerine kurulmuştur.
GSMH Yaklaşımı	GSMH'nin hesaplanmasında kullanılan; üretim, gelir ve harcamalar yöntemleri aynı sonuçları vermek durumundadır. Ancak; kayıt dışı ekonominin varlığı, üç farklı yöntemle hesaplanan rakamların sistematik olarak birbirinden farklı olmasına yol açmaktadır.
İstihdam Yaklaşımı	İstihdam yaklaşımında; nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın, zaman içerisindeki gelişim seyri ile yani, resmi sektöre katılım ile gerçek oran arasındaki fark ölçülerek, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. İtalyan ekonomistlerce çok kullanılan bir yaklaşım olduğu için İtalyan Yaklaşımı da denilmektedir

Kaynak: Gediz Oral ve diğerleri, 2015: 124-125

Literatürde yaygın olarak bahsedilen yöntemlerin bazıları aşağıda incelenecektir.

2.5.1. Anket Yöntemi

Bu yönteme göre kayıt dışı faaliyetler, işçi, işveren ve vergi mükelleflerine uygulanan anketlerle tahmin edilmektedir. Çeşitli konularda bu yöntem uygulanabilir. Örneğin; kayıt dışı ekonominin nedenleri nelerdir, kayıt dışılığını artıran sebepler, alınması gereken önlemler gibi.

Doğrudan yöntemlerden olan anket yönteminin, avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır. Avantajları; analiz yoluyla kıyaslama imkânı sağlar, istatistiki vergi toplanmasına imkân verir, basit ve az maliyetlidir.

Diğer yandan dezavantajları ise, ankete katılan kişi ve kuruluşların, bu faaliyetlerin önemli bir kısmının yasal olmaması, vergiden kaçınma ve sosyal güvenlik yükümlülüğü kapsamına girme endişesi gibi nedenlerle genelde bilgi saklama eğilimleri bu yöntemin güvenilirliğini azaltmaktadır. İşyeri sayısı ve kapasitesine ilişkin normal sayımlarda bile çeşitli sıkıntıların yaşandığı bir ortamda vergi mükelleflerinin kayıt dışı faaliyetleri konusunda gerçeğe uygun bilgi vermelerini beklemek aşırı iyimserlik olacaktır (Işık ve Acar, 2003: 123).

Anket yönteminden daha nesnel cevaplar alabilmek için, anket sahiplerinin kimliklerinin gizli tutulması elde edilen sonuçların daha objektif olmasını sağlayacaktır.

Tablo 9’da Türkiye’de kayıt dışılığın nedenlerinin neler olduğunu saptamaya yönelik bir anket örneği verilmiştir. Tablo 9’da gösterilen ankette, çalışanların ülkemizde Kayıt dışılığa neden olan en önemli üç faktörü belirlemeleri istenmiştir. Kayıt dışılığa yol açan nedenler; denetim azlığı, vergi yükü, cezaların caydırıcı olmaması, vergide adaletsizlik, nakit kullanımı, ekonomik krizler, karmaşık vergi düzenlemeleri, küçük işletmelerin çokluğu, bürokratik formalite, bilgi ve yönlendirme eksikliği, kamuda yolsuzluk, ayakta kalma çabası, devlet hizmetlerinin yetersizliği ve diğer nedenler şeklinde sıralanmıştır. Söz konusu anket sonuçlarına göre ülkemizdeki kayıt dışılığa yol açan en önemli üç sebep; Denetim Azlığı %44,3, Vergi Yükü %43,1, Cezaların Caydırıcı Olmaması %41,1 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9: Çalışanlara Göre Türkiye’de Kayıt dışılığın Nedenlerine İlişkin Anket Örneği

Türkiye’de kayıt dışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız.	Denetim Azlığı	Vergi Yükü	Cezaların caydırıcı olmaması	Vergide adaletsizlik	Nakit kullanımı	Ekonomik Krizler	Karmaşık vergi düzenlemeleri
Birinci	13,7	19,8	13,6	6,2	9,2	8,7	2,8
İkinci	18,0	15,7	17,9	12,3	5,3	4,5	7,3
Üçüncü	12,6	7,6	9,6	14,2	5,6	6,1	8,2
Toplam	44,3	43,1	41,1	32,8	20,1	19,3	18,3
Listelenmeyen	55,7	56,9	58,9	67,2	79,9	80,7	81,7
Türkiye’de kayıt dışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız.	Küçük işletmelerin çokluğu	Bürokratik formalite	Bilgi ve yönlendirme eksikliği	Kamuda yolsuzluk	Ayakta kalma çabası	Devlet Hizmetlerinin yetersizliği	Diğer
Birinci	7,1	4,1	2,5	2,8	2,1	1,2	3,6
İkinci	2,2	4,7	2,7	2,7	2,2	0,5	0,3
Üçüncü	4,4	4,3	6,7	5,8	4,8	3,0	1,8
Toplam	13,7	13,1	11,9	11,4	9,1	4,7	5,7
Listelenmeyen	86,3	86,9	88,1	88,6	90,9	95,3	94,3

Kaynak: Aktan ve Savaşan, 2009: 19

2.5.2. Vergi İncelemesi Yöntemi

Bu yöntemde kayıt dışı faaliyetler vergi denetmenleri tarafından vergi incelemeleri yapılmak suretiyle tahmin edilmektedir.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 134. maddesine göre vergi incelemesinden maksat; ödemesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak tespit etmek ve sağlamaktır. Kanun maddesinden anlaşılacağı üzere idare, vergilerin doğruluğunun araştırılması ve eksikliklerinin tespiti ile yükümlü kılınmıştır. Bunun yanında doğru ve gönüllü beyanın sağlanması, beyannamelerin güvenilir hale getirilmesi, vergi kayıp ve kaçığının ortadan kaldırılması gibi amaçları da mevcuttur (Oğuztürk ve Ünal, 2015: 213).

2.5.3. GSMH Yaklaşımı

GSMH hesaplamalarında, üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi olmayacağı varsayımı altında, her üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir. Ancak, kayıt dışı ekonomi söz konusu olduğu takdirde, harcamalar yöntemi ile hesaplanan GSMH değerinin, diğer yöntemler yoluyla hesaplanan GSMH değerinden daha büyük çıkması beklenmelidir. Bu sebeple, farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki farkların kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Öte yandan, söz konusu farklar istatistikçiler tarafından istatistiksel hata olarak giderilmekte; bu sebeple GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sağlıklı bir rakama ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buna ek olarak, tasarruf olarak döviz ve altına kayışın yüksek oranda gerçekleştiği ülkelerde, GSMH yaklaşımının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmede güvenilir bir yol olmayacağı düşünülmektedir (Baldemir ve diğerleri, 2005: 236).

2.5.4. İstihdam Yaklaşımı

İstihdam yaklaşımı diğer yaklaşımların aksine, kayıt dışı ekonominin değil, kayıt dışı istihdamın büyüklüğünün tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir.

Sivil işgücüne mensup bireyler, ülkedeki mevcut olan istihdam koşullarında kendilerine yer edinemezler ise gelir elde etmek amacıyla kayıt dışı ekonomiye yönelmektedir. Kayıt dışı ekonomiye yönelen bu bireyler o ülkede kayıt dışı istihdamın oluşumuna neden olmaktadır. Böylelikle kayıt dışı ekonomi hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Toplam işgücüne katılım sabit olduğunda, kayıtlı ekonomide işgücüne katılımında yaşanan düşüş kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili çalışmalar İtalya için Contini (1981, 1982) ve Boca (1981) ve Amerika için ise O'Neill (1983) tarafından gerçekleştirilmiştir. İşgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranının, kayıt dışı ekonomik faaliyetler gerçekleşmediğinde birlikte hareket etmesi gerekir. Eğer kayıt dışı ekonominin varlığı söz konusu ise, işgücünün nüfusa oranı sabit kalırken istihdamın nüfusa oranı azalmaktadır. İşgücü ve istihdam arasında oluşan bu farklılık, ülke içinde mevcut olan toplam istihdam içerisinde

kayıt dışı gerçekleşen istihdamın arttığını gösterir. Böylelikle kayıt dışı ekonomiye yönelik tahmin yapılabilir (Tütüncü ve Zengin, 2016: 201).

2.5.5. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşımda, kayıt dışı ekonomi üç farklı yöntemle tahmin edilmektedir. Bu yöntemler; ekonometri yaklaşımı, sabit oran yaklaşımı ve işlem hacmi yaklaşımıdır. Bu yöntemler kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Ekonomik Yöntemde, nakit para talebi ekonometrik analizlerle, birtakım belirleyici faktörlere bağlı olarak tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar, bazı varsayımlar yapılarak kayıt dışı ekonominin tahmini olarak boyutunun belirlenmesinde kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olarak görüldüğü bu yöntemde, nakit para talepleri vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Elde edilen rakamlar arasındaki fark kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini göstermekte olup, analize paranın dolaşım hızı da dâhil edilerek kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Baldemir ve diğerleri, 2005: 237).

Sabit oran yaklaşımında, para piyasalarının hareketleri izlenerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde genellikle işlemlerin peşin para ile yapıldığı çek, senet gibi ödeme araçlarının pek kullanılmadığı varsayılmaktadır. Ayrıca ekonomide kayıtdışı ekonomi olmadığı dönemlerde emisyon hacminin mevduata oranının sabit kalacağı varsayılmakta ve bu oranın zaman içinde artması paraya olan talebin arttığını ve dolayısıyla kayıtdışı ekonominin de arttığını göstermektedir (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 75).

İlk olarak Cagan (1958) tarafından kullanılan ve Gutmann (1977) ve Feige (1989) tarafından geliştiren bu yöntemde prensip olarak, herhangi bir yıl kayıt dışı ekonominin olmadığı baz yıl olarak seçilmekte, ancak, başka objektif bir ölçü yoksa, anlamlı sonuçlar elde edebilmek için, yıllar itibari ile dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranını gösteren oranın değerinin en düşük olduğu yılın baz yılı olarak seçilmesi gerekmektedir. Bu yöntemde yapılan varsayımlar (Yücel, 2014: 170-171);

- Kayıt dışı kesimin olmadığı bir dönemin var olduğu kabul edilmektedir.
- Dolaşımdaki paranın mevduata oranının zaman içinde sabit kalmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı peşin paradır.
- Dolaşımda kullanılan para, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan para miktarının toplamına eşittir.
- Genelde baz yılı olarak, dolaşımdaki paranın vadesi mevduata oranının en küçük olduğu yıl alınmakta, bu yılda kayıt dışı ekonominin ihmal edilebileceği varsayılmaktadır.

Bir diğer yaklaşım ise işlem hacmi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, Fisher'in miktar teorisi eşitliği kullanılarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerden kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımın emisyon hacmi yaklaşımına göre avantajı, kayıtdışı ekonomide peşin para yanında çek ve senet ile ödeme araçlarını da dikkate almasıdır. Bu yaklaşımın eksikliği ise, paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı olduğunu varsayması ve işlem hacmi miktarının hesaplanmasının güç olmasıdır (Sarılı, 2002: 37).

2.5.6. Fiziksel Girdi Yöntemi (Elektrik Tüketimi)

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmede dolaylı yöntemlerden olan elektrik tüketimi yaklaşımında, elektrik tüketiminin ekonomik faaliyetlerle bire bir ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Buna göre, elektrik tüketimi verilerine dayanılarak hesaplanan ekonomik faaliyetler ile gerçekleşen faaliyetler arasındaki farkın kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü yansıttığı varsayılmaktadır (Us, 2006: 102).

Fiziksel girdi yaklaşımı, bir ülkedeki ekonomik faaliyetlerde yaygın olarak kullanılan girdi miktarı ile toplam ekonomik faaliyetler arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsayar. Ekonomik faaliyetlerde yaygın olarak kullanılan girdinin elektrik olduğu varsayımından yola çıkarak kayıt dışı ekonomiyi hesaplayan yöntem ise Kaufman-Kaliberda Yöntemidir. Yöntemde, elektrik tüketiminin miktarındaki artış hızının GSYİH artış hızına eşit olacağı ve bu varsayım altında hesaplanan GSYİH ile resmi GSYİH arasındaki farkın kayıt dışı ekonomi miktarını ifade edeceği belirtilmiştir. Kaufmann-Kaliberda Yöntemi de çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Yönteme getirilen en önemli eleştiri,

tüm kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük miktarda elektrik enerjisi tüketimi gerektirmeyebileceği, diğer enerji kaynaklarının da kullanılabileceği ve bu nedenle söz konusu yöntemin kayıt dışı ekonominin sadece bir kısmını hesaplayabileceğidir. Diğer taraftan, teknolojik gelişme sonucunda, elektrik enerjisinin üretimi ve kullanımı daha verimli hale gelecek ve alternatif enerji kaynakları hem kayıtlı hem de kayıt dışı ekonomide kullanılacaktır. Elektrik tüketiminin gelire olan esnekliği de ülkeler ve zamanlar arasında farklılaşabilecektir. Bu çerçevede, bazı yıllarda bir ülkedeki elektrik tüketimi azalabilmekte elektrik tüketim hızı dikkate alınarak hesaplanan kayıt dışı ekonomide negatif çıkmaktadır, bu durum da söz konusu yöntemle getirilen eleştirilen haklılığını ortaya koymaktadır (Yendi, 2011: 37).

Bu yaklaşım, bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi ile aşırı derecede ilişkili olduğunu dayanak olarak kullanır. Resmi ulusal geliri üretmek için kullanılması gerekli elektrik hesaplanır ve aşırı elektrik kullanımı kayıt dışı ekonomiye atfedilir. Yaklaşımın en büyük avantajı güvenilir veri elde etme kolaylığıdır. Bununla birlikte hiçbir kayıt dışı çok fazla, en azından o kadar çok elektrik kullanmaz ve üretim ve kullanılan elektrik arasındaki ilişki ikame ve teknik ilerlemeden dolayı zamanla değişebilir ve ülkeler arasında farklılıklar gösterebilir. Bu yaklaşım özellikle büyük yapısal değişimler gösteren ekonomiler için hiç uygun değildir. Diğer taraftan elektrik tüketimindeki artış çok daha elektrik yoğun bir GSYİH yönünde yapısal bir hareketi yansıtabilir. Bu yöntemle eski yorumuna nispeten bugün daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar elde etmek mümkün olsa da, sınırlı varsayımları nedeniyle yine de tartışmalıdır (Çetintaş ve Vergil, 2003: 23-24).

2.5.7. MIMIC Model Yaklaşımı

Uluslararası düzeyde kayıt dışı ekonominin ölçümü için çok farklı metotlar kullanılmıştır. MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes-Çoklu Gösterge Çoklu Neden) model kayıt dışı ekonominin ölçümü için kullanılan bir zaman serisi tahmin modelidir. MIMIC yaklaşım, gözlenebilir çoklu göstergelerin bir kümesiyle kayıt dışı faaliyetlerin seviyesini belirleyen gözlenebilen ekonomik durumların bir sayısını dikkate alır. Bu yöntemin alternatiflerine göre bazı üstünlükleri vardır. Öncelikle kayıt dışına etki eden birden fazla sebep değişkeni kullanmaya ve bunların nispi anlamlılıklarını belirlemeye

imkân verir. İkinci olarak da, eşanlı olarak kayıt dışının ekonomik etkinliğinin birkaç farklı işaretlerini hesaba katmaya izin verir (Baldemir ve diğerleri, 2005: 238).

MIMIC model yaklaşımı bir çok neden ve gösterge değişkeni içeren gizli değişkenlerin istatistiksel teorisine dayanmaktadır. Model yaklaşımı kapalı ekonomisinin “gizli değişken” boyutunu göz önüne alır ve bu nedenle istatistiksel modellemede kullanılır. Özellikle sosyal araştırmalarda gözlenemeyen değişkenlerin incelenmesinde ve tespitinde kullanılır (Baldemir ve diğerleri, 2009: 49).

Bu yaklaşımın en önemli özelliği, diğer yöntemlerden farklı olarak sadece tek bir faktör ile kayıt dışı ekonomiyi açıklamamakta ve kayıt dışı ekonominin etkilerinin gözlemlendiği para, işgücü ve üretim piyasalarının tümünden aynı anda faydalanmaktadır. Sonuçların istatistiksel testlere tabi tutulmasına da izin veren bu yöntem, özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma ya da kurumsal kalite gibi değişkenlere ait olası veri eksikliklerinin oluşması durumunda uygulaması güçleşmektedir. Ayrıca, değişken tanımlamaları ve değerlerindeki küçük bir değişimin sonuçların değişmesine olanak tanınması anlamında da MIMIC yöntemi eleştirilmektedir (Saraç, 2012: 89).

Bu yöntemin diğerlerinden farkı, kayıt dışılığı tahmin etmeye çalışırken kayıt dışı ekonominin sebepleri ve etkileri üzerinde odaklanır. Sağlam yapıda bir davranışsal model üzerine kurulmuştur. Gözlenemeyen değişiklikleri tahmin etmek için gözlenebilir göstergeler türetir. LISREL (Linear Interdependent Structural Relationship-Linear Bağımsız Yapısal İlişki) modeli analitik model yaklaşımının bir örneği ve MIMIC modeli de LISREL modelinin özel bir durumudur. En genel şekli ile LISREL modeli doğrusal bir yapısal denklemler sisteminden oluşmaktadır. Denklem sistemindeki değişkenler ya doğrudan gözlemlenen değişkenler ya da gözlemlenmeyen fakat gözlemlenen değişkenle bağlantılı olan ölçülemeyen (teorik) değişkenler olabilir. Modelde ölçülemeyen değişkenler arasında nedensel bir yapı olduğu ve gözlemlenen değişkenlerin ölçülemeyen (teorik) değişkenlerin göstergesi olduğu varsayılmaktadır. Model, ölçüm modeli ve yapısal denklem modeli olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Ölçüm modeli ölçülemeyen değişkenlerin ne şekilde gözlemlenen değişkenlere bağlı olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifadeyle gözlemlenen değişkenlerin ölçüm özelliklerini (güvenilirliğini ve geçerliliğini) tanımlamaktadır. Yapısal denklem modeli ölçülemeyen değişkenler

arasındaki nedensel ilişkileri tanımlamakta, nedensel ilişkileri tarif etmekte, açıklanan ve açıklanmayan değişkenleri belirlemektedir. LISREL modeli doğrusal, yapısal denklem kümesindeki bilinmeyen katsayıları tahmin etmektedir. Model özellikle ölçülemeyen değişkenleri olan, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin her ikisinde ölçüm hataları olan, karşılıklı nedensellik, eş zamanlılık ve bağımlılık özelliklerine sahip olan modelleri tahmin etmek için dizayn edilmiştir. Diğer bütün yaklaşımlardan farklı olarak temel avantajı, kayıt dışı ekonominin çok yönlü sebepleri ve çok yönlü göstergelerinin nispi rollerini eşanlı olarak analiz edebilmesidir. MIMIC yöntemi genellikle yüksek tahminde bulunan makro metotlarla düşük tahminde bulunan mikro metotlar arasındaki farka karşılık nispeten daha mantıklı sonuçlar verir. Ancak metot çok geniş oranda bir veri gerektirdiği ve bu verilerde genellikle fazla olmadığı için (özellikle gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde bu veriler elde etmek zordur) genelde uygulanabilir değildir. Diğer taraftan bu teknik istatistiksel açıdan da yeterince sağlamlık gösterememektedir. Örneğin değişken tanımlamaları ve değerlerindeki küçük bir değişme tahminleri önemli ölçüde etkilemektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 24).

Türkiye’de kayıt dışı istihdamı ölçmeye yönelik çeşitli çalışmalarda yapılmıştır. Tablo 10’da bu zamana kadar Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutunu tahmin etmek üzere yapılan çalışmaların bazılarına yer verilmiştir.

Tablo 10’da da görüldüğü gibi çıkan sonuçlar farklılıklar arz etmektedir. Bunun nedeni ise kayıt dışılığı tahmin ederken kullanılan yöntemlerin farklı varsayımlara dayanmasıdır. Kayıt dışı istihdamı tahmin etmeye yönelik yöntemlerde farklı girdiler kullanılması elde edilen sonuçların da farklı olmasına neden olmaktadır. Örneğin, kayıt dışı istihdamın boyutu Fiziksel Girdi Yaklaşımında elektrik tüketimi verilerine dayanarak tahmin edilmeye çalışılırken, Vergi İncelemesi Yönteminde ise vergi mükelleflerinin tuttuğu defter ve kayıtların incelenmesi suretiyle tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum çıkan sonuçların birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır.

Tablo 10: Türkiye’deki Kayıt dışı Ekonomi Tahminleri

Çalışma	Analiz Yöntemi	Analiz Dönemi	Kayıt Dışı Ekonomi GSMH (%)
Derdiyok, 1993	Vergi Denetimi Yaklaşımı	1984-1991	6-18
	Ekonometrik Yaklaşım	1960-1991	26-47
Temel ve diğeleri, 1994	Vergi Denetimi Yaklaşımı	1984-1991	8-45
	Basit Parasal Oran Yaklaşım	1970-1992	0-26
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1970-1992	0-26
	Ekonometrik Yaklaşım	1975-1992	6-20
Özsoylu, 1998	GSMH Yaklaşımı	1986-1990	5-7
	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1980-1990	2-20
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1980-1990	6-24
Hacıoğlu, 1999	Ekonometrik Yaklaşım	1969-1997	0-10
İlgin, 1999	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1968-1993	0-25
	Ekonometrik Yaklaşım	1969-1992	24-48
Öğünç ve Yılmaz, 2000	GSYİH Yaklaşımı	1987-1999	(-11)-8
	İstihdam Yaklaşımı	1976-1998	32-36
	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1960-1979	0-23
		1980-1979	0-46
Ekonometri Yaklaşımı	1971-1999	10-22	
İlgin, 2002	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1968-2001	25-84
Çetintaş ve Vergil, 2003	Ekonometri Yaklaşımı	1971-2000	17-30
Aktürk, Özer, Akan ve Yaylalı, 2004	Ekonometrik Yaklaşım	1975-2002	4-23
Us, 2004	Vergi Denetimi Yaklaşımı	1985-2002	26-184
	GSMH Yaklaşımı	1987-2003	(-4)-7
	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1987-2003	0-90
	İstihdam Yaklaşımı	2000-2003	2-3
Baldemir, Gökalp ve Avcı, 2005	Ekonometrik Yaklaşım	1987-2003	2-12
	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	1978-2000	(-1)-13
	MIMIC Modeli	1990-1981	13-26
1992-2003		11-26	
Kök ve Şapçı, 2006	Vergi Denetimi Yaklaşımı	1985-2004	17-128
	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1975-2004	0-47
	Ekonometrik Yaklaşım	1975-2005	11-121
Akalın ve Kesikoğlu, 2007	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1975-2005	7-46
Yurdakul, 2008	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	1985-2006	1-61
Erkuş ve Karagöz, 2009	Ekonometrik Yaklaşım	1970-2005	35-86

Kaynak: Tütüncü ve Zengin, 2016: 200

2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonomi, sosyo-ekonomik yaşam üzerinde başta ekonomik istikrarın bozulması, haksız rekabete yol açması ve devlete duyulan güven duygusunun azalması gibi birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır.

Olumsuz etkilerine karşın kayıt dışı istihdamın resmi ekonomide iş imkânı bulamayan kişilere iş fırsatı sağlamak, dolaylı olarak üretim artmasına yol açmak gibi birçok olumlu etkisi de mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin sosyo-ekonomik yaşam üzerinde olumlu ve olumsuz birçok etkisi olup, bunların bazıları aşağıda irdelenmiştir.

2.6.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı sektörün büyüklüğünün, başta işsizlik oranı, bölgeler arasında gelir farklılığı, kişi başına düşen gelir ve hatta enflasyon olmak üzere bütün sosyoekonomik göstergelere etkisi söz konusudur. Kayıt dışı ekonominin, kaynak dağılımında etkinlikten uzaklaşma ve gelir dağılımını bozucu etkileri nedeniyle ekonomide yarattığı refah kaybı, rekabette eşitliği bozması ile devletin varlığına olan kamu güvenini sarsması diğer olumsuzlukları arasında sayılabilir. Kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuzluklarından biri de vergi kaybı yaratmasıdır (Yurdakul, 2008: 206).

Ayrıca, kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmediğinden kayıtlı ekonomide belirlenen ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik, büyüme oranları ve milli gelir) gerçekte olduğundan farklı çıkmaktadır. Çünkü resmi ekonomik göstergeler sadece kayıtlı ekonominin göstergeleridir. Ekonomik verilerin, milli istatistik içinde gerçeği yansıtmaması refahı olumsuz yönde etkilemekte ve birçok gösterge milli istatistiklere girmediği için ekonominin durumu hakkında yanlış bilgi vermekte ve bu verilere göre uygulanacak iktisadi ve mali politikalardan beklenen sonuçlar gerçekleşmemektedir (Sarılı, 2002: 43).

Kayıt dışı istihdamın olumsuz sonuçlarından bir diğeri de “çocuk işçiliği” dir. Ücretlerin düşük olması, işsizlik gibi nedenler kayıt dışılığa neden olur. Kayıt dışı sektörlerde çalışanların arasında “çocuklar” da bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle çocuk

çalışanlar, kayıt dışı istihdamın öznelerinden bir tanesidir. İlegal yollardan çalıştırılan çocuklar, hem psikolojik hem de fiziksel olarak olumsuz şekilde etkilenmektedir. Çalışma çağına gelmemiş, henüz oyun çağındaki çocukların kendi doğal ortamlarından koparılıp iş hayatına atılmaları onların psikolojilerinde ağır, derin ve olumsuz yaralara sebebiyet verir. Bu davranışlara örnek olarak; özgüven eksikliği, içine kapanıklık, sosyal hayattan kopma, hırçınlık, kendine ifade edememe gibi birçok davranış sayabiliriz. Diğer yandan illegal çalışma, çocukların fiziksel olarak da yıpranmasına neden olur. Büyüme çağındaki çocukların çalışma hayatına atılması, özellikle kötü ve ağır şartlarda çalışmaları, çocuk çalışanların bedenlerinde olumsuz tahribata yol açar.

Bu nitelikteki çalışmaların bir diğer olumsuz tarafı ise, bağımlı çalışanların kayıtlı sektörlerde kendi esas işlerindeki çalışmalarının kalitesini ve verimliliğini de düşürmekte, bu sektörde işe devamsızlığın, geç gelmelerinin ve iş kazalarının yoğunluğunu artmasına neden olmaktadır. Bu sorunların başlangıcı, ana gelir grubunu oluşturan ücretlilerin satın alma güçlerinin aşırı derecede düşmesi, hızlı nüfus artışı ve üretken istihdam alanlarındaki yetersizliklerdir (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 59).

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşması, bireylerin devlet otoritesine olan güvenlerini azaltır. Devlete olan güvenlerinin azalması sonucu, bireyler sorunlarını yasa dışı yollarla çözüme yoluna gidebilirler. Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir başkaldırı yaratır. Ahlaki değerler üzerinde ortaya çıkan bu yozlaşma, kişileri devlete ve topluma karşı suç işlemeye yöneltir (Sarılı, 2002: 43).

Kayıt dışılığın olumsuz etkilerinden bir diğeri ise, çalışanlar üzerinde görülmektedir. Resmi yollardan çalışanların, bir takım hakları bulunmaktadır: Yıllık izin, analık hakkı, işten çıkma durumunda kıdem tazminatı, ihbar tazminatı gibi. İlegal yollardan çalışanlar ise, bu haklardan hiçbirini talep edemeyeceklerdir.

Kayıt dışı istihdamın çalışanlar açısından bir diğer olumsuz yanı ise kayıt dışı istihdam edilenlerde asgari ücret gibi bir koruyucu hükmün bulunmamasıdır. Ücret tamamen işverenle işçi arasındaki pazarlıkla belirlenmekte, işsizliğin yoğun olduğu ülkelerde pazarlıkta işveren öne çıkmaktadır. Çünkü bir işçi işi kabul etmez ise ondan daha

zor durumda olan ve kabul edecek birçok işçi bulunabilmektedir. Bu sebepten dolayı, kaçak çalıştırılan işçi, asgari ücretin altında ve iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinden yoksun olarak herhangi bir ödenek yapılamadan (ihbar tazminatı, kıdem tazminatı vs.) her an işten çıkartılma riski ile çalışmaktadır (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 64-65).

T.C. Anayasasının 60. Maddesinde: “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 60) denilmektedir. Bu yönüyle, kayıt dışı istihdam anayasal haklara da aykırılık içermektedir. Çünkü kayıt dışı istihdamın çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden bir diğeri de sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmalarıdır. Bu yönüyle kayıt dışı istihdam, çalışanların bu haklardan mahrum kalmaları nedeniyle anayasal bir suç teşkil etmektedir.

Kayıt dışılığın üretim ve yatırım üzerinde de olumsuz etkileri mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin yüksek oranda bulunduğu ülkelerde, yabancı yatırımcının yatırım kararlarını çok zor aldığı görülmektedir. Yatırımcı haksız rekabetin olmadığı, kurumsallaşmış düzenli bir ekonomik alt yapıya sahip ve üretim teknolojilerini geliştirebileceği bir ortam içinde yatırımlarını gerçekleştirmek ister. Kayıt dışı ekonomi haksız rekabet, plansızlık, güvensizlik, belirsizlik gibi sonuçları ile istenilen yatırım ortamının gelişmesine zarar vermektedir. Özellikle üretim yapan işletmeler için kayıt dışı ekonominin etkisi daha da önemlidir. Çünkü üretimden elde edilen kazançlar, ticarete göre daha zor ve uzun vadeli. Kayıt dışı üretim, haksız rekabet ve fiyat baskısı oluşturmakta ve kayıtlı ekonomi içinde üretim yapan işletmelerin pazar paylarının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle üretim üzerine yatırım yapmak isteyen yatırımcılar, karar aşamasında daha dikkatli değerlendirmeler yapmaktadır (Önder, 2012: 47).

Kayıt dışı ekonominin verimli ve verimsiz işletmeler üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Kayıt dışılığa başvuran işletmeler, verimliliklerini arttıracak kaynaklara sınırlı ulaşmaları sonucu sektörde verimsizliğe yol açmaktadır. Örneğin Türkiye’de yapılan çalışmada süt sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kayıt dışılığı sayesinde %20’lere varan bir maliyet avantajı elde ettikleri saptanmıştır. Çünkü bu tip işletmeler hem kendi verimliliklerini düşürmekte (akrep etkisi) hem de yarattıkları “haksız rekabet” nedeniyle kayıt altında bulunan verimli rakip firmaları da zor durumda (bulaşıcı etki)

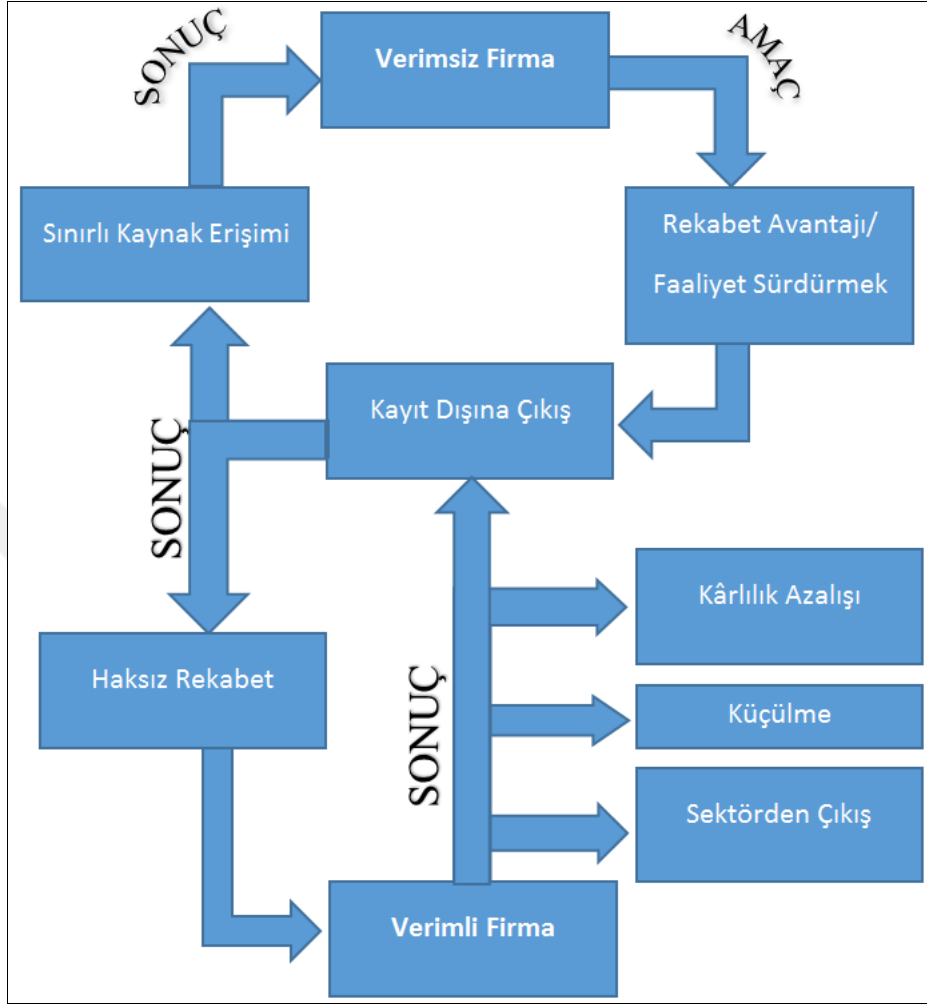
bıraktıklarıdır. Verimsiz olan firma rekabet avantajı yaratabilmek için kayıt dışılığa başvurduğunda, haksız bir maliyet avantajı elde etmiş olur. Dolayısıyla çıktı/girdi olarak tanımladığımız verimlilikte bu maliyet avantajı sayesinde yapay şekilde yükselir (Turan, 2012: 68).

Kayıt dışılığında verimli-verimsiz sarmalı sonucunda iki etki ortaya çıkar. Bunlar; akrep etkisi ve bulaşıcı etki' dir. "Akrep" etkisine göre kayıt dışı sektöre yönelen firmanın kaynaklara, özellikle de sağlam mali kaynaklara erişimi kısıtlanmakta ve sonuçta verimsiz bir firma ortaya çıkmaktadır. Fakat bu firma devlet karşısındaki yükümlülüklerinden kaçtığından belli bir rekabet üstünlüğü kazanmakta ve faaliyetini sürdürmek için daha fazla kayıt dışılığa yönelmektedir. "Bulaşıcı" etki ise kayıt dışı sektörün resmi sektöre de bulaşması durumu nu ifade etmektedir. Şöyle ki, kayıt dışı sektöre yönelen firmalar resmi sektörde ki verimli firmalar karşısında haksız rekabet üstünlüğü kazanmakta ve bu da resmi sektör firmalarının ya randıman oranını azalması, küçülmesi ve sonuçta sektörden çıkması ile sonuçlanmakta, ya da oranların da kayıt dışı sektöre yönelmesine neden olmaktadır (Bağırzade, 2015: 46-47).

Şekil 6'da kayıt dışılık ve verimlilik sarmalı arasında ki ilişki ve verimli-verimsiz firmaları kayıt dışılığa iten nedenler gösterilmiştir. Verimsiz firmalar faaliyetlerini devam ettirmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için kayıt dışı alanlara yönelirler. Verimli firmalar ise verimsiz firmaların kayıt dışılığa yönelmesinden dolayı zarara uğrar, kar oranları azalır ve sektörden ayrılmak zorunda kalırlar.

Bütün bu olumsuz etkiler dikkate alındığında, kayıt dışı istihdamın önlenmesi gereken ciddi bir problem olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Kayıt Dışılık-Verimlilik İlişkisi

Kaynak: Ercan, 2006: 73

2.6.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Literatürde kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerine ilişkin birçok görüş bulunmakta olup, bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007: 135-136);

- Kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomideki vergi, sigorta primi vb. kamusal yükümlülüklerin olmaması, kayıt dışı üretim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının görece olarak düşük gerçekleşmesine yol açmakta ve böylece kayıt dışı ekonomiye yurt içi ve yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır.
- Kayıtlı ekonominin yüksek maliyetler sonucu istihdam edemediği kişilere iş sağlamaktadır.

- Devletin bastığı para (emisyon) ve aldığı borçlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye transfer edildiğinde, çoğalan etkisi yaratarak tasarrufları yatırıma dönüştürme hızını, oranını ve büyüme hızını arttırmaktadır.
- Devlete ödenen vergi, israfa varan gereksiz harcamalar ve transferlerle verimsiz bir şekilde kullanılırken, ödenmeyen vergi üretimine, istihdama ve yatırıma kaynak oluşturmaktadır.
- Kayıt dışı işlemler ekonomide yarattığı talep nedeniyle işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı unsurlar taşımakta, gelir dağılımına olumlu yönde katkı sağlamaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir. Kayıt dışı işlemler sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymet borsaları ve bankacılık sistemi kanalıyla ekonomiye mali kaynak sağlamaktadır.
- Kayıt dışı ekonomide bürokratik işlemler ve gereksiz kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine kanalize olmakta, maliyetle düşmekte, işletme sermayesi gereksinimini azaltmakta ve üretim artmaktadır.
- Kayıt dışılıkta işlemler genelde nakit para ile yapılmakta olup elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisiyle aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar devlete gelir sağlanmaktadır.
- Devletin kayıtlı ekonomideki israf, yolsuzluk vb. başarısızlıklarına karşı toplum kayıt dışı ekonomiye yönelerek varlığını sürdürmektedir.

Tablo 11’de kayıt dışı sektörün ekonomideki rolü farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Dört yaklaşımda, kayıt dışılığın olumlu ve olumsuz yanlarını kendi taraflarından yorumlamıştır. Makroekonomik yaklaşımda daha çok ülke ekonomisindeki olumlu ve olumsuz sonuçlara değinilirken, mikro ekonomik yaklaşımda ise daha çok bireysel odaklı sonuçlara yer verilmiştir. Kamu maliyesinde de daha çok vergi gelirleri üzerinde yol açtığı etkilere değinilirken, sosyal yaklaşımda ise toplumsal etkilerden bahsedilmiştir.

Tablo 11: Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Üzerine Farklı Yaklaşımlar

Etkiler	OLUMLU YAKLAŞIM	OLUMSUZ YAKLAŞIM
Makroekonomik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ekonomik büyümeyi hızlandırıyor ✓ İşsizliği azaltıyor. ✓ Enflasyonu bastırıyor. ✓ Ekonomik krizleri “hafifletiyor” ✓ Atıl kaynakları harekete geçiriyor. ✓ Toplam arzı artırıyor. ✓ Resmi sektör için ek talep oluşturuyor. ✓ Resmi sektör için mali kaynak yaratıyor. ✓ Etkin olmayan ekonomi politikası sonuçlarını netralize ediyor. ✓ Tasarrufları hızla yatırıma dönüştürüyor. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ekonomik büyümeyi azaltıyor. ✓ Enflasyonu yükseltiyor. ✓ Ekonomik istikrarsızlık yaratıyor. ✓ “Dolarizasyon” düzeyini yükseltiyor. ✓ İstatistik verileri çarpıtmakla iktisat politikasının etkinliğini azaltıyor. ✓ Kaynakları kayıt dışılığa uygun sektörlere aktararak toplam ekonomik verimliliği düşürüyor. ✓ İhracat potansiyelini kısıtlıyor. ✓ Ülkeden sermaye kaçışını artırıyor. ✓ Ekonomide daha fazla kayıtdışılık doğuruyor.
Mikroekonomik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Girişimci maliyetlerini düşürüyor. ✓ Katı bürokrasiden kaçınma olanağı sağlıyor. ✓ Ucuz mal ve hizmet arz ediyor. ✓ Kişiler için ek gelir kaynağıdır. ✓ İç piyasada rekabeti güçlendiriyor. ✓ Tekellere “darbe” indiriyor. ✓ Dış piyasada rekabet üstünlüğü sağlıyor. ✓ “Has” piyasa ilişkileri kuruyor. ✓ Daha esnek çalışma zamanı sunuyor. ✓ Çalışanlara daha fazla özgürlük sunuyor. ✓ Daha insani iş ortamı oluşturuluyor. ✓ İnnovasyon için ek potansiyel oluşturuluyor. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kamu hizmetlerinden mahrum bırakıyor. ✓ Sağlam mali kaynaklara erişimi engelliyor. ✓ Haksız rekabet ortamı yaratıyor. ✓ İşletmeleri küçülterek verimliliği düşürüyor. ✓ Markalaşmayı engelliyor. ✓ Reklam olanaklarını ortadan kaldırıyor. ✓ “Kayıtdışılık” maliyetleri oluşturuyor. ✓ İnnovasyon potansiyelini zayıflatıyor. ✓ Sağlıksız çalışma ortamı yaratıyor. ✓ Tüketici haklarını ihlâl ediyor. ✓ Sendika kurumunu zayıflatıyor. ✓ Dış piyasalarda rekabet gücünü düşürüyor.
Kamu Maliyesi	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kayıtdışı sektörde oluşan gelirlerin önemli bir kısmı resmi sektörde harcandığından dolayı vergilerden sağlanan gelirleri artırıyor. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kamu gelirlerini azaltıyor. ✓ Resmi sektörde vergi yükünü yükseltiyor. ✓ Dürüst vergi mükellefleri “cezalandırılıyor” ✓ Kamu hizmetlerini kısıtlıyor. ✓ Vergi ahlakını tahrip ediyor. ✓ “Free-rider” sorunu yaratıyor ✓ Vergi otoritesini zayıflatıyor.

Tablo 11 (Devamı)

Sosyal	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sosyal “patlamalar”ı önlüyor. ✓ Vasıfsız işgücüne istihdam sağlıyor. ✓ Adalet gelir bölüşümünü “hafifletiyor” ✓ Yolsuzluğu azaltıyor.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sosyal sigortadan yoksun insan kitlesi oluşturuluyor. ✓ Ekolojik sorunları derinleştiriyor. ✓ Çarpık şehirleşme doğuruyor. ✓ Çocuk emeğini teşvik ediyor. ✓ Devletin egemenliğini zayıflatıyor. ✓ Sosyal ahlakı tahrip ediyor. ✓ Yolsuzluk ve rant arayışını genişletiyor. ✓ Demokrasi ve hukuk sistemini zayıflatıyor. ✓ Vatandaşın devlete bağlılığını zayıflatıyor. ✓ Toplumda suç oranını yükseltiyor.
---------------	---	--

Kaynak: Bağırzade, 2015: 42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

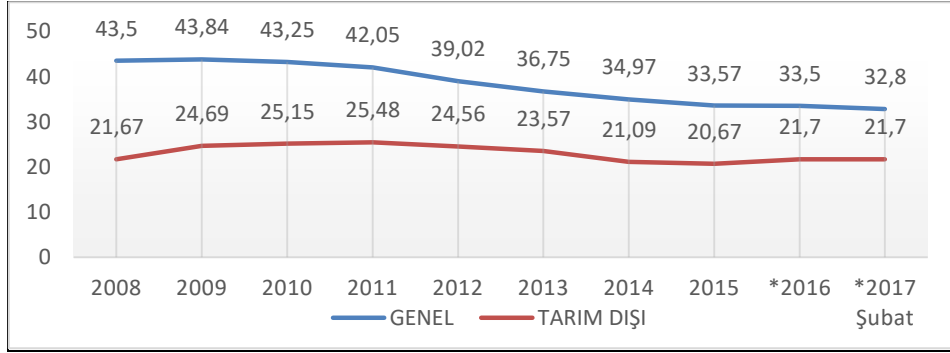
3. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTLARI VE KAYIT DIŞI İSTİHDAMI ÖNLEMENE YÖNELİK POLİTİKALAR

3.1. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam Türkiye'de yeni bir durum değildir, 1980'li yıllardan sonra gündeme gelen bir ekonomik terimdir. Türkiye gibi birçok ülke açısından önemli olan ekonomik ve sosyal bir sorundur. Türkiye ekonomisinin yapısal bir sorunu haline gelen kayıt dışılığın temelinde, makroekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon, yüksek vergi ve prim oranları, idari-mali-yasal yükler gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra işletmelerin çok büyük bölümünün küçük ölçekli olması, yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, kamu harcamalarında israf, çarpık kentleşme, bürokratik formaliteler, ekonomide nakit kullanımının gelişmiş ülkelere göre yüksek olması, denetim sisteminin etkin olmaması, kamu kurumları arasında ki koordinasyon eksikliği, sıkça çıkarılan aflar, kayıt dışılıkla mücadelede toplumsal ve siyasi iradenin oluşmaması gibi sosyal ve yapısal nedenler yer almaktadır. Bu problemlere ek olarak toplumda yeterli düzeyde kayıtlı çalışma ya da çalıştırma bilincinin oluşmaması da kayıt dışı istihdamın Türkiye'de hızla büyümesine yol açmaktadır (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 115).

Grafik 7'de Türkiye'de 2008-2017 dönemi kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Yıllar itibari ile kayıt dışı istihdam oranında düşüş görülmektedir. Kayıt dışı istihdamda azalma görülmesinin nedeni ise, özellikle İŞKUR tarafından yürütülen Toplum Yararına Programlar uygulamasıdır denilebilir. Toplum Yararına Programlar sayesinde çeşitli alanlarda istihdam alanı oluşturulmuş ve işsizlik azaltılmıştır. Kayıt dışı istihdamın en önemli sebeplerinden biri olan işsizlik oranının azalmasıyla birlikte kayıt dışı istihdam oranında azalmıştır.

Grafik 7: Yıllar İtibari ile Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)

Kaynak: SGK, Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

* TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2258

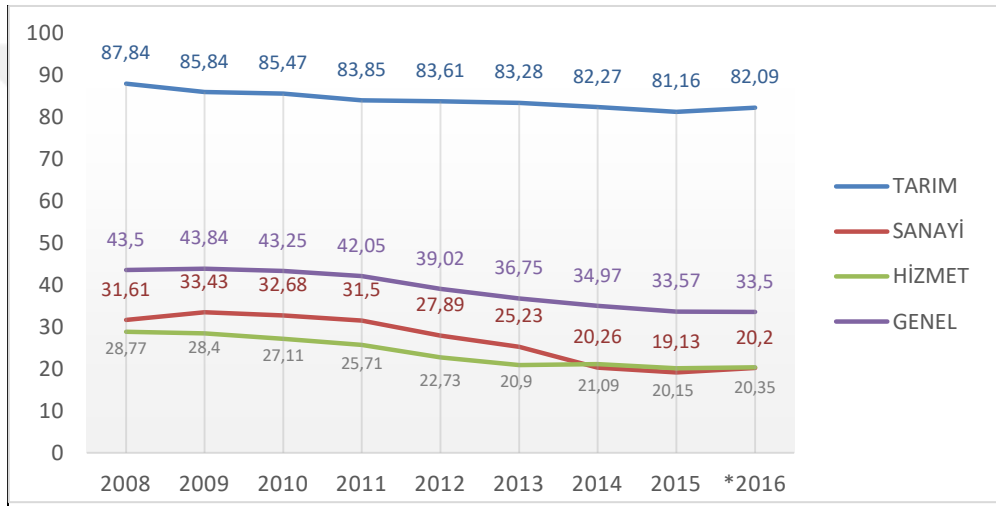
Kayıt dışı ekonomi ile yakından bir ilişkisi olan kayıt dışı işçilik olgusu, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisidir. Türkiye'de ve dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal olayları, kayıt dışı işçiliğin başlıca nedenleri arasında saymak mümkündür. Bununla birlikte, artan nüfus ve kentleşme olgusu, eve iş verme, taşeronlaştırma, işçi ve işveren üzerindeki istihdamla ilgili mali yükümlülüklerin yüksekliği ve ücretten yapılan kesintiler, sendikalı işçi sayısının giderek azalması, SSK'nın örgüt yapısından kaynaklanan sorunlar informal işçiliğin yaygınlaşmasında rol oynayan diğer unsurlardır. Türkiye'de, "Rekabet baskısının şirketleri firma içi rekabeti kabul etmeye, küçülmeye, kaynakları dışarıda aramaya ve üretim birimlerini bağımsız kar merkezleri olarak yeniden düzenlemeye itmesinin bu konuda önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Çünkü artan işsizlikle birlikte bu gelişmeler, geçici ya da yarı-zamanlı işçileri olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu durum ise, işgücünün marjinalleşmesi ve kaçak hale gelmesine yol açabilmektedir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) Türkiye ile Avrupa Birliği ve OECD ülkelerini, net ücret artışları ve kesinti oranları açısından karşılaştıran bir çalışmasından; Türkiye diğer tüm ülkelere göre net ücret artışları en düşük, kesinti oranları ise en yüksek ülke olarak görülmektedir (Yüceol, 2005: 126).

Sektörel olarak bakıldığında Türkiye'de kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektör tarım sektörüdür. Tarım sektörü ülke nüfusunun önemli bir kısmına iş olanağı sağlamakta olup yapısal özellikleri itibariyle hizmet ve sanayi sektöründen farklıdır. Tarım sektöründeki işler devamlılık arz etmeyen mevsimsel işler olup yılın belli periyotlarında

yapılır. Tarım sektöründe çalışanların çoğu ise, ücretsiz aile işçileridir. Yani kayıt dışı çalışan kesimdir.

Grafik 8’de kayıt dışı istihdamın sektörel dağılımı verilmiştir. Grafikten de görüleceği üzere kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektör tarım sektörüdür. Tarım sektöründen sonra, sanayi ve hizmet sektörü sıralanmaktadır. Kayıt dışı istihdam tüm sektörlerde 2008-2016 yılları arasında azalış göstermiştir.

Grafik 8: Sektörlere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)

Kaynak: SGK, Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

* TÜİK, Merkezi Dağıtım Sistemi verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>

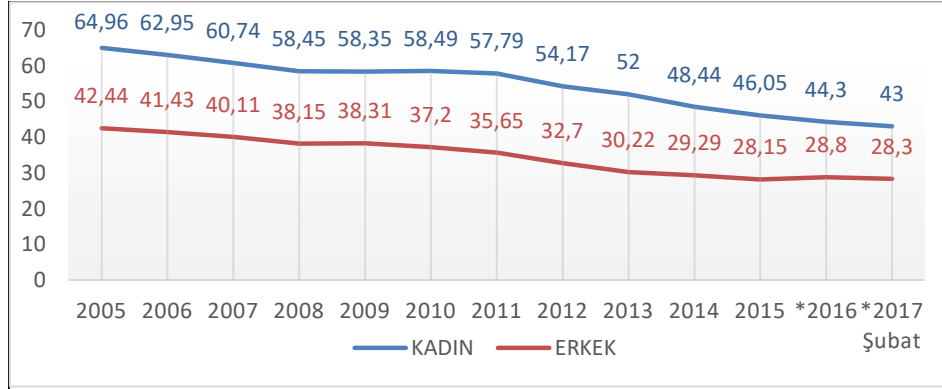
Türkiye’de kayıt dışılığın en yaygın olduğu alan tarımsal faaliyetlerdir. Kentsel istihdamda ise belirli faaliyetler ve çalışma biçimleri kayıtdışı açısından önemlidir. Bunların bazıları şu şekilde sıralanabilir (Güloğlu ve diğerleri, 2003: 55):

- İkinci bir işte kayıtsız çalışma: Bunlar genellikle kayıtlı bir işte çalışmasına rağmen gelir yetersizliği nedeniyle ikinci bir işte çalışanlardır. Ülkemizde devlet memurlarının ya da düşük gelirli işçilerin işportacılık, pazarcılık, kahvecilik, emlakçılık, taksi şoförlüğü yapması bu bağlamda bir faaliyet türüdür,
- İnşaat, altın, döviz işlerinde çalışanlar,

- Beslenme, barınma ve eğlence dünyasında çalışanlar,
- Ulaştırma sektöründe şoför, muavin, yazıhane ve okul servislerinde çalışanlar,
- Otopark bekçileri, hizmetçiler, bakıcılar, özel hemşireler, özel hizmet şoförleri,
- Terzi, berber, kunduracı, manav, çırak ve kalfaları,
- Sebze, meyve, hububat, oto ve emlak komisyoncusu çalışanları,
- Ticarethane çalışanları, kuyumcu imalathaneleri, atölye çalışanları, tezgahçıları, pazarcı çalışanları, oto yıkayıcıları, tamirci çırak ve kalfaları, döviz ayakçıları, çiçekçi çalışanları, gazete dağıtıcıları, hurdacı çalışanları, aktif pazarlamacılar,
- Ev işlerinde imalat faaliyetlerinde bulunan ütücüler, örücüler, nakışçılar, oyaacılar, montajcılar, işportacılar, gezici çalışanlar ve su dağıtıcıları, evde bilgisayar veya daktilo ile evde yazı işleri yapanlar, evlere temizliğe gidenler, seyyar satıcılar, ayakkabı boyacıları vb.

Türkiye’de kayıt dışı çalışma açısından kadın istihdamı incelendiğinde, kadınların kayıt dışında çalıştırılma eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerden birisi ekonomilerde ihracata dayalı endüstrileşmeye geçiş ve endüstrilerin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yerleştirilmesi enformel istihdamın artmasına yol açarken, ucuz ve esnek işgücü olarak da çoğu zaman kadınların tercih edilmesidir. Bir başka husus ise, kadınların yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun, düşük düzeyde düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç olmaları ve çalışacak alan bakımından başka alternatiflerinin bulunmamasıdır. Bunların yanı sıra ikincil iş gücü olarak değerlendirilmesi sonucu kadının piyasadaki iktisadi faaliyetlerini aile bütçesine katkı sağlamak olarak görülmesi ve esas gelir sağlayanın erkek olduğu kabulü ve çocuklu kadınların çocuklarını bırakabilecekleri yerlerin olmayışı yada pahalı oluşu kadınların kayıt dışı enformel sektörlerde istihdama yönelmelerine neden olmaktadır (Karabıyık, 2012: 246-247).

Grafik 9: Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Kaynak: SGK, Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

* TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2258

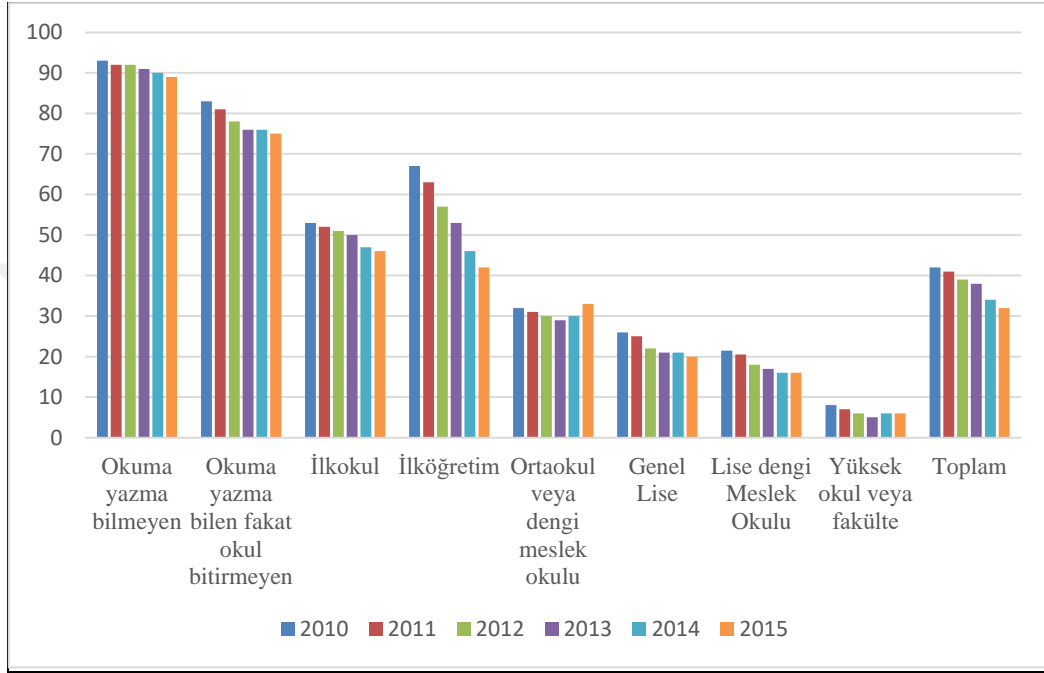
Grafik 9’da cinsiyete göre kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Kayıt dışı istihdam oranı her iki grupta da azalış göstermekle birlikte kayıt dışı istihdam oranları kadınlarda erkeklerden daha fazladır. Bunun nedeni ise, kadınların çocuk bakımı ve ev hizmetleri gibi işlerde üstleniyor olmalarıdır. Bundan dolayı kadınlar daha çok esnek çalışma biçimlerinde, kayıt dışı alanlarda istihdam edilmektedir.

Kayıt dışı istihdamın artmasının sebeplerinden biri de eğitimidir. Toplumun eğitim seviyesi arttıkça, kayıt dışı istihdam oranı azalacaktır. Bunun nedeni, alınan eğitim seviyesiyle birlikte çalışanların daha bilinçli ve nitelikli hale gelmesidir. Kayıt dışı istihdam şekilleri, yapısal özellikleri itibarıyla çok fazla nitelik gerektiren işler değildir. Bu nedenle eğitim seviyesi düşük, niteliksiz olarak adlandırılan çalışanlarda kayıt dışı alanlarda istihdam olanağı bulabilmektedirler.

Grafik 10’da Türkiye’de eğitim seviyesine göre kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Kayıt dışı istihdam oranının okuma yazma bilmeyen ya da bilmesine rağmen okul bitirmeyen, ilköğretim gibi eğitim seviyesi daha düşük çalışanlarda fazla olduğu görülmektedir. Diğer yandan ise, eğitim seviyesi arttıkça kayıt dışılık oranı da azalış göstermektedir. Bu nedenle kayıt dışılıkla eğitim arasında ters bir kolerasyon söz konusudur denilebilir. Çünkü eğitim seviyesi arttıkça kişilerin bilinç seviyesi de artacak ve

kayıtlı istihdamın avantajları konusunda fikir sahibi olacaklardır. Bu avantajların (sosyal güvenlik hakkı) farkındalığına varan kişilerde kayıt dışı alanlara yönelmekten vazgeçeceklerdir.

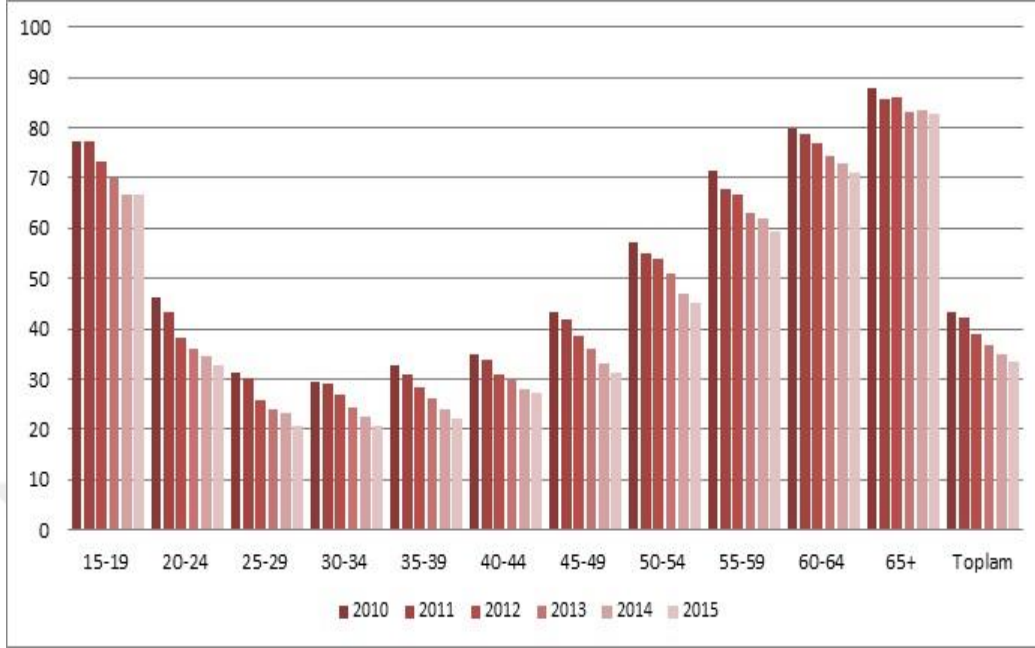
Grafik 10: Eğitim Durumuna Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Kaynak: SGK, Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

Grafik 11’de yaş dağılımına göre kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Buna göre Türkiye’de yaş dağılımına göre kayıt dışı istihdam oranına bakıldığında, tüm yaş gruplarında kayıt dışılık oranının azaldığı görülmektedir. Kayıt dışı istihdam oranının en fazla olduğu yaş grupları; 15-19, 55-59, 60-64 ve 65 yaş üstü gruplardır. Bunun nedeni ise, işverenin bu grupları işgücü maliyetlerini düşürmek için tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. En az olduğu yaş grupları ise, 20-49 aralığında ki gruplardır.

Grafik 11: Yaş Dağılımına Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Kaynak: SGK, Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Türleri

Kayıt dışı istihdamın “sigortalıların Sosyal Güvenlik Kurumu’na hiç bildirilmemesi, sigortalıların çalışma günlerinin Sosyal Güvenlik Kurumu’na eksik bildirilmesi ve sigortalıların sigorta primine esas olan kazançlarının Sosyal Güvenlik Kurumu’na eksik bildirilmesi” şeklinde üç türü söz konusudur. Kayıt dışı istihdam, işverenin işgücü maliyeti nedeniyle kayıtlı işçi çalıştırmaktan kaçınmasıyla olabileceği gibi bazen de çeşitli nedenlerle (dul ve yetim aylığı, yeşil kart, malulen emeklilik, öğrenci bursları, yabancı kaçak işçilik vb.) işçinin talebi üzerine de olmaktadır (Kaleli, 2015: 44-45). Türkiye’deki kayıt dışı çalışma türleri aşağıdaki kısımda açıklanmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Sigortalıların Hiç Bildirilmemesi

Kayıt dışı istihdamın en yaygın görülen türü sigortalıların hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna bildirilmemesidir. Bu kayıt dışı istihdam türü iki şekilde olur:

- Kendi iradeleri ile kayıt dışı çalışanlar
- Çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenler.

3.2.1.1. Kendi İradeleri ile Kayıt Dışı Çalışanlar

Kayıt dışı istihdamın en yaygın şeklini çalışmaları kendi isteği ile kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenlerin yapmış olduğu çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmalar yalnızca vergiye ilişkin mevzuata değil, sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen diğer mevzuatlara da uymamaktadır. Bu grupta bulunanlar şöyle sıralanabilir (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 16-17):

- Yabancı kaçak işçiler,
- Kayıt dışı çalıştırılan çocuklar,
- Sosyal Güvenlik Kurumundan (SGK) gelir ve aylık alanlar, (Emekli aylığı olarak kayıt dışı çalışanlar, yetim aylığı olarak kayıt dışı çalışanlar, malullük aylığı olarak kayıt dışı çalışanlar)
- İşsizlik ödeneği olarak kayıt dışı çalışanlar.

3.2.1.2. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Hiç Bildirilmeyenler

Bu kayıt dışı istihdam türü işverenin işgücü maliyetleri gibi çeşitli nedenlerle sigortalıyı hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna bildirmemesi olarak ortaya çıkar. Bu kayıt dışı istihdam işçi ve işçinin bakmakla yükümlü olduğu ailesi bakımından olumsuz sonuçlar doğurur. Hiçbir kamu kuruluşuna kayıtlı olmayan işçi ve dolayısıyla ailesi de herhangi bir sosyal güvenlik hakkına da sahip olamaz.

İşyeri yasal olarak ekonomik faaliyetini yerine getirirken, bu faaliyetin yerine getirilmesi sırasında çalışanların bir kısmı sosyal güvenlik kurumlarına bildirilmemektedir. Genelde bu dezavantajlı gruplar işe yeni girenler, gece çalışanlar, kadınlar, çocuklar, eğitim seviyesi veya verimliliği düşük olduğu için işveren tarafından ek maliyet üstlenilmek istenilmeyen kişiler ile tekstil gibi kadınların daha çok istihdam edildiği ve günlük işgücü sirkülasyonunun çok olduğu sektörlerde çalışan kişilerdir. İşveren,

çalışanlarını kısmen bildirerek, bir inceleme sırasında üretimi kiminle yaptığını açıklayarak cezai yaptırımlardan kendisini kurtarmak istemektedir (Gülcemal, 2009: 15).

3.2.2. Sigortalıların Çalışma Günlerinin Eksik Bildirilmesi

Bu kayıt dışı istihdam türünde çalışan Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olmakla birlikte, prim ödeme gün sayısı az gösterilmektedir. Örneğin, sigortalı ayda 30 gün çalıştığı halde 10 işgünü, 20 işgünü gibi daha az süre çalışmış gösterilir.

Uygulamada genelde süreklilik arz etmeyen işlerde (inşaat, tarım, temizlik vs.) işverenler işçilik maliyetlerini düşürmek için işçilerin çalışma günlerinin tamamını kuruma bildirmemektedir. ALO 170 hattına yapılan başvurularda inşaat işçilerinin, ayda yaklaşık 25 gün çalışmasına rağmen sigortasının 10-15 gün yatırıldığı yönünde şikâyette buldukları görülmektedir. Yapılan denetimlerde ve alınan ifadelerde bu durumun inşaat işlerinin niteliği gereği bazen ara verilmesinden ve bu aranın işveren tarafından suiistimal edilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, inşaatta yaklaşık 20 gün kalıp yapıp betonun dolması için 3 gün ara veren ve tekrar kalıpların sökümüne başlayan bir işçi ay içerisinde 27 gün çalışması olmasına rağmen işveren betonun donması için ara verilen sürede işçinin sigorta çıkışını yapmakta ve işçi kalıpları sökmek için tekrar işe başladığında sigorta girişini yapmamaktadır. Bu kişinin ilk işe başladığında da deneme süresi iddiasıyla birkaç gün sigorta girişinin geciktirildiği düşünülürse, işçi 1 ay içerisinde 27 gün çalışmasına rağmen kuruma bildirilen prim ödeme gün sayısının daha az olduğu görülmektedir (Kaleli, 2015: 46). ALO 170 hattı Sosyal Güvenlik Kurumunun vatandaşlara her türlü şikâyet, öneri, bilgi alımı gibi konularda yardımcı olmak amacı ile kurduğu ihbar hattıdır.

Kayıt dışı ekonomi ve istihdamın yaygın olduğu ülkelerde denetim mekanizması da yetersiz kabul edilmektedir. Bu durumda bir işverenin çalıştırdığı bir işçiyi resmi kurumlara tam zamanında bildirmesi söz konusu olmayabilmektedir. Örneğin sigorta incelemelerinde çok rastlanılan bir olgu olarak deneme süresi içinde çalıştırılan işçiler yaygın bir durumdur. Genellikle bir ay öngörülmüş olan bu süre zarfında işveren yanında çalıştırılan sigortalıyı ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına bildirmemektedir. Denetim

esnasında sigortasız bir çalışan tespit edildiği zaman işveren bu deneme süresinin söz konusu olduğunu belirterek, resmi kurumları yanıltabilmektedir (Özen, 2012: 42).

3.2.3. Sigortalıların Ücretlerinin Eksik Bildirilmesi

Bu kayıt dışı istihdam türünde sigortalının kazanç tutarı Sosyal Güvenlik Kurumuna eksik bildirilmektedir. Sigortalının kazancının düşük gösterilmesi, emekli olduğunda düşük ücret almasına neden olur.

Kayıt dışı istihdamda esas olan çalışanın hizmetlerinin kamu kurumlarına hiç bildirilmemesidir. Bu salt anlamdaki kayıt dışı işçiliğe başvuramayan işverenler, genellikle maliyeti biraz daha aşağı düşürmek için işçilere ödedikleri gerçek ücretleri değil, asgari olarak ödemeye mecbur oldukları tutarı kamu kurumlarına bildirmektedirler (Süngü, 2004: 28).

Yapılan sosyal güvenlik denetimlerinde, denetim elemanlarınca işçiye ücreti sorulduğunda, işverenin yönlendirmesi veya işçi ile işverenin anlaşması sonucu işçi, asgari ücret aldığını beyan etmektedir. Fakat işçinin ve işin niteliği dikkate alındığında söz konusu işçinin asgari ücretle çalıştırılmayacağı açıktır. Örneğin, inşaatta bir duvar ustasının gündeliği yaklaşık 100 TL iken (aylık 3.000 TL) yapılan denetimlerde işçi, ücretini asgari ücret olarak beyan etmektedir. Bu durum tüm sektörlerde yaygın olarak görülmektedir. Hatta profesyonel futbol kulüplerinde teknik direktör ve futbolcular bile asgari ücret üzerinden kuruma bildirebilmektedir. İşçi, bazen sosyal güvenlik konusundaki bilgi ve tecrübe eksikliğinden, bazen de işverenle anlaşması veya gerçek ücretini beyan ederse işverenin kendisini işten çıkarabileceği endişesiyle fiilen aldığı ücreti beyan etmemektedir. Burada işçi, sigortasının tam gün yatması pahasına Sosyal Güvenlik Kurumu'na ücretinin düşük bildirilmesine razı olmaktadır. Ancak şuan bildirilen prime esas kazançların emeklilik maaşının düşük ya da yüksek olmasını etkileyeceğini göz ardı etmektedir. Türkiye'de sigortalıların yaklaşık %60'ının asgari ücretle Sosyal Güvenlik Kurumu'na bildirildiği dikkate alındığında gelecek yıllarda emekli maaşlarının düşük olacağı, emekli maaşı düşük olan bireyin tekrar çalışmak isteyeceği, artan emek arzının işsizliğe ve çeşitli toplumsal sorunlara yol açacağı açıktır (Kaleli, 2015: 48).

3.3. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Özneleri

Kayıt dışı istihdamın en önemli aktörlerini çocuklar, kadınlar, yabancı çalışanlar, dul, yetim ve maluller oluşturmaktadır.

3.3.1. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı

Kadınlar kayıt dışı istihdamın en belirgin öznelerinden biridir. Bunun nedeni ise, kısmi süreli, esnek çalışma koşullarının var olduğu istihdam şekillerinde kadınların daha çok bulunmasıdır.

Alışılmış, düzenli, güvenceli, sürekli istihdam dışında kalan düzensiz çalışmayı, gelir düzensizliğini, kısmi süreli istihdamı içine alan istihdam şekli atipik çalışma olarak tanımlanmaktadır. Kadınlar da daha çok zaman ve işyeri açısından esnetilmiş çalışma şekli olan atipik çalışma şeklinde istihdam edilmekte olup çalışma saatlerine göre değerlendirme yapıldığında tam zamanlı çalışmada erkek çalışan sayısının kadın çalışan sayısından fazla, kısmi zamanlı çalışmada ise kadın çalışan sayısının erkek çalışan sayısından fazla olduğu görülmektedir. Atipik çalışma şekillerinden olan kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, yevmiyeli çalışma, kendi hesabına çalışma, evde çalışma veya ücretsiz aile çalışması gibi çalışmalar güvenceli, tam süreli ve ücretli çalışma dışında kalan çalışma şekillerindedir. Ülkemizde atipik çalışanlar büyük ölçüde sosyal güvence dışında tutulan çalışanlardır. Kadınların büyük çoğunluğunun da atipik çalışma tipini tercih etmeleri sebebiyle istihdamları kayıt dışı olabilmektedir. Kadınların kayıt dışı istihdama yönelik işleri tercih etmelerinin sebebi bu tür işlerin kadınların asıl işleri olarak kabul etmeleri ve ev işleri ile çocuk bakımını birlikte yürütmek istemeleri olup yarı zamanlı işlerin tamamının kayıt dışı olduğunu söylemek de doğru bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte işverenlerin kadın çalışanları istihdam etmelerindeki artış sebebi ise kadın çalışanların daha kolay işten çıkarılabilen, düşük maliyetli çalıştırılabilen esnek işgücü olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır (Gülmez, 2012: 24-25).

Kadınların çoğunlukla istihdam edildiği alanlar, eve sanayiden iş alma, evde örgü, dantel, dikiş gibi kadınların evdeki işlerinin devamı niteliğindeki işlerdir. Kayıt dışı çalışma kadının ücretini düşürürken, sosyal güvenliği olmadan çalışma sebebiyle emeklilik

hakları ellerinden alınmaktadır. Ev içinde hobi olarak başlatılan bir iş belli bir süre sonra gelir getiren ve bazen işçi çalıştırmayı gerektirecek kadar büyümektedir. Fakat çoğunlukla bu işler resmi kayıtlara geçmeden devam etmektedir (Azaklı, 2009: 22).

Kadınların kayıt dışı istihdam edildiği diğer bir sektörde tarımdır. Tarım sektöründe çalışan kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmekte ve hiçbir sosyal güvenlikleri bulunmamaktadır.

Günümüzde tarımsal üretimde büyük oranda cinsiyete dayalı işbölümü görülmekte ve bu iş bölümü de kadın emeğine dayanmaktadır. FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından “tarımın feminizasyonu” olarak adlandırılan ve birçok az gelişmiş ülkede gözlemlenen bu süreç, tarımda kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Kırsal da yaşayan kadınların tarımsal üretime katılma biçimleri toplumun kültürel yapısı ve ekonomik gelişme düzeyi ile yakından ilişkilidir. Çalışma yaşamında var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bütün alt başlıklarının görülüyor olması, tarım sektörünün önemli özellikleri arasındadır. Başka bir deyişle tarımda kadın emeği sömürsünün diğer sektörlerle göre derinleştiği söylenebilir (Candan ve Özalp Günel, 2013: 96).

Kadınları kayıt dışılığa iten nedenlerden bir diğeri de; kadınların babalarının ya da eşlerinin sosyal güvenlik haklarından yararlanıyor olmasıdır. Çalışan kadınlar daha fazla ücret almak için sosyal güvenlik haklarından vazgeçerler. Bunun nedeni ise, zaten sosyal güvenlik haklarından dolayı bir şekilde yararlanıyor olmalarıdır.

Kadınların kayıt dışı alanlarında ki artışını gelenek, örf ve adetlerde tetikler. Türkiye’de ailenin geçimini üstlenme işi erkeğe atfedilmiştir. Bu yüzden kadınlar düşük ücretli, kısmi süreli ve düzensiz işlerde sosyal güvence haklarından yoksun olarak çalışmayı kabul ederler.

Kayıt dışılık daha düşük eğitim düzeyine sahip kadın çalışanlar arasında yaygındır ve bu grup için kalıcı bir statü olması muhtemeldir. Kadınlar kariyerlerine genellikle kayıt dışı başlamakta, ilerleyen dönemde kayıtlı sektöre geçiş yapmaları çok mümkün olmamaktadır. Ayrıca, eğitime göre getiriler kayıt dışı sektörde, kayıtlı sektöre nazaran çok daha düşüktür. Buna ek olarak, kayıtlı sektörün aksine, kayıt dışı kadın çalışanların

ücretleri kayıt dışı erkek çalışanlara nazaran çok daha düşüktür. Sonuç olarak kadınların eğitimine yatırım yapmak için çok az teşvik söz konusudur ve bu durum “düşük katılım çıkmazına” yol açarak, ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyelini kısıtlamaktadır (Akgün, 2015: 51).

Kadınların toplumsal hayatta cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaları da onları kayıt dışılığa iten başka bir nedendir. Toplumda kadınlara “evinin kadını”, “anne” gibi vasıfların yüklenmesi kadınların psikolojik olarak bu alanlarda sorumluluk duymalarına ve kayıt dışılığa yönelmelerine neden olur.

3.3.2. Yabancı İşçilerin Kayıt Dışı İstihdamı

Dünya nüfusunun artışı ile beraber ülkeler arasında ki gelişmişlik düzeylerinde ortaya çıkan uçurumlar, artan işsizlik, eskiye göre daha kolay sığınma ve mülteci kabul etme politikaları, ucuz işgücüne olan talep ve yasa dışı yabancı işçilik ile mücadelede yaşanan yetersizlikler yabancı kaçak işsizliği arttırmaktadır (Ercan, 2006: 39).

Literatürde farklı tanımlamaları bulunan yabancı kaçak işçi, çalışma izni olmadan, ülkeye gayri resmi yollardan giren ve çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına bildirilmeyen kişilere denir.

Bir başka tanıma göre ise, yabancı kaçak işçi, bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyeti ile bağlı olmadan, mevcut yasal düzenlemelere uygun oturma, çalışma veya konaklama izni bulunmayan bireydir (İşığışok, 2005: 437).

Yabancı işçilerin istihdam alanları incelendiğinde ise, Dünya'nın hemen her ülkesinde genelde küçük işyerlerinde ve marjinal olarak tanımlanacak işlerde çalışmaktadırlar. Türkiye'de yabancı kaçak işçilerin, özellikle Marmara ve Doğu Karadeniz Bölgelerinde ve genellikle inşaat, döküm, deri, tekstil, lastik-plastik, tarım, gemicilik, yükleme-boşaltma, temizlik, tezgâhtarlık, otelcilik, ev hizmetleri ve fırın işleri gibi iş kollarında çalıştıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca ticaret yapan, kaçakçılık, uyuşturucu pazarlama ve fuhuş gibi işlerle uğraşan yabancılarda bulunmaktadır (Ercan, 2006: 40).

Yabancıların Türkiye işgücü piyasalarında var oluşları ise, eskilere dayanmaktadır. Kısmen 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmasına rağmen, yabancıların Türkiye'de iş piyasalarına katılımda hayli eski tarihlere rastlamak da mümkündür. Farklı kaynaklara göre, yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'na çalışma için gelmeleri kurulan ilk fabrikalarda işi öğretmek amacı ile vasıf düzeyi yüksek ustalar aracı ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra ve günümüzde de benzer düzeyde vasıf düzeyi yüksek ustaların, çoğunlukta yabancı işletmelerde olmak üzere, çalıştıkları görülmektedir. Bu usta işçilerin geliş amaçları ve kalış süreleri burada incelenen yabancı işçilerden farklılık göstermektedir. Söz edildiği gibi 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye, en başta komşularından olmak üzere ciddi sayılabilen bir oranda göçmen işçi almaya başlamıştır (Lordoğlu, 2007: 14-15).

Türkiye'de istihdam edilen yabancı kaçak işçileri beş grupta toplamak mümkündür (Candan, 2007: 64-65);

- **Ülkemize girişleri yasal, buna karşılık, çalışmaları yasa dışı olanlar:** Bu gruba girenler; ülkemize yasal yollardan girmelerine, yasal bir biçimde yaşamalarına (vize süresi içinde) rağmen kaçak çalışan yabancılardır. Nitekim ülkemize turist kimliği ile resmi giriş yapanların bir kısmı gerçekte turist olmayıp, ülkemize çalışmak amacıyla gelenlerden oluşmaktadır.
- **Ülkemize tamamen yasa dışı yollardan giriş yapmış ve ülkemizde yasa dışı kaçak olarak çalışanlar:** Bu gruptakiler, ülkemize vizesiz ve kaçak olarak giriş yapmış yani ülkemize tamamen yasa dışı yollardan giriş yapan ve hiçbir kaydı bulunmayan yabancı kaçak çalışanlardır.
- **Ülkemize yasal yollardan giriş yapan, Türk Vatandaşlığına geçmek için müracaat etmiş olup da cevap bekleyen ve İkamet Tezkeresi ile oturanlar:** Bu gruba girenler Ülkemize Türki Cumhuriyetlerinden, Afganistan'dan, Doğu Türkistan'dan veya Bulgaristan'dan gelen Türk kökenli yabancı veya soydaşlarımızdır. Bu kişiler, ilgili mercilere başvurularını yapmış ve sonuç beklerken kaçak olarak çalışmaktadır.
- **Ülkemize yasal yollardan giriş yapmış ve bir başka ülkeye geçmek/sığınmak isteyenler:** Bu gruptakiler ülkemize yasal yollardan giriş yapmış olmalarına rağmen amaçları bir başka ülkeye gitmektir. Yani ülkemizi

transit geçiş amacıyla kullanmakta ve ülkemizde bir süre kalıp, kaçak olarak çalışmaktadırlar.

- **Ülkemizde mülteci olarak yaşayan ve alışanlar:** Bu grupta yer alan bireyler ise, yabancı bir ülkenin vatandaşı olup, o ülkeden resmi izin almadan ülkelerini terk ederek ülkemize sığınan, iltica talebinde bulunan ve bu arada kaçak olarak çalışan yabancılardır. Bir ülkeye yasal yollardan girip yasal biçimde yaşayıp (vize süresi içinde) kaçak çalışanlardır.

Yabancıların Türkiye’yi çalışma alanı olarak görmelerinin birçok nedeni bulunmaktadır. Türkiye’de vize almanın ve kaçak yollarla girmenin kolaylığı, halkın yabancılara karşı hoşgörüsü, geçiş yollarında bulunması, Türkiye’yi yabancı kaçak işçilik bakımından cazip kılmaktadır (Azaklı, 2009: 24).

Yabancı kaçak işçiler de diğer kayıt dışı çalışanlar gibi hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna kayıtlı değildirler. Fakat diğerlerinden farkı yabancı kaçak işçiler diğer kayıt dışı çalışanlardan daha kötü, tehlikeli ve ucuz işlerde çalıştırılırlar. Yabancı kaçak işçilerde çeşitli nedenlerle (kendi ülkelerinde istihdam olanağı bulmamak gibi) bu kötü çalışma koşullarına razı olurlar.

Göçmen işçilerin Türkiye’ye gelmeye başladığı dönemde, TİSK Genel Başkanı olan Refik Baydur’un, “gerekirse eski Sovyet Cumhuriyetlerinden ayda 80 dolara çalışacak işçi getirebiliriz, Rusya’da işçiler 50 dolara çalışmaya bile dnden razı” şeklinde ki sözleri de, kaçak göçmen işçi istihdamına, ucuz yedek işgücü kaynağı arayışlarının yol açtığı görüşünü desteklemektedir. Aynı dönemde z-Gıda İş Sendikası tarafından yapılan bir araştırma, işverenlerin, kaçak göçmen işçiler daha ucuz oldukları için çalıştırdıklarını ortaya koymaktadır (Akpınar, 2009: 92).

Yabancı kaçak işçiliğin ülke ekonomisi üzerinde birçok olumsuz etkisi de bulunmaktadır. Yabancı kaçak işçiler işverenler için, diğer kayıt dışı çalışanlardan bile daha ucuz işgücü demektir. İşverenin işgücü talebini yabancı kaçak işçilerden karşılaması yerli işgücünün işsiz kalmasına neden olur. İşsizlik sorunu da ülke ekonomisinde beraberinde birçok probleme neden olur.

Ülke ekonomisinde birçok olumsuz sonuca yol açan ve çeşitli nedenlerle geçmişten günümüze kadar devam eden, yasal veya yasal olmayan yabancı işçiliğin çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Yabancı kaçak işçiliğin nedenleri incelenirken insanları yaşadıkları ülkelerden göç etmeye iten (itici) ve başka bir ülkeye (çekici) gitmek istemelerine neden olan faktörleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Candan, 2007: 67);

İtici Faktörler:

- Dünya nüfusunun hızlı artışı,
- Yoksulluk,
- Üçüncü Dünya ülkelerinde her zaman işsizliğin var olması,
- Gidilmek istenen yere ulaşımın ve ulaşılabilirliğin kolaylığı,
- İşçinin kendi ülkesindeki yaşam koşullarının zorluğu,

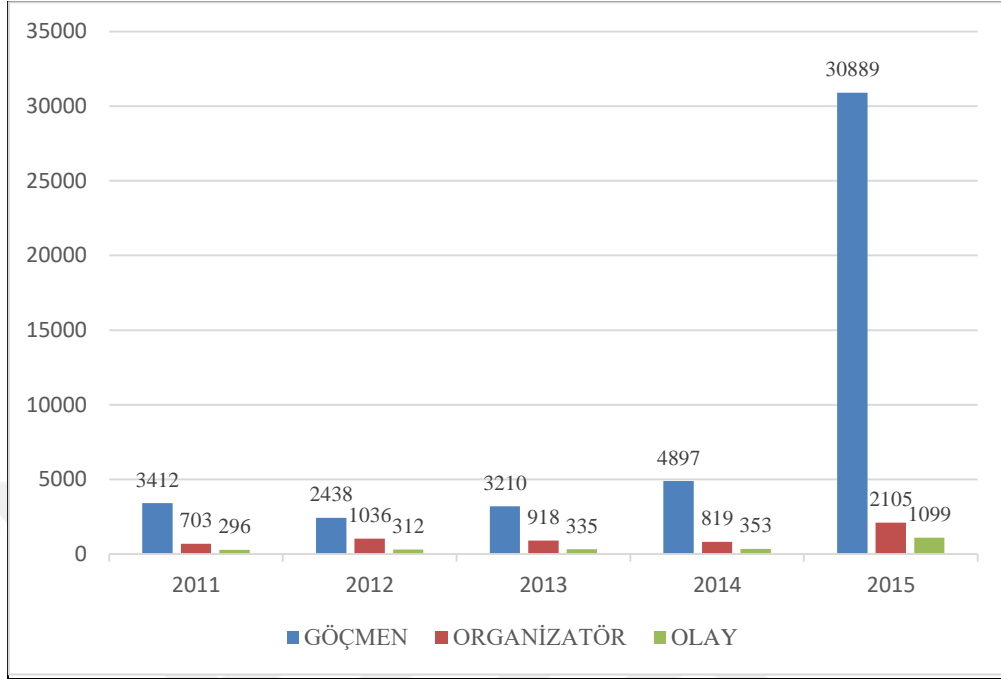
Çekici Faktörler:

- Ucuz işgücüne olan işverenlerin talepleri,
- Göçmen ve çalışma yasalarının yasa dışı göçmenlere gevşek uygulanması,
- Çalışmak istenen ülkenin kendi ülkelerine göre daha gelişmiş seviyede olması,

Bu faktörleri Türkiye açısından değerlendirecek olursak, Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olduğu için gelişmiş ülkelere göç verirken, kendinden daha az gelişmiş ülkelere göç almaktadır.

Grafik 12: Yıllara Göre Göçmen Kaçakçılığı İstatistikleri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Daire Başkanlığı, 2016: 44

Grafik 12’de yıllara göre göçmen kaçakçılığı istatistikleri verilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere Emniyet Genel Müdürlüğü KOM (Kaçakçılık ve Organize İşlerle Mücadele) tarafından yapılan incelemeler sonucu yıllar itibari ile kaçakçılık olaylarında da göçmen sayısında da artış görülmektedir.

Tablo 12’de de çalışma izni olmayan yabancı kaçak işçilerin çalıştırılmasına ilişkin idari para cezaları verilmiştir. Suçların tekrarlanması halinde tabloda açıkça belirtilen para cezaları caydırıcılık teşkil etmesi açısından bir kat arttırılarak uygulanmaktadır.

Tablo 12: Yabancı Kaçak İşçilerin Çalıştırılmasına İlişkin İdari Para Cezaları

	1. CEZA MİKTARI (TL) 01.01.2016- 12.08.2016	2. CEZA MİKTARI (TL) 13.08.2016- 31.12.2016	3. CEZA MİKTARI (TL) 01.01.2017- 31.12.2017
Çalışma izni bulunmayan yabancıyı çalıştıran işverenlere her bir yabancı için	8848	6000	6229
Çalışma izni olmaksızın bağımlı çalışan yabancıya	881	2400	2491
Çalışma izni olmaksızın bağımsız çalışan yabancıya	3536	4800	4983
Kanunda öngörülen bildirim yükümlülüğünü süresi içinde yerine getirmeyen bağımsız ve süresiz izinle çalışan yabancı ile yabancı çalıştıran işverene her bir yabancı için	440	400	415

Kaynak: ÇSGB (2017), <http://www.calisma-izni.gov.tr/html/kacak-yabanc%C4%B1-isci-calistirma-cezasi/>

3.3.3. Çocukların Kayıt Dışı İstihdamı

Çalışan çocuk ve çocukluk kavramı farklı kültürlerde, gerek yaş gerekse işlevler açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak Türkiye tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılır. ILO ise, 15 yaşım altında aile bütçesine katkıda bulunmak veya yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi”, 15-24 yaş arası çalışanları da “genç işçi” olarak adlandırır. ILO'nun yaptığı ayırım 4857 sayılı İş Kanunu'nda da kabul edilerek 15 yaşına kadar olanlar çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakiler genç işçi olarak tanımlanır. Türkiye'de halen yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesinde “15yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir” denilmektedir. Gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemelere

rağmen çocuk emeğinin sömürülmesi tüm dünya ülkelerinde artarak devam etmektedir (Kaleli, 2015: 61).

Endüstri devrimiyle birlikte, kırsal alanlardan kentlere yönelen göç hareketi, seri üretime geçiş ile birlikte işverenlerin eskiye nazaran daha az olan emek talebi gibi nedenler çocuk işçiliğine zemin hazırlayan olaylardır. Endüstrileşmeyle birlikte ucuz ve daha çok çalışabilecek işgücü ihtiyacı ortaya çıkmış olup, bu ihtiyacın önemli aktörlerinden biri de çocuk işgücüdür.

Diğer yandan ise, Türkiye’de son 15 yılda hızlı ve önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden Türkiye’deki çocukların üzerinde etkili olanlar ise; iç göç, hızlı kentleşme, bölgesel farklılıklar, ekonomik krizler, yoksulluk, çocuk ve genç nüfusunun büyüklüğü, işsizlik, küreselleşme, bilgi teknolojiler, aile içi şiddet, çocuk büyütmedeki gelenekler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, tutarlı çocuk ve gençlik politikalarının ve yasal çerçevenin eksikliği ve terör gibi olgulardır. Çocukları olumsuz yönde etkileyen bu tür durumlar çocukların kayıt dışı çalışmalarına ortam hazırlamaktadır (Şen, 2015: 33).

Çocuk işçiliğinin nedenlerinden bir diğeri de küçük ölçekli işletmelerdir. Küçük ölçekli işletmeler özellikleri itibariyle kayıt dışılık için idealdir. Küçük ölçekli işletmelerde işverenler işgücü maliyetlerinden kaçınmak adına resmi olmayan yollara başvururlar. Çocuk işçide işveren için maliyetsiz ve kayıtsız olması açısından cazip bir istihdam seçeneği oluşturur.

Çocuk çalıştırılması, düşük ücret, sigortasız çalışma gibi iş ve sosyal güvenlik yasalarına aykırı hareketler ile işgücü maliyetini düşürebilmektedir. Diğer yandan çocukların çalıştırılması ailelerin de ekonomik sıkıntılarını azaltmaktadır. Bu suretle çocuğun çift taraflı sömürüldüğü görülmektedir. Toplumda ki 18 yaşın altındaki kişilerin sigortalı olmayacağı yönünde ki yaygın kanaat de çalışan çocukların çalışmalarının ilgili kurumlara bildirilmemesine neden olabilmektedir. Çocukların yaptıkları işin büyük bölümü “yardımcı olmak” şeklinde değerlendirildiği için genellikle resmi istatistiklere yansımamakta ve bu nedenle sorunun gerçek boyutları politika belirleyicilerin gözünden kaçmaktadır. Özellikle göçmen çalışanların söz konusu olduğu durumlarda sadece ailenin

reisi kayıtlı olarak çalışıyor görünmektedir. Ayrıca, çalışma yaşının altındaki çocukların müteahhitler veya sağlayıcılar tarafından çalıştırıldığı durumlarda da çocuk işçiliği fark edilmeyebilir. Çocuklar 5, 6 veya 7 gibi çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamaktadır (Akgün, 2015: 48).

Türkiye’de çocuk işçiliğiyle ilgili olarak en son 2012 yılında TÜİK tarafından yapılan çocuk işgücü anketi bulunmaktadır. Çocukların hangi alanlarda, hangi koşullarda çalıştığını belirlemek ve bu yönde politikalar geliştirmek için istatistiki veriler önem arz etmektedir.

Tablo 13’de Türkiye’de 2012 yılında çocuk işçiliğinin yaş grubuna göre mevcut durumu verilmiştir. Tabloda % 15, 6 ile en fazla istihdam oranına sahip yaş aralığı 15-17 yaş iken, ikinci sırada 6-17 yaş ve son sırada 6-14 yaş aralığı bulunmaktadır.

Tablo 13: Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı, (2012)

Yaş Grubu	Kurumsal Olmayan Nüfus	İstihdam Edilenler	
	Sayı (bin)	Sayı (bin)	%
0-5 yaş	7.481	-	-
6-17 yaş	15.247	893	5,9
6-14 yaş	11.386	292	2,6
15-17yaş	3.861	601	15,6

Kaynak: ÇSGB, 2017: 20

Tablo 14’de çocuk işçiliğinin, 2006 ve 2012 yılları baz alınarak yapılan sektörlere göre dağılımı verilmiştir. Türkiye genelinde çocuk işçi sayısı 2006 yılında 890 bin kişi iken artarak 2012 yılında 893 bin kişi olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye genelinde çocukların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde en fazla çocuk işçinin tarım sektöründe çalıştığı daha sonra ise sırasıyla hizmet ve sanayi sektörünün geldiği görülmektedir. Tarım sektöründe çalışanların çoğunluğunu kırsal kesimde yaşayan çocuklar, sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların çoğunluğunu ise kentlerde yaşayan çocuklar oluşturmaktadır.

Tablo 14: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Sektörlere Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (2006-2012, Bin Kişi)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Toplam		Tarım		Sanayi		Hizmet	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
Toplam	890	893	326	399	275	217	289	277
6-14	285	292	152	200	50	40	83	52
15-17	605	601	174	198	225	178	206	225
Erkek	601	614	172	236	189	168	240	210
6-14	190	185	89	117	31	30	71	37
15-17	411	430	84	118	158	138	169	173
Kadın	289	279	154	163	85	49	50	67
6-14	95	108	63	83	19	9	12	15
15-17	194	171	90	80	66	40	37	52

Kaynak: TÜİK, Çocuk işgücü istatistikleri 2006-2012 (t.y), http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=13659&tb_id=5

Tablo 15’de çocukların 2012 yılında eğitime katılımı ve çalışma durumuna göre dağılımı verilmiştir. Eğitim durumuna baktığımızda okula devam edenlerin sayısı 13.950.000 kişi okula devam etmeyenlerin sayısı ise, 1.297.000 kişi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çocukların büyük çoğunluğu eğitime katılmaktadır. Okula devam etmeyen çocukların büyük çoğunluğu ev işlerinde ve ekonomik faaliyetlerde çalışırken sadece %2,3’lük kısım çalışma faaliyetinde bulunmamaktadır. Eğitimlerine devam eden çocukların büyük çoğunluğunu ise, ev işlerinde faaliyette bulunan (%45,9) ve çalışmayan (%42,7) çocukların oluşturduğu grup olurken çok az bir kısmı ekonomik faaliyetlerde (%2,9) bulunmaktadır.

Tablo 15: Türkiye’de Çocukların Eğitime Katılımı ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı (2012)

6-17 Yaş Grubu Çocuk Sayısı 15.247 (Bin)					
Okula Devam Eden: 13.950.000			Okula Devam Etmeyen: 1.297.000		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
445 (% 2,9)	7.000 (% 45,9)	6.504 (% 42,7)	448 (% 2,9)	503 (% 3,3)	346 (%2,3)

Kaynak: ÇSGB, 2017: 21

Çocuk işçiliği önemle üzerinde durulması gereken ciddi bir problemdir. Çünkü geleceğimiz olan çocukların problemlerine ışık tutmamak, geleceğimizin karanlıkta kalmasına neden olmaktadır. Çocuklarla ilgili sorunların giderilmesi için öncelikle sorunun boyutunu tespit etmek önem arz etmektedir. Bu yüzden çocuklarla ilgili istatistiki veriler hayati önem taşır. Sorunun giderilmesi için öncelikli adım olarak çocuklarla ilgili veri portalının genişletilmesi ve bu yönde sosyal politika önlemlerinin alınması gerekir.

Diğer yandan ise, çocuk işçiliği sorunun bu kadar önemli olmasının yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgütü de hayatın gerçeklerinden hareketle çocukların çalışma yaşamından çekilmelerinin hemen sağlanamayacağını da farkındadır. Bu nedenle çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması sağlanıncaya kadar, bir taraftan sektörlere göre çalışma yaşına alt sınırlar getirirken bir taraftan da çocukların çalışma yaşamındaki koşullarının iyileştirilmesini hedef alan düzenlemelerde bulunmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 15).

3.3.4. Dul, Yetim, Emekli ve Malûllerin Kayıt Dışı İstihdamı

İşverenler için emekliler cazip bir işgücü seçeneğidir. İşverenler çalıştırdıkları işçileri Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirmekle yükümlüdür. Emekli çalışanlar ise zaten herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı oldukları için, işverenin bu maliyetten kurtulmasına neden olur. Diğer yandan ise, emeklilerin engin bir iş tecrübesine sahip olması işveren açısından eğitim masrafları ve iş kazası gibi maliyetlerden kurtulmasına yardımcı olur.

Emeklilerin ise, kayıt dışılığı tercih etmesinde ki neden emekli maaşının yanında ek bir gelir elde etmek istemesi ve kendisini hala fiziksel ve psikolojik olarak üretken görmesidir.

Dul ve yetim aylığı alan kişilerde kayıt dışı istihdamda rol oynayan diğer aktörlerdir. Eşinden, çocuğundan veya anne babasından dul ve yetim aylığı alanlar ise aylıklarının kesilmemesi için sigortasız çalışmayı tercih etmekte ve zaten var olan sağlık güvencesinden faydalandıklarından dolayı kayıt dışı çalışmak suretiyle kayıt dışılığın artmasına neden olmaktadır (Gülmez, 2012: 30).

Diğer yandan eşinin ölümü nedeniyle ölüm aylığı alan eş sadece evlenmesi durumunda ölüm aylığı kesintiye uğrayacaktır. Evlenme dışında başka bir işte çalışıp çalışmaması, sigortalı olması ölüm aylığının kesilmesine neden olmamaktadır.

Malullük aylığı alan kişilerde kayıt dışı istihdamın bir parçasını oluşturmaktadır. Malullük aylığı alan kişiler 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında çalışmaya başlaması durumunda malullük aylıkları kesilecektir. Bu durumda onların kayıt dışı çalışma alanlarına yönelmesine neden olmaktadır.

3.4. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Karşı Alınan Tedbirler

2001 yılı öncesinde kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılması anlamında hem ekonomik hem de siyasi açıdan Türkiye’de uygun bir ortam söz konusu değildi. Bütçe açıklarının arttığı, devlet borçlanması ve enflasyonun baş gösterdiği bu dönemde kayıt dışılık Türkiye’de bir sorun alanı olarak algılanmaktan uzaktı. 1990’lardan itibaren politik istikrarı kaybeden Türkiye, enflasyonu “canavar” olarak anmakta, sosyal güvenlik sistemini ise “kara delik” namı ile anılmak üzere hazırlamaktaydı. Devlet borcunun ekonomik dinamikleri tamamen bozduğu bu dönemde kayıt dışı ekonomi bir mücadele alanı olarak tanınmışsa da o kadar sorun yanında kayıt dışılıkla mücadele sadece politik bir söylem olarak kalmıştır. 2001 yılından sonra Türkiye’de uygulanan politikalar açısından ciddi değişiklikler olmuştur. Kayıt dışılıkla mücadele çerçevesinde veya başka amaçlarla olsa bile kayıt dışılığın azalmasına da yardımcı olacak adımlar atılmıştır (Önder, 2012: 64-65).

Türkiye’de kayıt dışılıkla mücadelede atılan önemli adımlardan biri “ Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM)” dir. 2006 yılında yayımlanan bu projede kayıt dışı ekonominin önde gelen nedenlerine değinilmiş ve kayıt dışı ekonomiyi mümkün olabildiğince en az seviyeye indirmek için kamuoyu bilinçlendirilmiştir.

Ayrıca projenin uygulanması sonucu (KADİM, 2006: 11);

- Kayıt dışı olmakla beraber aynı zamanda kanun dışı olarak da çalıştırılan/çalışan yabancı kaçak işçi oranı mümkün olan en düşük seviyeye indirilecektir.
- Yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının sanayi, madencilik, turizm, inşaat, ticaret, hizmetler ve diğer sektörlerinde yarattığı haksız rekabet giderilecektir.
- Kayıt dışı istihdam edilenlerin, proje süresi sonunda (24 ay) kayıt altına alınması sağlanacaktır.
- Kayıt dışı istihdamın ekonominin genel dengeleri üzerindeki olumsuz etkileri konusunda kamuoyu yaratılacak, gelecek nesillerin kayıt dışı ekonomi konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Kayıt altında çalışanların sosyal güvenliklerinin ön plana çıkarılması sağlanacaktır.

İkinci adım olarak 2008 yılında “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010” oluşturulmuştur. Bu eylem planı ile birlikte kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye uygun zemin hazırlanmıştır.

Kayıt dışılıkla mücadele kapsamında yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB], 2009: 36);

- Vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü ödeyen mükelleflere ayrı olarak hizmet verilmesine ve bunların izlenmesine yönelik olarak kurulan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı 2007 yılında faaliyete geçirilmiştir.
- Akaryakıt ürünlerinde marker uygulaması ve akaryakıt istasyonlarında belge düzeninin sağlanması, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir adım olan

akaryakıt pompalarının ödeme kaydedici cihazlara bağlanmasına ilişkin uygulama başlatmıştır.

- Enerji sektöründe (Elektrik, Doğal gaz, Petrol, LPG) faaliyette bulunmak isteyenlere lisans alma zorunluluğu getirilmiştir.
- Alkollü içkilerde ve sigaralarda bandrollü izleme sistemi kurulması ve sistemin işletilmesine yönelik çalışmalar tamamlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir.
- KADİM projesi kapsamında, ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığı bünyesinde “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü” kurulmuştur. KADİM projesi çerçevesinde 2006 yılı Ekim – 2007 yılı Aralık ayları arasında 189.567 işyeri denetimi yapılmış, toplam 731.875 çalışan denetlenmiştir. Yapılan denetimler sonucunda 46.806 kişinin kayıt dışı çalıştığı tespit edilmiştir. Bunların 352’si yabancı kaçak işçi statüsündedir. Proje kapsamında 400.000 adet broşür ve 50.000 adet afiş bastırılmış ve ülke geneline dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, KADİM projesi çerçevesinde eğitim faaliyetlerine devam edilmesi, projenin tanınırlığını arttırmak amacıyla görsel medya araçlarına ağırlık verilmesi, kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu inşaat, turizm ve hizmet sektörlerinde denetimlerin yoğunlaştırılması ile kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kurumlar arası işbirliğinin daha iyi bir hale getirilmesi planlanmaktadır.
- Sosyal Güvenlik Kurumu olarak 2005 yılı içerisinde taşra birimlerinde görevlendirmek ve yeniden denetim yapmak üzere 258 Yoklama Memuru (şimdiki adıyla Sosyal Güvenlik Kontrol Memuru) alınmıştır. Yine, Sosyal Güvenlik Kurumlarının birleştirilmesine yönelik 2006 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kurumu kanununda Sosyal Güvenlik Kontrol Memurları için 3400 kadro ihdas edilmiş, buna istinaden 2007 yılı sonunda da 194 kişinin daha istihdamı sağlanarak denetimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.
- E-Devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesine yönelik olarak 2003 yılından buyana yürütülmekte olan e-Dönüşüm Türkiye Projesi ve 2006 yılında uygulanmaya başlanan Bilgi Toplumu Stratejisi Projeleri ile kullanıcıların elektronik ortamda sunulacak olan kamu hizmetlerine farklı platformlardan, güvenilir şekilde ve tek noktadan erişebilecekleri, vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçlarına odaklanmış, birlikte işler ve bütünleşik hizmetlerin

sunulacağı katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir devlet yapısının oluşturulması planlanmaktadır.

Diğer bir adım 2008-2010 dönemi kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planı güncellenmiş ve 2011-2013 yıllarını kapsayan bir eylem politikası daha hazırlanmıştır.

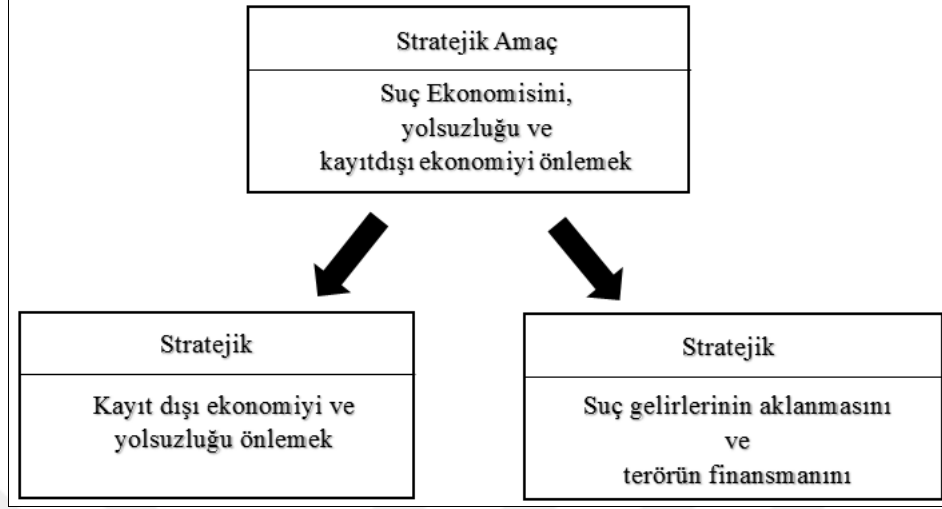
Alınan tüm önlemlere rağmen kayıt dışı ekonomi Türkiye açısından hala çözümlenemeyen bir sorundur. Bu nedenle 2015 yılında kayıt dışı istihdamın GSYİH içindeki payını ve tarımdaki payını azaltmak için Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasını Programı Eylem Planı hazırlanmıştır.

Tüm bunların yanı sıra, 10.07 2011 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı ve Vergi Denetmenleri Büro Başkanlıkları tek çatı altında toplanmış, Maliye Bakanlığı bünyesinde ve doğrudan Bakana bağlı olarak 2011 yılında Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuştur (Oğuztürk ve Ünal, 2015: 225).

Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun başlıca hedefi, kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve vergi tabanının genişletilmiştir. Bu mücadeleden amaç, esas itibari ile Vergi Usul Kanununun İkinci Kitabında yer alan bildirimler, defter tutma ve işlemlerin kayıt altına alınması, belge düzeni ve ibraz gibi yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesi ve böylelikle kayıt dışı işlemlerin kavranarak vergi kayıp ve kaçığının önlenmesidir (Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı [VDK], 2012: 33).

Şekil 6'da Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun amaç ve hedefleri şematik olarak gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi Denetim Kurulunun amacı suç, yolsuzluğu ve kayıt dışı ekonomiyi engellemek olup bu doğrultuda ki hedefleri ise, suç gelirinink aklanması, terörün finansmanının engellenmesi, yolsuzluğun ve kayıt dışı ekonominin önlenmesidir.

Şekil 6: Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun Amaç ve Hedefleri

Kaynak: VDK, 2012: 32

Kanunlarda yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile de kayıt dışılıkla mücadelede önemli adımlar atılmıştır. 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kayıtlılığı özendirme açısından önemli teşvikler getirmektedir. İşveren prim paylarının %5’lik kısmının geçici süre ile Devlet Hazinesi tarafından karşılanarak kayıtlı istihdamın işveren üzerindeki yükün hafiflemesini hedefleyen kanun ayrıca 18-29 yaş ve kadın çalışanların işveren prim paylarının kademeli olarak işsizlik fonundan karşılanması ile gençlerin ve kadınların kayıtlı çalıştırılmasının özendirilmesini, özürli istihdamında tamamının veya yarısının karşılanmasını, isteğe bağlı sigorta yaptıran ev hanımlarının primlerinin yarısının hazinece karşılanmasını ve işe başlama prosedürlerinde bürokratik işlemlerin azaltılmasını sağlayarak kayıtlılığı özendiren önemli yenilikler getirmiştir. Yasada sigortasız işçi talebi üzerinde caydırıcı bir etki oluşturan bir element işyerinin sigortasız işçi çalıştırması durumunda 1 yıl süreyle teşvikten yararlanamamasıdır. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda da kayıt dışılıkla mücadeleye yardımcı olacak düzenlemeler getirilmiştir. Kamu kurumları ve bankalara, belli işlemlerde sigortalılık kontrolü zorunluluğunun getirilmesi ve ücretlerin bankalar aracılığıyla ödenmesi zorunluluğu kayıtlılığı arttırmada ve çift bordro uygulamasını azaltmada yardımcı olacak düzenlemelerdir. SGK’nın bankalar, döner sermayeli kuruluşlar, diğer gerçek ve tüzel kişiler ve kamu idareleri ile kanunla kurulan kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belge isteyebilmesinin önünün açılması ve esnek çalışmada sigortalılığın (part-time çalışanlarda gün eksikliğinin çalışınca

kapanmasının sağlanması suretiyle) özendirilmesi kayıt dışılıkla mücadele bakımından kanunda yer alan diğer önemli unsurlardır (Önder, 2012: 67-68).

3.5. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama Karşı Alınması Gereken Tedbirler

Kayıt dışı istihdam tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de üzerinde durulması gereken son derece ciddi boyutları olan sosyo-ekonomik bir problemdir. Kayıt dışı istihdamın neden olduğu problemler dolaylı ve doğrudan yollardan toplumsal yaşam üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Kayıt dışı istihdamın tek bir nedeni yoktur. Kayıt dışı istihdamın nedenleri birbirleri ile iç içe girmiş bir vaziyette birbirlerini etkilemektedir. Dolayısıyla kayıt dışı istihdamı önlemekte en önemli ve en etkili adım öncelikle bu nedenlerin tespit ve analizi olmalıdır.

Kayıt dışılıkla mücadelede asıl üzerinde durulması gereken, o ülkenin kendi tarihsel koşullarınca şekillenmiş ekonomik, mali, siyasal ve sosyal yapısında yer alıp kayıt dışı ekonomiyi doğurup geliştirici özellikler taşıyan çeşitli unsurların tespit edilmesi ve bunları kayıt dışı ekonominin bir dinamiği olmaktan çıkarmak için nelerin yapılabileceğine karar verilmesidir. Bu konuda yapılacak doğru tespitler ve bu doğrultuda yapılacak olanlar kısa zamanda büyük mesafeler kat edilmesini sağlayacaktır (Önder, 2012: 70).

3.5.1. Vergi Oranlarının Düşürülmesi

Vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı istihdamı önlemek adına atılan ciddi bir adımdır. Vergi oranlarının düşürülmesi, vergi gelirlerinin azalmasına neden olmayacaktır. Çünkü vergi oranlarının arttırılması, vergi gelirlerinin bir noktadan sonra azalmasına neden olacaktır. Belirli bir noktadan sonra vergi oranlarının artması ile vergi gelirleri arasında ters orantı yaşanacaktır. Artan vergi oranları vergi mükellefleri üzerinde caydırıcı bir unsur teşkil edecek ve mükellefleri kayıt dışılığa itecektir. Bu nedenle vergi oranlarının ülkemizin gelişmişlik seviyesine, mükelleflerin gelir düzeyine göre indirilerek revize edilmesi gerekir.

Tablo 16: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı

	1965	1975	1985	1995	2000	2007	2009	2012	2014	2015
Avusturalya	20,6	25,4	27,8	28,2	30,4	29,7	25,8	27,4	27,8	-
Avusturya	33,6	36,4	40,5	41,1	42,1	40,5	41	41,7	42,8	43,5
Belçika	30,6	38,7	43,5	42,6	43,5	42,7	42,4	44,2	45	44,8
Kanada	25,2	31,4	31,7	34,8	34,8	32,1	32	31	31,2	31,9
Şili	-	-	-	18,4	18,8	22,8	17,4	21,5	19,8	20,7
Çek Cumhuriyeti	-	-	-	34,9	32,5	34,3	32,4	33,7	33,1	33,5
Danimarka	29,1	37	43,9	46,5	46,9	46,4	45,2	45,8	49,6	46,6
Estonya	-	-	-	36	31,1	31,3	34,9	31,5	32,4	33,6
Finlandiya	30	36,1	39,1	44,5	45,8	41,5	40,9	42,7	43,8	44
Fransa	33,6	34,9	41,9	41,9	43,1	42,4	41,3	44,3	45,5	45,5
Almanya	31,6	34,3	36,1	36,2	36,2	34,9	36,1	36,3	36,6	36,9
Yunanistan	17,1	18,7	24,6	27,8	33,4	31,2	30,9	35,5	35,8	36,8
Macaristan	-	-	-	41	38,6	39,6	39,2	38,6	38,2	39,4
İzlanda	25,5	29,3	27,5	30,5	36,3	39	31,9	35,3	38,9	37,1
İrlanda	24,5	27,9	33,6	31,7	30,8	30,4	27,4	27,5	28,7	23,6
İsrail	-	-	-	35,6	34,8	34	29,7	29,7	31,2	31,4
İtalya	24,7	24,5	32,5	38,6	40,6	41,7	42,1	43,9	43,7	43,3
Japonya	17,8	20,4	26,7	26,4	26,6	28,5	27	29,4	32	-
Kore	-	14,9	15,8	19,1	21,5	24,8	23,8	24,8	24,6	25,3
Letonya	-	-	-	29,7	29,1	28,2	27,9	28,5	28,9	29
Lüksemburg	26,4	31,5	37,9	34,9	37,2	36,5	38,9	38,8	38,4	37
Meksika	-	-	15,2	11,4	13,6	13,2	13,6	13,9	15,2	17,4
Hollanda	30,9	38,2	39,8	37,7	37,2	36	35,4	36	37,5	37,8
Yeni Zelanda	23,2	27,5	29,5	35,6	32,5	33,9	30,3	32	32,5	32,8
Norveç	29,4	38,8	41,9	40	41,9	42,1	41,2	41,5	38,7	38,1
Polonya	-	-	-	37,7	32,9	34,6	31,4	31,9	32,1	-
Portekiz	15,7	18,9	24,1	29,3	31,1	31,8	29,9	31,8	34,2	34,5
Slovakya	-	-	-	39,6	33,6	29,2	28,9	28,4	31,2	32,3
Slovenya	-	-	-	38,4	36,6	37,1	36,2	39,6	36,5	36,6
İspanya	13,3	18	26,8	31,3	34,4	36,5	30	32,4	33,8	33,8
İsveç	31,4	38,9	44,8	45,6	49	45	44,1	42,6	42,8	43,3
İsviçre	16,6	22,5	23,9	25,4	27,4	26,1	27	26,8	27	27,9
Türkiye	10,6	11,9	11,5	16,8	24,2	24,1	24,6	27,6	28,8	30
Birleşik Krallık	29,3	34,2	35,1	29,8	32,8	33	31,5	32,7	32,1	32,5
A.B.D.	23,5	24,6	24,6	26,5	28,2	26,7	23	24,1	25,9	26,4
OECD Ortalaması	24,8	28,6	31,5	33,3	34	33,8	32,4	33,4	34,2	34,3

Kaynak: OECD, 2016: 27

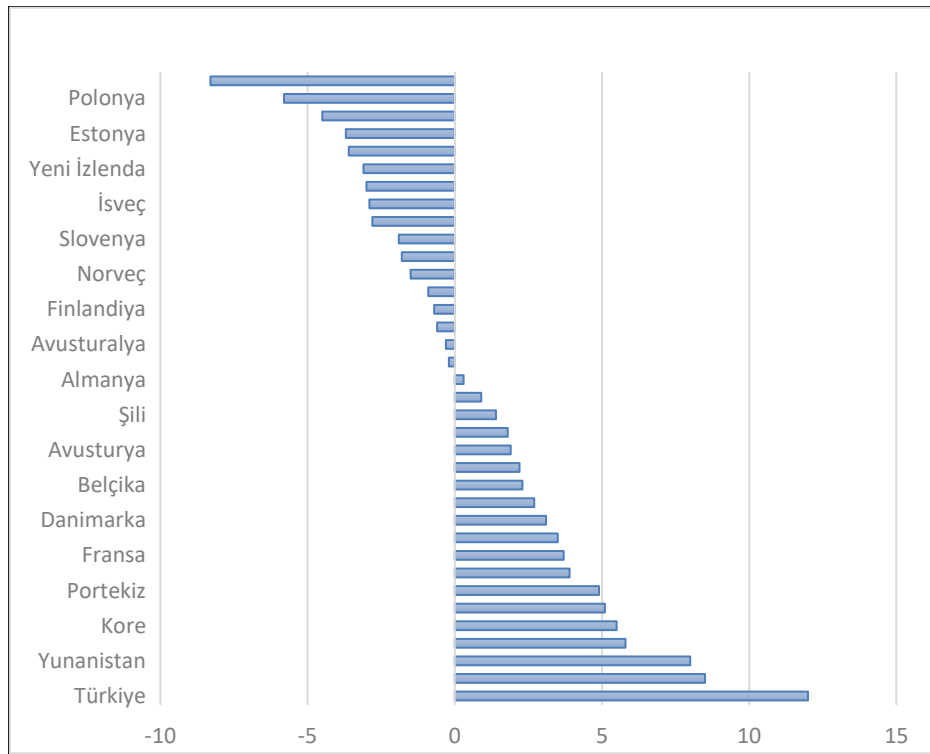
Tablo 16'da toplam vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı, Grafik 13'de ise vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranındaki değişim verilmiştir. Tablo ve grafikten de görüleceği üzere Türkiye'de verilen yıllar itibari ile vergi oranları artış gösterirken, vergi

gelirleri ters oranda artış göstermiş, aynı oranda artmamıştır. Diğer yandan vergi gelirleri artan ülkelerin, vergi oranlarındaki artış eksi yönde ya da az miktarda artmıştır.

Vergi oranları arttıkça vergi geliri azalırken kayıt dışılık artacaktır. Türkiye’de bu durumun engellenmesi için diğer gelişmiş ülkeler gibi vergi oranlarını azaltıcı politikalar belirlenmelidir.

Vergi oranlarında artış yaşandıkça, vergi yükünün de vergi oranının karesi nispetinde arttığı anlaşılmaktadır. Fakat Türk Vergi Sisteminde, vergi oranları yüksekte olsa vergi tabanının dar olması nedeniyle Türkiye birçok Avrupa ülkesinden daha düşük bir vergi yüküne sahiptir. Vergi tabanının darlığı ise verginin ağırlıklı olarak mal, hizmet ve gelirden alınmasıdır. Servetler ile ilgili yeterli ölçüde vergilendirme yapılmamaktadır. Buna rağmen vergi oranları ile vergi kaçırma arasında pozitif bir ilişki vardır (İlhan, 2007: 7). Vergi oranlarında ki artış ve vergi tabanının dar olması vergi kaçakçılığına neden olmaktadır. Bu nedenle, vergi oranları düşürülmeli ve vergi tabanı genişletilmelidir.

Grafik 13: Vergilerin GSYİH’ya Oranındaki Değişimi, (1995-2014)

Kaynak: OECD, 2016: 34

Türkiye’de gelir ve kurumlar vergisi oranlarında yapılan önemli indirimler yanında KDV kanununda da bazı sektörlerde indirimle gidilmiştir. Yapılan bu indirimler kayıt dışılığı önemli ölçüde azaltmıştır. Ancak Türkiye’de uygulanan vergi oranları diğer ülkelerle karşılaştırıldığında düşük olmasına rağmen yine de vergi oranlarının yüksek olduğuna dair bir inanç vardır. Türkiye’de bu konudaki asıl sorun dolaysız vergilerin tahsilatında etkinliğin düşük olması nedeniyle hükümetlerin dolaylı vergilere yönelmesidir. Türkiye’de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı çok yüksektir. Toplam vergi gelirlerinin dörtte birinden fazlası Özel Tüketim Vergisi’nden gelmektedir. Bu durumda gelirin büyük bir kısmını harcayan düşük gelir kesimi aleyhine vergi yükünün dağılımına yol açmaktadır. Bunu ortadan kaldırarak vergi kapasitesi daha yüksek olan kesimlere ağırlık verilmelidir. Başka bir çözüm yolu da vergilerini sürekli ve düzenli ödeyen vergi mükellefleri içinde belli esaslar çerçevesinde indirim yapılabilir. Örneğin son iki yıla ait tüm vergilerini (dolaylı ve dolaysız vergilerin tamamı) sürekli ve düzenli ödeyen vergi mükelleflerine gelir ve kurumlar vergilerinde belirli indirimler yapılabilir. Bu mükellefler açısından önemli bir teşvik unsuru olabileceği gibi bütçemize de önemli bir yük getirmeyecektir (Tunç, 2015: 100-101).

3.5.2. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Azaltılması

İşveren açısından kayıtlı işçi çalıştırmak ciddi bir maliyet unsurudur. İşverenin kayıtlı işçi çalıştırması durumunda sosyal güvenlik primleri, işsizlik sigortası primi işveren payı gibi işgücü maliyetleri olacaktır. İşveren açısından sosyal güvenlik primlerinin yüksek olması kayıtlı işçi çalıştırmayı caydırıcı hale getirir ve işverenin kayıt dışına yönelmesine neden olur.

**Tablo 17: Net Asgari Ücretin Hesaplanması ve Asgari Ücretin İşverene Maliyeti
(01/01/2017-31/12/2017)**

ASGARI ÜCRETİN NETİNİN HESABI	TL\AY
Asgari Ücret	1.777,50
Sgk Primi % 14	248,85
İşsizlik Sigortası Fonu %1	17,78
Gelir Vergisi %15	93,32
Asgari Geçim İndirimi	133,31
Damga Vergisi %0,759	13,49
Kesintiler Toplamı	373,44
Net Asgari Ücret	1.404,16

Tablo 17 (Devamı)

İŞVERENE MALİYETİ	TL\AY
Asgari Ücret	1.777,50
Sgk Primi %15,5 (İşveren Payı)	275,51
İşveren İşsizlik Sigorta Fonu %2	35,55
İŞVERENE TOPLAM MALİYET	2.088,56

Kaynak: ÇSGB (2017), <https://www.cs.gb.gov.tr/home/Contents/Istatistikler/AsgariUcret>

Tablo 17’de net asgari ücretin hesaplanması ve işverene maliyeti verilmiştir. Tablo da net asgari ücret 1.404,16 TL iken işverene toplam maliyeti 2.088,56 TL’dir. Aradaki fark 684,40 TL olup bu fark işverenin ödemek zorunda olduğu sosyal güvenlik primleri ödemesinden kaynaklanmaktadır. Oldukça yüksek olan maliyete katlanmak istemeyen işverende işgücü talebini kayıt dışı sektörden karşılamak isteyecektir.

Asgari ücretteki amaç ise, çalışanların ve onların ailelerinin insan onuruna yaraşır bir hayat seviyesi sürdürebilmesidir. Bu nedenle bu ücret hem işçinin hem de onun ailesinin ihtiyaçlarını karşılamalı ve vergi ve benzeri kesintilere konu olmamalıdır. Ne var ki, ülkemizde ki asgari ücret hem yalnızca işçinin ihtiyaçları göz önüne alınarak hesaplanmakta, hem de önemli ölçüde kesintiler yapılmaktadır. Bu kesintiler bir taraftan işçinin net gelirini azaltırken, diğer taraftan işverenin mali yükümlülüklerini arttırarak kayıt dışı istihdam şekillerini teşvik etmektedir (Korkmaz, 2001: 275).

Tablo 18: Bazı Ülkelerde Asgari Ücret Uygulamaları

ABD	Asgari ücret eyaletlere göre değişmektedir. Ülke genelinde uygulanan asgari ücret Federal düzeyde belirlenir. Eyaletler asgari ücretin tespitinde serbesttirler. Eyaletlerde asgari ücret belirlenirken işletme büyüklüğü, ciro ve işçi sayısı gibi kriterler dikkate alınır.
Kanada	Asgari ücretin tespitinde bölgeler arası farklılıklar dikkate alınarak her bölge için farklı asgari ücret tespit edilmektedir
Meksika	Asgari ücretin tespitinde bölgesel farklılıklar dikkate alınmaktadır. Ayrıca, mesleki kriterler de dikkate alınmaktadır.
Japonya	47 bölgede ve 251 endüstride farklı tespitler yapılmaktadır. Çalışan sayısı ve sektörler dikkate alınır.
Hindistan	33 eyalette yerel asgari ücret uygulanmaktadır. Ayrıca, asgari ücretin en düşük ve en yüksek sınırları belirlenmektedir.

Tablo 18 (Devamı)

Çin	Bölgeler ve şehirlerarası farklı asgari ücret uygulanmaktadır. Sözleşmesiz çalışanlara asgari ücret uygulanmamaktadır. Aynı eyalet içinde de farklı asgari ücret uygulanabilmektedir.
AB	Asgari ücret konusunda üye ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Çoğu üye ülkelerde asgari ücret uygulanırken, Almanya, Avusturya, Danimarka, İsveç ve İtalya’da uygulanmamaktadır. Bu ülkelerde endüstri düzeyinde yapılan “toplu iş sözleşmeleriyle” ücret belirlenir.

Kaynak: Rakıcı ve Vural, 2011: 62

Tablo 18’de gelişmiş bazı ülkelerde asgari ücret uygulamaları verilmiştir. Tablo dan da görüleceği üzere ülkeler asgari ücretin uygulanmasında farklı farklı kriterleri dikkate almışlardır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamı önlemek adına asgari ücrette atılması gereken öncelikli adımlar:

- Asgari ücret belirlenirken sadece salt işçi değil ailesi de bu kriter içerisinde var olmalıdır.
- Asgari ücretin tespitinde tek bir kriterin alınmaması asgari ücret ruhuna daha uygun olacaktır. Bölgelerin ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik dereceleri birbirinden oldukça farklıdır. Gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler için tek tip asgari ücret olması adalet açısından sorun teşkil edecektir. Hayat şartlarının daha pahalı olduğu bölgeler ile daha az gelişmiş ve yaşam standartlarının düşük olduğu bölgeler için aynı asgari ücretin uygulanması gelir dağılımı adaletini de bozacak ve hayat standartlarının pahalı olduğu bölgelerdeki çalışanlar için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

3.5.3. Denetim Mekanizmasının Etkinleşmesi

Kayıt dışı istihdamla mücadele de denetim mekanizması önemli bir rol oynar. Denetimlerin eksik ve az olması kayıt dışı işçi çalıştıran işverenler için fırsat niteliğindedir. Kayıt dışı istihdamı caydırıcı hale getirmek için denetimlerle beraber ceza mekanizmasının da devreye girmesi gerekmektedir.

Denetimden istenilen sonucun alınabilmesi için vergi denetiminin niteliksel olarak ta yeterli olması gerekmektedir. Tablo 19’da Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun kadro durumu verilmiştir. Tablo incelendiğinde kadro sayısındaki boşluk oranının % 35 civarında olduğu görülmektedir. Bu durum kayıt dışı faaliyetlerin yeterince belirlenememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, vergi denetim konusunda nitelikli eleman sayısının artırılması etkin bir denetim için olması gerekli temel taşlardır. Denetim elemanları arasında ki iletişim ve koordinasyon ağının da sağlanmış olması etkin bir denetim için gerekli diğer bir husustur.

Tablo 19: Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Kadro Durumu

Unvanı	Toplam	Dolu	Boş
Başkan	1	1	0
Başkan Yardımcısı	6	0	6
Vergi Başmüfettişi	1.889	288	1.061
Vergi Müfettişi	5.744	3.556	2.188
Vergi Müfettişi Yardımcısı	6.605	5.360	1.245
Toplam	14.245	9.205	5.040

Kaynak: VDK, 2015: 11

Etkin bir vergi denetiminin sağlanması için, vergi incelemelerinde teknik ve teknolojik olanaklardan yeterince yararlanılmalıdır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başarı büyük ölçüde para ve mal hareketinin kontrol altına alınması ile gerçekleşecektir. Gerçek ve tüzel kişilere ait tüm mal varlığını ifade eden iktisadi kıymetlere (Bankalardaki para hareketleri, tapudaki gayrimenkul bilgileri, trafikteki taşıt bilgileri v.b.) maliye iradesinin tek tuşla ulaşabileceği bir alt yapıyı hazırlamak bu konudaki sorunu büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır. Bu kapsamda Bankalar Birliği ve ilgili kuruluşlarca yapılacak bir protokol çerçevesinde çözülebilir. Yapılacak protokolda mevcut bilgilerden nasıl yararlanılacağı, hangi esaslar dâhilinde bilginin paylaşılacağı, bilginin sürekli ve düzenli mi yoksa belli periyotlarla ilgili kuruluşlara verileceği, bilgiye kimlerin ulaşacağı v.b. hususlar belirlenmelidir (Önder, 2012: 74-75).

Tablo 20’de Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulunun donanım envanteri ve bilgi işlem merkezi kaynakları verilmiştir. Tablo incelendiğinde bilgi iletişim

teknolojisinde ciddi oranda artış olduğu görülmektedir. Yaşanan bu artış, etkin bir denetim mekanizmasının sağlanabilmesi için atılan önemli bir adım niteliğinde olmuştur denilebilir.

Tablo 20: Donanım Envanteri ve Bilgi İşlem Merkezi Kaynakları

Cinsi	2013 (adet)	2014 (adet)	2015 (adet)
Akıllı Tahta	40	41	49
Çok Fonksiyonlu Yazıcı	4	6	415
Dizüstü Bilgisayar	6.688	8.688	12.046
Faks	33	33	116
Kesintisiz Güç Kaynağı (UPS)	8	18	72
Masaüstü Bilgisayar	1.450	1.848	2.629
Projektör	58	60	124
SAN	2	2	32
Sunucu	45	45	87
Switch	290	484	1.228
Tarayıcı	130	150	299
Video Konferans Sistemi	4	4	7
Yazıcı	550	566	1.810

Kaynak: VDK, 2015: 11

3.5.4. İşsizlik ve Yoksullukla Mücadele Edilmesi

Kayıt dışı çalışmanın genç yaşta çalışanlar arasında daha yaygın olduğu dikkate alındığında özellikle ilk işe başlarken aktif istihdam politikalarının uygulanması hem işsizlik sorununun azaltacak hem de kayıtlı çalışmayı teşvik edecektir. Uzun süre işsiz olan ya da geçici işlerde çalışanlara yönelik verilecek mesleki ve teknik eğitimler sonrasında işe başladıkları takdirde ücretten alınan vergi ve prim oranlarında geçici süre ile indirim, erteleme ya da istihdam yükünün bir kısmının kamu tarafından karşılanması yoluyla özel sektörde istihdam edilmeleri sağlanabilir. Böylece bu kişilerin uzun süre işsiz kalmaları ya da geçici ve niteliksiz işlerde kayıt dışı çalışmaları engellenebilir. Bu kapsamda Türkiye’de uygulanan aktif işgücü politikalarının yetersiz düzeyde olduğu bilinmekle beraber aktif işgücü programlarına ayrılan kaynak noktasında bir çalışma da bulunmamaktadır (Karaarslan, 2010: 223-224).

Kayıt dışı istihdamın tetikleyicisi olan işsizlik sorunu önlenemedikçe, kayıt dışı istihdamda önlenemeyecektir. İşsizlikte beraberinde yoksulluğa neden olacaktır. İşsiz kalan

birey yaşamını devam ettirebilmek, ailesinin geçimini sağlayabilmek için mecburen kayıt dışı alanda çalışmak zorunda kalacaktır. Bu yüzden istihdamı teşvik edici politikalar izlenmeli, yatırımların önündeki engeller kaldırılmalı, eğitim sistemi revize edilmeli “diplomalı işsiz” değil iş dünyasının ihtiyaç duyduğu donanıma sahip bireyler yetiştirmek gibi önlemler alınmalıdır.

3.5.5. Vergi Mevzuatının Sık Değiştirilmemesi

Vergi kanunlarında sık aralıklarla yapılan değişiklikler ve bu değişiklikleri açıklayan tebliğlerin açık olmaması vergi mevzuatını daha karmaşık hale getirmiştir (Sugözü, 2010: 183). Bu durum, vergilerini düzenli ödeyen vergi mükelleflerinin bile kafasının karışmasına neden olmakta ve vergi kaybına yol açmaktadır.

Türkiye’de bir yasa ile birden çok yasada değişiklik yapma geleneği yaratılmıştır. Bütçe Kanunları’nda sadece bütçe ile ilgili hükümlerin yer alması gerektiği halde, bütçe kanunlarıyla vergi yasalarında değişiklik yapma gibi anayasaya aykırı uygulamaları devlet yapabilmektedir. Hal böyle olunca, kamuoyunda yasama erkinde görüşülen yasaların kabulünden sonra yapılabilecek değişikliklerin tartışması Yasa çıkmadan önce yapılabilir hale gelmiştir. Türk ekonomisi gelişim içinde bulunduğu için çok değişken dinamik bir yapıya sahiptir. Değişken dinamik bir yapının hemen her yönüyle “yasal bir zemine” çekilebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle sık sık yasal düzenlemeler yapılması kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak, Yasa yaparken aceleye getirilmeden, ekonomik, sosyal ve psikolojik gerçekleri göz önüne alarak, bilimsel ilkeleri de göz ardı etmeden en doğru olanın yapılması gerekmektedir. Söz konusu etkenler göz ardı edilirse yasalar yazboz tahtasına dönüştürülür ve kamuoyunun güveni kaybedilir (Özel, 2000: 62).

3.5.6. Tarım Sektörü Oranının Azaltılması

TÜİK’in 2017 Ocak ayı verilerine göre toplam istihdamın %18,3’ünü tarım sektöründe çalışanlar, %81,7’sini tarım dışı sektörde çalışanlar oluşturmaktadır (TÜİK, İlgücü İstatistikleri, 2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24626>).

Kayıt dışı istihdam şekillerinin en fazla görüldüğü sektör “tarım sektörüdür”. Tarım sektöründe çalışanların çoğu ücretsiz aile işçisidir. Ücretsiz aile işçisi olarak adlandırılan çalışanların hiçbir sosyal güvenlik haklarının olmaması, eğitim düzeylerinin düşük oluşu gibi nedenlerde kayıt dışılığı tetiklemektedir.

Türkiye’de ve diğer ülkelerde en yüksek kayıt dışı çalışmaya tarım sektöründe rastlanmaktadır. Türkiye’de ki tarım sektöründeki hızlı çözülme kayıt dışı istihdamı azaltacaktır. Ancak, her ne kadar tarım sektörünün küçülmesiyle kayıt dışı istihdamda bir azalma meydana gelecektir de eğitim seviyesi, işgücü verimliliği gibi hususlar dikkate alındığında tarımdan kopan işgücünün tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam ve işsizlik üzerinde baskı yaratması kaçınılmazdır (Karaarslan, 2010: 201).

Bu nedenle tarım sektöründe çalışanlara eğitim seminerleri verilerek daha bilinçli duruma getirilebilirler. Bu bağlamda Türkiye’de “Yenilikçi Yöntemlerle Kayıtlı İstihdamın Teşvik Edilmesi Hibe Programı” 2015 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Proje sosyal diyalog mekanizması kurularak, kayıt dışı istihdamın çözümüne yenilikçi yaklaşımlar getirmeyi hedeflemiş ve bu bağlamda proje dâhilinde seçilen illerde ki çalışanlara, kayıt dışı istihdam alanında bilinçlendirmek için eğitim verilmiştir.

3.5.7. Eğitim Seviyesinin Yükselmesi

Eğitim seviyesi ve kayıt dışı istihdam arasında ters korelasyon vardır. Eğitim seviyesi arttıkça kayıt dışı istihdam oranı azalacaktır. Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi kayıt dışı istihdam eğitim seviyesinin düşük olduğu gruplarda daha çok görülmektedir. Bu nedenle kayıt dışılığı azaltmak için, eğitim alanına daha çok yatırım yapılmalı, yüksek öğretim mezunu sayısı artırılmalıdır.

Diğer yandan ise, eğitimin kalitesi en az eğitimin niceliği kadar önemlidir. Eğitim temel amacı “diplomalı işsiz” yetiştirmek olmamalı, küreselleşen dünya’ya ayak uyduran, kişinin beceri ve kabiliyetine geliştirmesine imkân veren “diploma sahibi nitelikli bireyler” yetiştirmek olmalıdır.

3.5.8. Bürokratik İşlemler Azaltılmalı

Ağır işleyen bürokrasi zaman kaybına neden olmakta ve kaybolan bu zaman da özellikle işletmeler açısından maliyete yol açmaktadır. Bu maliyet unsuruna katlanmak istemeyen işletmeler de kayıt dışı istihdama yönelmek zorunda kalmaktadırlar.

4884 sayılı Türk Ticaret Kanunu, Vergi Usul Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, İş Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında yapılan kanunla bürokrasinin azaltılmasına yönelik bazı iyileştirmeler yapılmıştır. Fakat işyerinin açılması ve işletilmesi sırasında ki bürokratik işlemlerin fazlalığı yatırımcıya caydırıcılık unsuru teşkil etmektedir. İşyerin açılması, faaliyetini sürdürmesi sırasında birçok kamu kurum ve kuruluşuna müracaat etmesi ve izin alması gerekmektedir. Tüm bu işlemlerin yatırımcıyı caydırmaması ve yatırımların önüne geçmemesi için azaltılması oldukça önem arz etmektedir.

Diğer yandan, işlemlerin hızlandırılması için kamu kurum ve kuruluşlarında otomasyon sağlanmalı, e- devlet uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personelinde çalışma şekillerinin düzeltilmesi gerekmektedir. Vatandaşlarımız kamu hizmetlerinden yararlanmak istediklerinde keyfi davranılmamalı, talepleri mevzuata uygun bir şekilde zamanında yerine getirilmelidir. Bunun sağlanması adına da kamu da performansa dayalı ücret sistemi gibi iyileştirmeler yapılmalıdır.

3.5.9. Af Beklentisinin Ortadan Kaldırılması

İşverenler ve çalışanlar yapacakları her türlü kayıt dışı faaliyetlerde af ve yapılandırma beklentisi içine girerse kayıt dışı faaliyetler daha da artacaktır. Devlet kayıt dışı istihdamla mücadelede istikrarlı davranmalı, politik beklentiler içerisine girmemelidir.

2017’de yayınlanan 6824 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun kabul edilmesinden önce sigortasız işçi çalıştıran işverene karşı bir yıl süreyle tüm teşvik ve

desteklerden mahrum bırakılması yaptırımını uygulanıyordu. 6824 sayılı kanunun 17.Maddesinde 5510 sayılı sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortalar kanununa getirilen değişiklik ile, “*Mahkeme kararıyla veya yapılan kontrol ve denetimlerde çalıştırdığı kişileri sigortalı olarak bildirmedığı veya bildirilen sigortalıyı fiilen çalıştırmadığı tespit edilen işyerleri ilk tespitte bir ay süreyle, ilk tespit tarihinden itibaren üç yıl içinde tekrar eden her bir tespit için ise bir yıl süreyle bu Kanun, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununda yer alan sigorta primi teşvik, destek ve indirimlerden yararlanamaz.*” maddesi ilave edilmiştir.

Buna göre sigortasız çalışanın tespitinden sonra destek ve primlerden kesinti cezası bir yıl değil bir ay uygulanacaktır. Üç yıl içinde tekrarlarsa her bir tespit için bir yıl süre mahrum kalacaktır. Bu teşvik ve destekten yararlanma koşulu ise, beş kişiden fazla ve işyerinde ki çalışanların yüzde birinden fazla sigortasız çalıştırmamaktır.

Kanunda ki bu değişiklik kayıt dışı işçi çalıştıran işveren için caydırıcılık teşkil etmesinin aksine rahatlatıcı bir etki yaratmıştır. Bu da kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik alınması gereken önlemlere ters düşer niteliktedir. Bu kapsamda yapılan yasal düzenlemelerle mevcut yaptırımlar arttırılmalıdır.

3.5.10. Sosyal Diyalogun Etkinleştirilmesi

Etkin bir sosyal diyalog mekanizması kayıt dışı istihdamla mücadelede önemli bir araçtır. Sosyal diyalog da tarafların (devlet, işçi ve işverenin) sosyo-ekonomik sorunlarının demokratik çerçeve içerisinde, üç tarafında katılımı esas alınarak çözüme kavuşturulması esastır.

Gelişmiş ülkeler özellikle Hollanda, İspanya ve Portekiz kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmalarında, sosyal diyalog mekanizmalarına olabildiğince yer vermektedirler. Uluslararası rekabette üstünlüğü sağlamak ve kayıt dışı istihdamla mücadele etmek isteyen diğer gelişmiş ülkeler de, aynı yolu izleyerek ülkelerinde sosyal diyalog mekanizmalarına başvurmaktadırlar. Türkiye’de de son yıllarda toplumsal mutabakat içerikli işbirliği ve koordinasyon çalışmalarına yer verilmiştir. Sosyal diyalog mekanizmasını geliştirmek amacıyla ulusal ve yerel düzeyde bazı kurullar oluşturulmuştur.

Bunlar merkezi düzeyde, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Üçlü Danışma Kurulu, Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Koordinasyon Kurulu, Yüksek Hakem Kurulu ve Asgari Ücret Tespit Komisyonu'dur. Yerel düzeyde ise, İl İstihdam Kurulu, İl Mesleki Eğitim Kurulu, İl ve İlçe Halk Eğitimi Planlama ve İş Birliği Komisyonu şeklindedir (Tunç, 2007: 61).

Diğer yandan, Türkiye'de kayıt dışı istihdamın fazla olduğu sektörlerle yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu bağlamda sektörel bir sosyal diyalog oluşturulabilir. Tüm tarafların katılımı ile geniş çapta çözüm önerileri, alternatifleri geliştirilmeye çalışılabilir.

3.5.11. Vergi Mevzuatının Basitleştirilmesi

Vergi Mevzuatın karmaşıklığı mükelleflerin vergi uygulamalarını yeterince anlamamalarına hatta yanlış anlamalarına neden olmakta ve vergiyle aralarında ki uyumu azaltmaktadır. Bu durumda mükelleflerin vergiden kaçınmasına ve kayıt dışılığa yönelmesine neden olmaktadır.

Mükelleflerin vergiye ilişkin hukuki düzenlemeleri anlama ve bu düzenlemelere uyum sağlama kapasitesi olarak ifade edilen vergi karmaşıklığının yüksek olması durumunda, vergiye uyumun azalacağına dair sınırlı düzeyde ampirik veri bulunmakla birlikte, mükelleflerin vergi sisteminin belirsiz ve adaletsiz olduğunu düşündükleri durumda vergiden kaçınmanın daha yaygın olduğuna dair bol miktarda delil mevcuttur. Vergi mevzuatının karmaşık olması halinde, vergilerin anlaşılabilirliği düşük seviye de kalacaktır. Vergi anlaşılabilirliğinin düşük olması ise, mükelleflerde vergi sisteminin belirsiz ve adaletsiz olduğuna dair bir olgunun oluşmasına yol açacaktır. Dolayısıyla vergi mevzuatın karmaşık olmasının, vergiden kaçınmaya neden olarak vergi uyumunu olumsuz etkilemesi muhtemeldir (Üyümez, 2016: 90).

3.5.12. Sendikalaşma Oranı Arttırılmalıdır

Sendikaların tanımlanabilecek en genel amacı üyelerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ücret seviyelerinin arttırılmasıdır. Sendikalar sayesinde çalışanların toplu pazarlık gücü artmakta ve böylece birtakım hakları elde etme imkanları ortaya çıkmaktadır.

Kayıt dışı istihdam edilenler ise, kayıt dışı tutuldukları için sosyal güvenlik hakları başta olmak üzere sendikalaşmanın vermiş olduğu toplu pazarlık, grev gibi sendikal haklardan mahrumdurlar.

Sendikalı hale gelme ya da sendikalaşma oranının artması, işçilerin kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlarken, kayıt dışı çalışmaya olan isteği de törpüleyecektir. Çünkü sigortasız olarak çalışan bir kişinin sendikal haklardan faydalanması mümkün değildir. Ayrıca sendikalı olan bir işçinin sigortasız olarak çalıştırılması da mümkün gözükmemektedir. Sendikalı işçilerin çalıştırıldığı bir işyerinde kayıt dışı çalışmanın hiçbir türünün görülmesi beklenmez. Bu açıdan bakıldığında sendikalı olma oranı arttıkça kayıt dışı çalışmanın azalacağını söyleyebiliriz (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014: 180).

3.5.13. Kurumsallaşmanın Arttırılması

En genel tabiri ile ortaklarının, yöneticilerinin veya hissedarlarının çoğunluğu aile bireylerinden oluşan kurumlara aile şirketleri denir. Ülkemizde işletmelerin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık %95'i) aile işletmeleridir.

Aile şirketlerinin dez avantajı, aile içi çatışmaların, kayırmaların v.b. gibi olumsuzlukların yaşanması sonucu yeterince başarılı olamamaları ve hatta işgücü piyasasından silinmeleridir. Başarılı bir aile şirketi kurulabilmesinin yolu ise, kurumsallaşmadan geçer. Kurumsallaşma, en genel anlamda firmanın faaliyetini kişilere bağlı olmadan devam ettirmesini sağlayan bir sistem veya yapı olarak tanımlanmaktadır.

Çalışanların kayıt dışılığa yönelmelerinin nedenlerinden biride çalışma koşullarının, ücretlerin iyi olmaması, çalışılan kuruma duyulan gücün duygusunun azalmasıdır. Kurumsal şirketlerde şirket kuralları, standartları, yönetim biçimi gibi çalışma normları belirli olup, çalışanlar daha adil bir çalışma ortamında iş imkânı bulur. Çalışma şartları, ücretleri, sosyal hakları daha iyi olan işçiler de kayıt dışı alanlara yönelmeyeceklerdir.

Kurumsallaşmanın olmaması kayıt dışında kalmayı artırmaktadır. Kurumsallaşmayı sağlamış olan işletmelerde kayıt dışılık hemen hemen hiç yoktur. Ücretlerin eksik

bildirilmesi gibi uygulamalara da kurumsallaşmış şirketlerde rastlanmamaktadır (Karaarslan, 2010: 89).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya ekonomi tarihinde istihdam ve işsizlik kavramları çeşitli düşünürler ve akımlar tarafından ele alınmıştır. Bir ülkenin istihdam yapısı o ülkenin gelişmişlik düzeyinin aynaya yansıyan kısmıdır. Aynanın arka kısmında kalan asıl görüntü ise işsizliktir. İşsizlik sorununun dünya tarihindeki yeri çok eskilere dayansa da sanayi devrimi ile birlikte artış göstermiş ve günümüze kadar önemini korumuştur.

Türkiye'deki işsizliğin boyutu incelendiğinde ise, yapısal özelliklerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu nedenler; hızlı nüfus artışı, göçler, teknolojik gelişmeler, tarım sektörünün ağırlıklı olması, küreselleşme ve buna bağlı olarak ülke ekonomisinin yapısal dönüşüm içinde olmasıdır.

Türkiye'de 1963 yılından itibaren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhil tüm Kalkınma Planlarında işsizlik sorunu ile ilgili önlemler alınmış ve istihdam politikalarında da işsizlik ve yoksullukla alakalı mücadele politikaları yer almıştır. Aktif ve pasif istihdam politikalarında alınan önlemler teorik olarak yeterli görünse de uygulamada çokta etkili olmamış ve işsizlik sorunu günümüze kadar önemini korumuştur.

İşsizlik beraberinde sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlara yol açar. Ekonomik sorunların en önemli bölümünü ise kayıt dışı faaliyetler oluşturmaktadır. Kişilerin, işsizliğin neden olduğu ücret kaybını telefî etmek için daha düşük ücretle hiçbir sosyal güvence hakkına sahip olmadan, herhangi bir kamu kuruluşuna bildirilmeden çalışmayı kabul etmesi ise kayıt dışı ekonominin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi kavramı 1980'li yıllardan sonra daha çok gündeme gelmiş bir kavramdır. Kayıt dışı faaliyetler gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomiler için önlenmesi gereken bir sorundur.

Genel olarak kayıt dışı faaliyetler, gerçekleşmiş tüm ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmamasını, hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna bildirilmemesini ifade eder. Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan ve önemli kısmını oluşturan boyutu ise kayıt dışı istihdamdır.

Kayıt dışı istihdam faaliyeti üç şekilde ortaya çıkar. Bunlar:

- İşverenlerin, çalışanları hiçbir kamu kurum ve kuruluşuna bildirmemesi
- Çalışanın Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olmasına rağmen, çalıştığı gün sayısının eksik gösterilmesi
- Çalışanın kazancının Sosyal Güvenlik Kurumuna eksik bildirilmesidir.

Her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın kayıt dışı istihdam gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülke ekonomileri için acil önlem alınması gereken iktisadi bir sorundur. Çünkü kayıt dışı istihdam ülke ekonomisinde ve toplumsal hayatta olumsuz sonuçlara yol açar. Bu sonuçlar; haksız rekabetin oluşması, üretimdeki etkinlik ve verimliliğin azalması, özellikle vergi kaybı nedeniyle ekonomik refahın azalması, işsizlik ve bu nedenle kaybolan ücretin telafi edilmesi için ortaya çıkan çocuk işçiliği, kayıt dışı çalışanların hiçbir sosyal hakkının bulunmaması, milli istatistiklere girmeyen göstergelerin ekonominin durumu hakkında yanlış bilgi vermesi, toplumun ahlaki değerlerinin bozulması, ülkede ki yatırımların olumsuz etkilenmesi, devlete karşı olan saygının yitirilmesi gibi birçok şekilde sıralanabilir.

Diğer yandan ise, işsizlikle mücadele eden vatandaşlara istihdam alanı yaratması, vergi, sigorta gibi sosyal yükümlülüklerinin olmaması dolayısıyla işverenlere yurt içi ve yurt dışı rekabet gücü kazandırması, bürokratik işlemlerin azlığı, ekonomide yarattığı talep nedeniyle yoksulluğu azaltıcı unsur taşıması, kayıt dışı işlemler sonucu elde edilen fonlar kanalıyla kayıtlı ekonomiye mali kaynak sağlaması gibi nedenlerde kayıt dışı istihdamın olumlu sonuçlarıdır.

Tüm olumlu etkileri bir yana kayıt dışı istihdam, özellikle bütçe üzerinde ki olumsuz mali etkilerinden dolayı ülkelerin önlemek veya azaltmak için ciddi tedbirler aldığı iktisadi bir problemdir. Kayıt dışı istihdamla mücadele etmek içinde önce atılması

gereken ilk adım varoluş nedenlerinin araştırılıp analiz edilmesidir. Kayıt dışı istihdamın mali, ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Mali ve ekonomik nedenleri, gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, enflasyon, krizler, küçük ve orta ölçekli işletmelerin varlığı gibi sıralayabiliriz. Siyasal nedenler ise, sıklıkla uygulanan vergi afları, vergi yükünün özellikle belli bir kesimin üstüne yüklenmesi olarak sayabiliriz. Sosyal nedenlerin başında ise, hızlı nüfus artışı, eğitim düzeyinin düşük olması, göçler ve buna bağlı gelişen alt yapısız kentleşme sorunlarını sayabiliriz.

Kayıt dışı istihdamla mücadele edebilmek için öncelikle kayıt dışı istihdama yol açan faktörler belirlenerek, bu faktörleri ortadan kaldıracak politikalar uygulanmalıdır. Türkiye’de de kayıt dışı istihdama karşı alınan önemli tedbirler mevcuttur. Bu kapsamda, 2006 yılında Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi hazırlanmış, 2008 yılında Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010 oluşturulmuş ve kayıt dışı istihdamla mücadeleye uygun zemin hazırlanmıştır. Tüm bunların yanı sıra, Vergi Denetim Kurulu kurulmuş, kanunlarda yapılan değişikliklerle de kayıt dışı istihdamı azaltıcı önlemler alınmıştır.

Alına tüm önlemlere rağmen kayıt dışı istihdam sorunu ülkemiz açısından hala önemini korumaktadır. Kayıt dışı istihdamla mücadelede öncelikli olarak ülkenin kendi ekonomik, mali, siyasi yapısı, kendine özgü kültürü ve iç dinamiği de dikkate alınmalı ve buna göre tedbirler alınmalıdır.

Bu açıdan, kayıt dışı istihdama karşı alınması gereken tedbirleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Yüksek vergi oranlarındaki yükseklik düşürülmelidir. Mükellefler açısından sürekli artan vergi oranları caydırıcılık teşkil etmekte ve kayıt dışı istihdama yönelmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden vergi oranlarının mükelleflerin ödeme gücüne göre revize edilmesi gerekmektedir.
- Sosyal sigorta primleri başta olmak üzere Sosyal güvenlik yükümlülükleri azaltılmalıdır.
- Asgari ücret belirlenirken, asgari ücretin ruhuna uygun daha geniş kriterler baz alınmalıdır. Sadece işçi değil ailesini de dikkate almak gerekmektedir.. Diğer

yandan ülkede tek tip asgari ücret uygulanması yerine, bölgelerin ve illerin gelişmişlik derecelerine göre asgari ücret uygulanabilir.

- Denetim mekanizması daha da etkinleştirilmelidir. Kalifiyeli vergi denetim uzmanları yetiştirilmelidir ve etkin bir denetimin sağlanabilmesi için donatım envanterinin genişletilmesi gerekmektedir.
- Kayıt dışı istihdamın en önemli nedenlerinden biri olan işsizliği azaltıcı daha etkin politikalar uygulanmalıdır.
- Vergi mevzuatı sık sık değiştirilmemeli mükellefin aklı karıştırılmamalıdır.
- Kayıt dışı istihdamın en fazla görüldüğü tarım sektörünün oranı azaltılmalı ve tarımsal sanayiye geçiş olmalıdır.
- Çalışanların, işverenlerin eğitim seviyelerinin yükseltilmesi gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken hassas nokta ise eğitim kalitesidir. Eğitimin temel amacı “diplomalı işsiz” yetiştirmek olmamalı diploma sahibi ve nitelikli bireyler yetiştirmek olmalıdır.
- Bürokratik işlemler azaltılmalıdır.
- İşverenlerin ve çalışanların bilinçlerine yerleşmiş olan af beklentisinin kaldırılması gerekir.
- Devlet, işçi ve işveren arasında etkin bir sosyal diyalog geliştirilmelidir.
- Vergi mevzuatının daha anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir.
- Çalışanların kendilerini daha güçlü hissetmeleri, kolektif bir ses oluşturabilmeleri için sendikalaşma oranı arttırılmalıdır.
- Çalışma şartlarının ve normlarının geliştirebilmesi için kurumsallaşma arttırılmalıdır.

Alınan ve alınması gereken tüm tedbirlerden de önemlisi, siyasi irade, işverenler, çalışanlar ve tüm halk tek bir vücut haline gelip kayıt dışı istihdamı önleme konusunda kararlı ve istikrarlı olmalıdırlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akalın, Gülsüm ve Kesikoğlu, Ferdi (2007), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 3(5), 71-87.

Akbıyık, Nihat ve Koç, Muzaffer (2011), “Kıdem Tazminatı ve Kıdem Tazminatı Fonunun İktisadi Ve Sosyal Sonuçları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16(3), 253-284.

Akgün, Mustafa (2015), **Türkiye’deki Kayıt Dışı İstihdamın Sosyal Güvenlik Sistemimize Getirmiş Olduğu Yükler ve Son Yıllarda Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Uygulanan İşveren Teşviklerinin Kayıt Dışı İstihdamı Azaltmadaki Rolü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpınar, Taner (2009), **Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktan, Coşkun Can ve Savaşan, Fatih (2009), “Kayıt Dışı Ekonomi ve Etik”, **Kamu Etiği Akademik Araştırmaları Cilt 2**, Birinci Basım içinde (171-278), Ankara.

Aslanoğlu, Suphi ve Yıldız, Seyfi (2007), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”, **Sosyoekonomi**, 6(6), 127-146.

Avşar, Zakir ve Öğutoğulları, Eren (2012), “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2(1), 9-40.

Ay, Sema (2012), “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi**, 19(2), 321-341.

- Azaklı, Sema Betül (2009), **Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağırzade, Elşen (2012), “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makroiktisat Kapsamlı Kavramsal Analiz”, **Sosyoekonomi**, 18(18), 195-223.
- Bağırzade, Elşen Resuloğlu (2015), “Kayıt Dışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 14, 39-54.
- Bakkalcı, A. Can ve Işıkoğlu, Pelin S. (2011), “Küresel Krizin Kayıt Dışı İstihdam Üzerine Muhtemel Etkileri Emek Yoğun Piyasalarda Türkiye Örneği”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2(1), 19-47.
- Baldemir, Ercan ve diğerleri (2005), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Mımic Model İle Tahminlenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10(2), 231-243.
- Baldemir, Ercan ve diğerleri (2009), “MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24(2), 49-63.
- Baytar, Yusuf (2006), **Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2017), **T.C. Resmi Gazete**, 30001, 8 Mart 2017.
- Bekiroğlu, Cemil (2010), **Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Biçerli, Mustafa Kemal (2014), **Çalışma Ekonomisi**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

_____ (2005), “Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?”, **Çimento İşveren Dergisi**, 19(6), 4-15.

Bocutoğlu, Ersan (2013), **Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, 10. Baskı, Ankara: Murathan Yayınevi.

Bocutoğlu, Ersan ve diğerleri (2003), **Makro İktisada Giriş**, Rize: Dilara Yayınevi.

Boztepe, Yenal (2007), **Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması İle İlgili Bir Model Oluşturulması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulut, Mehmet (2011), “Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye’de Durum”, **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, 2(3), 57-64.

Candan, Esin ve Özalp Günel, Semiha (2013), “Tarımda Kadın Emegi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 19(1), 93-101.

Candan, Mehmet (2007), **Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Çakır, Özlem (2002), “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(3), 83-104.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017), “Asgari Ücret”, <https://www.csgeb.gov.tr/home/Contents/Istatistikler/AsgariUcret> (11.05.2017).

_____ (2017), “Kaçak Yabancı İşçi Çalıştırma Cezası”, <http://www.calismaizni.gov.tr/html/kacak-yabanc%C4%B1-isci-calistirma-cezasi/> (10.05.2017).

_____ (2017), **Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)**, Genel Yayın No: 63, Ankara: Ayrıntı Basımevi.

_____ (2017), <https://www.csgeb.gov.tr/home/news/m%C3%BCezz%C4%B0no%C4%9Flu-2017-yili-b%C3%BCt%C3%A7es%C4%B0n%C4%B0n-sunumunu-yapti/> (04.07.2017).

Çetintaş, Hakan ve Vergil, Hasan (2003), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4(1), 15-30.

Çoruhlu Kamalıoğlu, Nadire (2014), **Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Daire Başkanlığı (2016), **Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2015 Raporu**, No.123, Ankara: KOM Yayınları.

Ercan, Metin (2006), **Kayıt Dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü**, Birinci Basım, Ankara: Nurol Matbaacılık.

Erdoğan, Eyüp Serdar (2015), “AB Ülkelerinde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Alternatif Bir Metod Olarak Sosyal Diyalog Mekanizması”, **Sosyal Güvence Dergisi**, 8, 69-95.

Eurostat Statistics Explained, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rate_2004-2015_\(%25\)_new.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rate_2004-2015_(%25)_new.png) (28.11.2016).

Gediz Oral, Burcu ve Diğerleri (2015), “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20(2), 119-149.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2009), **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)**, No. 87, Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı.

Germir, Hatice Nur (2012), **Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği**, Birinci Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.

_____ (2013), “Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Belediyelerce Kadın İstihdamını Arttırmaya Yönelik Kullanımı: Balçova Semtevlere”, **Electronic Journal of Vocational Colleges**, 3(3), 1-18.

Gülcemal, Ekrem (2009), **Türkiye’deki Kamu Kurumlarının Kayıt Dışı İstihdamla Mücadeledeki Görevleri Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasındaki ve Denetimdeki Rollerini Kurumlar Arası Koordinasyonun Sağlanması**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı İzmir Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü.

Gülmez, Ülkü (2012), **Türk Hukukunda Kayıt Dışı İstihdam ve Asgari İşçilik Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güloğlu, Tuncay ve diğerleri (2003), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 45, 51-96.

Gülşen, Meltem İrteş ve Öztürk, Şennur (2016), “Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ücretler Üzerindeki Vergi Takoza ve Medeni Durumun Vergileme Üzerine Etkileri”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2(2), 13-26.

Günaydın, İhsan ve Yıldız, Barış (2016), “Aktif İstihdam Politikalarının Etkililiği”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 7(17), 264-300.

Güney, Alptekin (2009), “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 10(4), 135-159.

İlgin, Yılmaz (2002), “ Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, 145-156.

ILO (2013), **National Tripartite Social Dialogue: An ILO Guide for Improved Governance**, Cenevre.

_____, “Sosyal Diyalog”, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/social-dialogue/lang--tr/index.htm> (13.01.2017).

Işığışok, Özlem (2005), “Küresel Gerçeklerle Türkiye’de Yabancı Kaçak İşçi Sorunu: Boyutları Ve Sonuçları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 50,435-453.

Işığışok, Özlem ve Emirgil, Burak Faik (2009), “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Ve Mesleki Yetiştirme: “İşgücü Yetiştirme Kursları”nın Etkinliğinin Bursa İli Örneğinde İncelenmesi” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 57, 213-233.

Işık, Nihat ve Acar, Mustafa (2003), “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar Ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21, 117-136.

İlhan, Gökalp (2007), “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, 12, 1-13.

İpek, Melek (2014), “Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler”, **Çalışma ve Toplum**, 1(40), 163-186.

İslamoğlu, Emel (2014), “Sakarya’da İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2(3), 123-137.

İŞKUR (2016), **İstihdamda 3i Dergisi**, Sayı 21.

_____, “Aktif İşgücü Programları”, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/aktifisgucu-programlari.aspx> (02.05.2017).

_____, “İşsizlik Sigortası”, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx> (09.12.2016).

_____, “Toplum Yararına Programlar”, <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/typ.aspx> (04.07.2017).

- Kaleli, Ebubekir (2015), **Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Gelirleri ve Ekonomi Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapar, Recep (2005), “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, 55(1), 341-371.
- Karaarslan, Erkan (2010), **Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıyık, İlyas (2012), “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 32(1), 231-260.
- Karabulut, Alpaslan (2007), **Türkiye’deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü Ve Etkinliği**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karaman, Banu ve Özçalık, Melih (2007), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü”, **Yönetim Ve Ekonomi**, 14(1), 25-42.
- Kavak, Yüksel (1997), “Eğitim, İstihdam ve İşsizlik İlişkileri”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13, 21-26.
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (Kadim) Projesi İle İlgili 2006/28 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (2006), **T.C. Resmi Gazete**, 26309, 4 Ekim 2006.
- Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelik (2009), **T.C. Resmi Gazete**, 27109, 13 Ocak 2009.
- Konya, Serkan (2009), **İstihdam Politikaları Ve İşsizliğin Yapısal Analizi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, Adem (2001), “Türkiye’de Asgari Ücretin Mali Yönü”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2(1), 275-285.

Lordoğlu, Kuvvet (2007), “Türkiye’deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar”, **Çalışma ve Toplum**, 3(14), 11-31.

Lordoğlu, Kuvvet ve Özkaplan, Nurcan (2007), **Çalışma İktisadı**, Düzeltilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (2012), **Faaliyet Raporu 2012**, Ankara: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fDosya%2fvergi%20denetim%20kurulu_200513.pdf.

_____ (2015), **Faaliyet Raporu 2015**, Ankara: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fDosya%2fFaaliyetRaporu_2015.pdf.

Murat, Sedat (2007), **Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

OECD (2016), **Revenue Statistics 2016**, OECD Publishing.

Oğuztürk, Bekir Sami ve Ünal, Ertuğrul Kutay (2015), “Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeni Dönem”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 7(13), 207-237.

Orhan, Osman Z. ve Erdoğan, Seyfettin (2005), **İktisada Giriş**, İstanbul: Avcı Ofset Yayınevi.

Orhan, Sedat ve Savuk, Fatih (2014), “Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, 2(2), 9-24.

Önder, Merve (2012), **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Özdemir, Süleyman ve diğerleri (2006), **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi**, İstanbul: İTO Yayınları.

- Özel, Salih (2000), “Türk Vergi Sisteminin Genel Değerlendirilmesi ve Son Değişiklikler”, **Mali Çözüm Dergisi**, 51, 53-64.
- Özen, Doğan (2012), **Kayıt Dışı İstihdamın Azaltılmasında Gelir Vergisinin Rolü Ve Etkinliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özpinar, Şansel ve diğerleri (2011), “Türkiye’de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010)”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 3(2), 133-142.
- Rakıcı, Cemil ve Vural, Tarık (2011), “Asgari Ücret Üzerindeki Toplam Vergi Yükü ve Asgari Ücret Tutarının Anlamı”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 3(2), 57-68.
- Saraç, Taha Bahadır (2012), “Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği (2000/1-2011/2)”, **Sosyoekonomi**, 18(18), 81-104.
- Sarılı, Mustafa Ali (2002), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, 41, 32-50.
- Savaş, Abdullah (2009), “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, **Sayıştay Dergisi**, 72, 51-66.
- Schneider, Friedrich ve Enste, Dominik H. (2000), “Shadow Economies: Size, Causes, and Conquences”, **Journal of Economic Literature**, 38, 77-114.
- SGK, “Kayıt Dışı İstihdam Oranı”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari (01.03.2017).
- Sugözü, İbrahim Halil (2010), “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 19, 171-193.
- Süngü, Yakup (2004), **Kayıt Dışı İstihdamın Mali Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sürücü, Mustafa (2014), **İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Şahin, Levent (2007), “Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 53, 543-575.
- Şen, Arif (2015), **Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Vergi İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, H. Yunus (2011), “İşkur’un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İstihdam Üzerine Etkileri: Yalova İşkur Örneği”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 61, 153-176.
- Tetik, Alim (2012), **Dünyada ve Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, Elif (2015), **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, Mehmet (2007), **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Turan, Zübeyir (2012), “Kayır Dışı Ekonominin Gerçek Verimliliğe ve KOBİ’lere Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 5(2), 63-73.
- TÜİK (2017), “Haber Bülteni”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638> (22.02.2017).
- _____ (2017), “İşgücü İstatistikleri, Ocak 2017”, [http://www.tuik.gov.tr/HbGetir HTML. do?id=24626](http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.HTML.do?id=24626) (15.05.2017).
- _____, “Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2006-2012”, http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=13659&tb_id=5 (10.05.2017).

_____, “Haber Bülteni”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21567>
(30.11.2016).

_____, “Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikro Veri Seti 2011”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html (30.06.2017).

_____, “İşgücü İstatistikleri”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2258 (16.05.2017).

_____, “İşgücü İstatistikleri”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2263 (13.04.2017).

_____, “İşgücü İstatistikleri”, <https://biruni.tuik.gov.tr/igucuapp/igucu.zul>
(19.04.2017).

_____, “Merkezi Dağıtım Sistemi”, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
(16.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), **T.C. Resmi Gazete**, 17863, 09 Kasım 1982.

Tütüncü, Asiye ve Zengin, Hilmi (2016), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 17(2), 195-209.

URL, “Taxing Wages” (t.y.), <http://www.compareyourcountry.org/taxing-wages?cr=oecd&lg=en> (17.04.2017).

Us, Vuslat (2006), “Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Amprik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 95-111.

Uşen, Şelale (2007), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma ve Toplum**, 2(13), 65-94.

Uyar Bozdağlıoğlu, E. Yasemin (2008), “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 20, 45- 65.

- Üyümez, M. Erkan (2016), “Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı Ve Uzlaşma Yöntemi Bağlamında Vergi Uyumunun Değerlendirilmesi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 8(1), 75-92.
- Yendi, İrem (2011), **Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali Ve Kurumsal Nedenlerinin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Kemal ve Diğerleri (2008), **Makro Ekonomi**, 7. Baskı, Eskişehir: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, Kemal (2016), “2008 Krizinden Günümüze İşkur’un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Gelişimi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 12(27), 249-266.
- Yılmaz Eser, Burçin ve Terzi, Harun (2008), “Türkiye’de İşsizlik Sorunu Ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 30, 229-250.
- Yurdakul, Funda (2008), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63(4), 205-221.
- Yücel, Fatih (2014), “Cari Açık Krizi Senaryolarında Öncü Göstergelerin Güvenilirliği: Kayıt Dışı Ekonomi ve GSYİH İlişkisi”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 6(1), 167-176.
- Yüceol, Hüseyin Mualla (2005), “Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(12), 118-133.
- Yüksel, Hasan (2014), “Yaşam Boyu Eğitim Olgusunun İstihdama Katkısı: İşkur Örneği”, **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 3(5), 90-113.

ÖZGEÇMİŞ

Emine KALAN, 25.09.1991 Fatsa/Ordu'da doğdu. İlköğretim ve lise öğrenimini Fatsa'da tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde 2010 yılında başladığı lisans eğitimini 2014 yılında tamamladı. Aynı yıl içinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. KALAN, evli olup, İngilizce bilmektedir.